

JOŽE
KARLOVŠEK

K-14/3-14

E

~~110,-~~

297

100

JOZE KAPLOVSEK

SLOVENSKI

ORNAMENT

2014/6663

JOŽE KARLOVŠEK

SLOVENSKI
ORNAMENT

ZGODOVINSKI RAZVOJ

V LJUBLJANI 1935

IZDALO
UDRUŽENJE DIPLOMIRANIH TEHNIKOV
V LJUBLJANI

JOŽE KARLOVŠEK

ORNAMENT
SLOVENSKI

MGODOLINSKI RAZVOJ

V LJUBLJANI 1933

LEDAJO

Natisnila Jugoslovanska tiskarna v Ljubljani (Karel Čeč).

Predgovor.

Velika vnema do domače zemlje in kulture kakor tudi nič manj dolgotrajno praktično delo na polju naše ornamentike sta me izpodbudila, da izdajam pričujoče delo.

Sprva sem bil docela uverjen, da je slovenska kultura v ornamentiki prav borna in da je še tisto, kolikor je imamo, večidel tujega izvora. Toda ob neprestanem primerjalnem študiju naše in tuje ornamentike so se mi jele odpirati oči, tako da sem prišel sčasoma do spoznanja, ki zahteva glede tega temeljnega vprašanja našo popolno preorijentacijo. Najprej sem došel do izvestne metode, ki omogoča, da moremo razlikovati naš sedanji okras od tujega. Da bi ugotovil, odkod neki izvirajo razlike, sem se poglobil v preučevanje umetnostne zgodovine. To pa, da sem zasledoval izvor slovenskega ornamenta, me ni moglo privedi v nobeno znanih dob tuje umetnostne kulture. Naposled sem se pa znašel kar v slovanški prazgodovini in arheologiji. Glede te reči sem se mnogo posvetoval z enim ali drugim strokovnjakom ter dobil pri razgovoru marsikatero pobudo. Tako mi je uspelo priti vendar vprašanju, ki sem si ga stavil, kolikor mogoče do dna.

V tem pogledu gre moja zahvala gospodom akademičnemu slikarju M. Gaspariju, ravnatelju B. Račiču, lastniku privatnega muzeja v Kamniku N. Sadnikarju, profesorju A. Siču, konservatorju drju. F. Stelétu, monsignoru V. Steski in profesorju Š. Šantlu. Prav posebno pa se zahvaljujem gospodom drju. R. Ložarju in drju. J. Rusu, ker sta me uslužno in s polnim umevanjem opozorila na marsikakšno zvezo mojih trditev z arheologijo odnosno z zemljepisom in zgodovino. Mnogo različnega gradiva so mi nudili nadalje Narodni in etnografski muzej, Umetnostno zgodovinski seminar na univerzi, Državna biblioteka in Srednja tehnična šola, vsi v Ljubljani. Gmotno so me podprli Združenje pooblaščenih

graditeljev za dravsko banovino v Ljubljani, gospod industrijec Fran Bonač v Ljubljani, Zavod za pospeševanje obrti pri ljubljanski Zbornici za trgovino, obrt in industrijo in kraljevska banska uprava v Ljubljani. Tudi njim izrekam iskreno zahvalo.

Knjiga se imenuje »Slovenski ornament«. Zavaljo tega naslova bi moralo obravnavati moje delo v glavnem slovenski del ornamenta. Spričo velikih stroškov, ki bi nastali, če bi celotno gradivo izdal naenkrat, sem bil primoran objavo večjega dela gradiva o slovenskem ornamentu za zdaj opustiti. Nameravam ga obelodaniti v drugem delu knjige, v katerem hočem pokazati, kako se dajo ornamenti praktično porabljeni na vseh snoveh, ter podati še številne posamezne motive v besedi in slikah.

Naposled moram še omeniti, da je Udruženje diplomiranih tehnikov v Ljubljani pravilno pojmlilo potrebo, da dobe Slovenci strokovno knjigo o svojem ornamentu, kakor tudi korist, ki jo bodo imeli od nje. Zavaljo tega se je odločilo, da izda moje delo.

V Ljubljani, dne 1. oktobra 1935.

Pisatelj.

Uvod.

Kulturna zgodovina dokazuje, da je obstajala umetnost že v prazgodovini človeške družbe, in tudi etnografija potrjuje, da ni naroda brez umetnosti. Zaradi tega je jasno, da imamo tudi Slovenci svojo umetnost od najstarejših časov do danes.

Svoje priljubljene predmete je skušal človek podati v umetniški obliki, ki mu je bila umljiva in primerna njegovi tehnični zmožnosti. Predmetu pa ni dal samo lepe oblike, temveč ga je opremil še z ornamentom ali okraskom ter mu s tem vtisnil svoj značaj in svojo kulturno stopnjo.

Kar se tiče ornamenta pri Slovanih vobče, se je doslej splošno mislilo, da so mu v glavnem podstava tuji slogi, ki pa jih je naš človek deloma prikrojil svojemu okusu. Ker je ornament priznано velike važnosti za spoznavanje kulture posameznih narodov, bi se dalo nadalje sklepati, da je bil slovanski duh v svojem izražanju tako šibek, da je prišel le semtertja do veljave.

V zadnjem času so začeli tuji ceniti in občudovati našo ornamentiko ter pisati o njej. Toda ne le to. Splošna slovanska ornamentika je prišla drugod celó v modo in so jo jeli že uporabljati, medtem ko se je pri nas še vedno ogiblremo. Naši ljudje se boje domačih okraskov, ker ne poznajo bistva našega sloga ter mislijo, da je slovensko nekaj le takrat, kadar je vse našopirjeno s številnimi srčki in živopisnimi narodnimi barvami. To naziranje je napačno. Glede same slovenske ornamentike se namreč splošno meni, da je le del alpskega (nemško-laškega) sloga. Res je, da smo bili dolga stoletja politično zavisni od tujih sosedov, toda kljub temu ima naš ornament svojo posebno zgodovino in svoj slog.

Po dolgoletnem študiju naše ornamentike in njenem primerjanju z ornamentom drugih narodov sem spoznal, da

se slovenski ornament bistveno razlikuje od drugih že v zasnovi in pojmovanju. Razvil se je samostojno iz prvotno skupnega staroslovanskega do takšne popolnosti, da ga lahko prištevamo k najlepšim ornamentom raznih slogov.

Tudi naš ornament ima torej svojo tradicijo in zgodovino. Razvijal in izpopolnjeval se je s slovenskim življenjem do današnjega dne ter je dosegel preko izdelka prvotne ljudske umetnosti visoko meščansko umetnost. To visoko narodno ornamentiko pa moramo strogo razločevati od ljudske, ki dovršena tuja umetnostna dela še dandanes le slabo posnema in jih po svoje prikraja.

Najprej se nam vsiljuje vprašanje, kakšna je bila naša umetnost v prastari dobi. Tedanjih Slovanov kakor tudi drugih dandanašnjih narodov še ne poznamo. Če pa vemo, kje približno se pojavijo naši prvi znani predniki, nam je vendar mogoče študirati vsaj dotično narodo in človeka v njej ter na njeni podstavi sklepati, kakšen ornament približno so imeli predniki Staroslovanov. Doba, ko nastopijo v zgodovini Staroslovani, nam že nudi precej materialnih in duhovnih spomenikov našega izvora. Poleg tega pa naletimo v staroslovanski sosesčini še na okoliščine, ki nam zopet omogočajo raziskovati slovansko smer. Mnogo sledov pa nahajamo tudi v spomenikih naše poznejše umetnosti, ki čestokrat kažejo na staro tradicijo.

Namen pričujočega dela je, da pokaže naši javnosti, da je slovenski ornament močno drevo, ki rase iz globin narodne duše in zemlje že tisočletja ter kaže za vsako dobo svoje preteklosti svoj posebni cvet. Temu ornamentu hoče to delo priboriti častno mesto poleg romanskega in germanskega.

Splošno o ornamentu.

Beseda ornament izvira iz latinske besede ornare, kar pomeni krasiti. Ornamentika se je gojila v vseh časih in pri vseh narodih, zato je to polje raziskovanja tako obširno kakor pri vsaki drugi vedi. K spoznanju sloga ornamentike, ki je značilen za posamezne čase kakor tudi narode, nas vodijo štiri glavne reči: vrsta motivov (tipologija), obdelava (stilizacija), sestava (kompozicija) in naposled barva posameznih motivov ali celotnega ornamenta.

Tipologija. Motive, iz katerih je sestavljen ornament, delimo na štiri glavne skupine: geometrične, naturalistične, predmetne in umetno sestavljene. En ornament združuje lahko ali samo eno ali pa več vrst motivov.

Geometrični motiv nastane, če povežemo in razvrstimo točke in črte v takem ritmu, da dosežemo določne oblike. Te vrste ornamenta so pač najstarejši, prvotni. Uporabljajo se kakor črtice, pikice, lomljena črta, meander, pletenec in razni liki (krog, kvadrat, zvezda, trikotnik itd.). Kar najlepše geometrične ornamente kaže grška geometrična perioda, a najstarejše dobimo v prvotni severnoevropski kulturi.

Naravni ali naturalistični ornament posnema motive iz narave, torej iz rastlinstva in živalstva. Snov črpa tudi iz oblakov, valov, snežnih kristalov, skratka: iz vse prirode, ki obdaja človeka. Naravni ornamenta so se začeli uporabljati predvsem v južni umetnosti, t. j. v Egiptu, Grčiji, Italiji itd. Pri vseh slogih, največ pa pri slogih dandanašnjih slovanskih narodov so najbolj priljubljeni motivi iz rastlinstva. Uporabljajo se razni listi, cveti, vitice, popki itd.

Ornament iz predmetnih motivov je črpan iz oblik, ki jih nudijo izdelki človeka samega, n. pr. posoda, orodje, orožje, trakovi, petlje itd. Marsikateremu motivu te vrste je dal človek tudi simboličen pomen. Tako pomeni srce — lju-

bezen, križ — vero, krog — solnce, nakovalo — kovaško obrt, teslo — tesarstvo itd. S splošnim kulturnim napredkom je prihajalo v ornamentiko vseh slogov vedno več predmetnih motivov.

Umetno sestavljeni motivi se podajajo lahko v obliki geometričnih, naravnih, predmetnih ali pa popolnoma izmišljenih motivov. Ti motivi so nastali v vzhodni umetnosti, zlasti pri Slovanih.

Stilizacija. Motivi so podani lahko stilizirano na tri načine, in sicer naturalistično, idealistično in prosto ali čutno.

Naturalistično podajamo predmete tako, kakor jih pač vidimo v naravi. Pri idealističnem stiliziranju damo motivom plemenite in popolne oblike, ki ustvarjajo določene tipe motivov (rozete, palmete, meander, akantus itd.). Prosta stilizacija se pa ne ozira na prvotni izvor ali na določeni tip, temveč motiv se poljubno stilizira po občutku v izmišljene, povsem nove oblike. Medtem ko je idealistično stiliziranje precej svojstveno antični (grški, rimski) umetnosti, je prosto stiliziranje običajno pri Slovanih. Kolikor pa prihajajo pri stilizaciji v poštev dimenzije in snov, podajamo motive črtno (linearno), plošnato (pri intarziji, aplikaciji itd.) ali plastično (reliefno ali senčno).

Na stilizacijo vplivata tudi tehnika, s katero je motiv izdelan, in namen samega izdelka. Tako imamo na vezeninah povsem drugo tehniko kakor na steklu ali kamnu itd. Zgodovina nas uči, da so narodi radi prenašali iste ornamente z ene vrste snovi na drugo. Prav to je največkrat značilno za slog kakega naroda. Slovani na primer so razvili svoj ornament na vezenini, torej na ploskvi. Zaradi tega so pri njih na vsaki drugi snovi, v kamnu ali v lesu, skoro ista ploskovna stilizacija in slični vzorci. Temu nasproti pa vidimo, da se je rimski ornament razvil v kamnu, in sicer plastično, ter ga nahajamo tako izraženega še na drugih snoveh (osenjava v slikarji).

Kompozicija. Medsebojno razmerje ornamentalnih motivov in razmerje ornamenta do predmeta sta izraženi v različnih kompozicijah. Tako ločimo ploskovno, tektonsko (vezano) in prosto (umetniško, pravljlično) kompozicijo. Ploskovna kompozicija ima namen, da okraši določeno ploskev

enakomerno, ne da bi poudarjala njeno konstrukcijo. Ornament prevladuje včasih tudi predmetovo obliko. Tektonska kompozicija je vezana na lik in prikrojena prostoru ter naglašča obenem obliko predmeta in njegov namen. Ta vrsta kompozicije je precej svojstvena južni umetnosti, medtem ko so ploskovno posebno uporabljali severni evropski narodi. Prosta kompozicija ne gleda mnogo ne na to, da pokrije celotne ploskve, ne na tektoniko lika ali predmeta, ona hoče pripovedujoč podajati umetniški izraz. Ta način kompozicije je najbolj razširjen med slovanskimi narodi.

Barve. Barve so prav tako izražene na tri načine, in sicer idealistično, naturalistično in prosto. Idealistično podajamo barve tako, da dobimo kolikor mogoče čiste, žive tone. Pri naturalističnem barvanju ornamenta uporabljamo takšne barve, ki so močno prilagojene naravnim motivom, to je da vzamemo tudi prehodne tone. Pri prostem barvanju ornamenta se poslužujemo poljubnih barv zaradi tega, da izraz, ki ga hočemo dati svojemu umotvoru, še bolj dvignemo in poudarimo.

Da se točneje spozna, kakšen je naš ornament, je potrebno, da ga primerjamo s tujimi ornamentih določenih časov. Nadalje se moramo ozirati na to, s kakšno tehniko in na kakšno snov je ornament izdelan. Vsak motiv ima svoj globoki pomen. Kako je prišel v ornament, zakaj se opazi na njem določen tip in kakšen je način upodabljanja pri tem ali onem slogu, nam more razjasniti študij preteklosti.

Prvotne kulture.

Za izdelovanje orodja in orožja je človek najprej uporabljal le kamen, pozneje tudi kosti in rogovje ubitih živali. To je bila doba kamna, ki jo delimo na starejšo (paleolitik), srednjo (mezolitik) in mlajšo (neolitik). Človek paleolitika je bil lovec in je bival v prirodnih jamah, pod naravnimi strehami visečih skal, v drevesnih duplinah itd. Za obleko mu je služila kožuhovina. Iz vejevja si je spletal posode in ploskve, lončarstva in tkanja pa še ni poznal. V tistem času so bile na zemlji še ogromne živali, kakor rinocerosi, mamuti, bivoli, jamski medvedi, divji konji itd. Že v tej dobi, ki sega 25.000 do 10.000 let pred naše čase, se je začel človek lepiti s preluknjanimi kamni, školjkami in živalskim zobovjem ter si jel krasiti bivališča in orodje. Na hribinske stene in orodje je upodabljal živali, rastline in človeka. Pri delu ni imel nobenega finega orodja. Zato so njegovi izdelki iz kosti ali kamna, iz katerih je izklesal tudi človeka, dokaj okorni.

Doba neolitika, ki je bila okoli 4000 do 2000 let pr. Kr., označuje pojav lončarstva. Človek je dosegel do oblik življenja, ki tvorijo neposredno podstavo sedanosti. Namesto prejšnjega jamskega bivališča se pojavijo v mlajši dobi kamna stanovanje, koča, hiša in vas. Prejšnje lovsko življenje se umakne kmetijstvu in živinoreji, namesto krdela lovcev nastopi družina in življenje okoli domačega ognjišča. Poleg keramične obrti sta udomačeni tudi že pletenje in tkanje. V nasprotju s tem napredkom pa zaostaja umetnostno udejstvovanje neolitskega človeka daleč za ustvarjanjem paleolitskega lovstva. Neolitski človek se omejuje zgolj na upodabljanje preprostih, večinoma abstraktno geometričnih oblik in črt.

Medtem ko je bila v paleolitski dobi evropska kultura še enovita in je imela majhno število središč, se pojavi zdaj

dolga vrsta središč, katerih jasno izobličene posebnosti že kažejo globoke razlike med tedanjim ljudstvom. Kultura te dobe razpada v mnoga področja z bolj ali manj ostrimi etničnimi in teritorialnimi mejami. Glavna kulturna področja starega sveta nastopajo že tedaj zelo jasno v trojnem številu: prvo v severni in severnozahodni Evropi (severno področje), drugo v pokrajinah okoli Sredozemskega morja (južno področje), a tretje med Karpati in Uralom (vzhodno področje). Vzhodno področje pa se razprostira še preko turkeštanskih pokrajin z gotovimi razlikami proti Sibiriji, Kitajski in Indiji. To trojstvo pa se opaža venomer še dandanes. (Rajko Ložar: Arheološki oddelek v »Vodniku«. Ljubljana 1931.)

Severno področje.

V severnem področju sta bila les in kost sprva poglavitni snovi. Iz lesa so si narodi gradili bivališča, iz kosti pa so izdelovali po večini svoje orodje. Zato je dobil tamkajšnji najstarejši ornament tehnologijo teh snovi.

V neolitski dobi so motivi ornamenta v glino in les geometrično-tehnični, povzeti iz pletenin, tkanin, šivanja itd. Zaradi tega je ornament bolj ali manj gosto in drobno porazdeljen po vsej ploskvi ter ima nekako trd izraz. Uporabljeni so motivi, kakor meander, lomljena črta, črtice, pikice, vezne črte in razni liki (četverokotnik, krog, trikotnik itd.). Umetnost neolitika se izživlja predvsem v lončarstvu.

Posode so v obliki košar ali usnjatih torb, ki so spodaj polkrožne in imajo na vrhu tudi luknje, da se lahko obesijo na jermen ali motvoz. Ornamentika tega področja je kot najstarejša iz neolitske dobe vplivala na južno področje preko Grške do Krete in Male Azije. Tako se odraža tudi pri nas ta ornamentika v keramiki mostišč Ljubljanskega barja (sl. 1.*).

Neolitiku je sledila doba bakra in brona (okoli 2000 do 1000 pr. Kr.), ki je prinesla človeku novo snov — kovino. Z umetniškega vidika se v tej dobi razpletajo čistejše oblike. Vendar pa ostane ornament še nadalje geometričen. Črtni vzorci iz dobe kamna se razvijajo naprej, poleg tega pa uhajajo v ornament tudi že zaokrožene in upognjene črte, ki

* Slike so na straneh 73. do 126.

so lastne tehnologiji kovine. Pojavijo se novi motivi, kakor razni krogi, polkrogi, spirale, leteči pes, valovnica in druge zavite črte. Najznamenitejša najdišča izkopin iz te dobe so na severu Evrope, pri nas pa odsevajo še na Ljubljanskem barju. Geometrični elementi iz dobe kamna in brona sprva še niso živeli kot abstraktne, matematične oblike, temveč pračlovek si jih je šele prisvojil, ko jih je posnel iz narave in po svojih izdelanih predmetih.

Okoli leta 1000. pr. Kr. nastopi doba železa, ki traja še zdaj. V poštev prihaja železo, ki je trše od prejšnje kovine ter služi predvsem za izdelovanje finejših predmetov in porabnejšega orodja. Iz te dobe poznamo že bojevita germanska plemena, ki so bivala med Donavo in Renom ter Severnim in Vzhodnim morjem.

Človek bronaste dobe je še krasil svoje izdelke, ne da bi izpreminjal predmetu zaradi ornamenta njegovo obliko. V prvem tisočletju dobe železa, t. j. v hallstattski (1000 do 400 pr. Kr.) in v laténski dobi (400 do 50 pr. Kr.) pa opazimo, kako dekor že vsiljuje svoj zakon predmetu in ga izpreminja po svoje. Geometrični motivi dobijo živahnejši izraz in se približajo organizmu. Tako dobe deli kroga obliko ribjega mehurja, ki ga opažamo često še celó v gotski dobi. Razni motivi preidejo v naravne, dinamične oblike (sl. 2. in 3.). Nosilci laténske kulture so bili po večini Kelti, ki so bivali prvotno v zahodni Evropi, a so pozneje zasedli po bojevitih pohodih tudi velik del evropskega juga. Rimljani pa so potem, ko so premagali Kelte, prodirali proti severu in si osvojili severnejša ozemlja. In tako je vplivala tudi južna ornamentika na severno.

Dobi rimske kolonizacije (50 pr. Kr. do okoli 400 po Kr.) so sledila stoletja tako zvanega preseljevanja narodov. Vzhodna germanska plemena (Gotje) so vdrla v tretjem stoletju po Kr. v južnovzhodno Evropo, t. j. v sedanjo Romunijo in Ukrajino, kjer so bivali Skiti. Nato so v začetku petega stoletja po Kr. zasedla dežele srednjega Podonavja in dandanašnje Jugoslavije ter južno Italijo in Francijo, a v šestem stoletju že Španijo. Zahodnogermanski Franki so obljudili ob istem času severno Francijo. Velikih in veličastnih umetniških spomenikov ti narodi še niso imeli. Njihova

umetnost se je izražala predvsem v okraševanju njihovih izdelkov (sl. 4.). Te svoje umetnosti pa niso prevzeli od Rimljanov, ampak so si jo razvili samostojno. Njihov način ornamentiranja je dvojen. V prvem primeru so ploskve oblagali z žlahtnim kamenjem in steklom ter v ta namen razdeljevali vsako ploskev v geometrične celice. Drugi način je znana dekorativna živalska ornamentika severnih narodov — Germanov in Normanov. Oba načina sta včasih bolj ali manj združena. Prvi način je mlajši in ne sega preko dobe ljudskega preseljevanja. Pridobljen je pod vplivom vzhodne kulture v deželah med Indijo in Bizancem.

Drugi način, t. j. živalska ornamentika, ima zvezo s starim, iz laténske dobe znanim ornamentom. Gotje so namreč v novi domovini, v sedanji južni Rusiji, razvijali ornament pod vplivom tamkajšnjih obilnih pletenastih in živalskih motivov. Prvotni trdi geometrični motivi, ki jih je laténska doba že dokaj poživila, preidejo zdaj v žive dinamične živalske oblike (sl. 5. in 6.). Kakor bo omenjeno pozneje, so drugi narodi vzeli v ornament motive bolj ali manj neposredno iz prirode, kakor rastline, živali in človeka. Pri Germanih pa vlada čisti geometrični, tehnični ornament, ki je z oblikami iz organskega življenja le poduhovljen. Zaviti trakovi postajajo nekakšni zmaji ali nekakšne kače. Konice predmetov dobe glave ptic, a iz drugih oblik nastajajo različne fantastične živali (sl. 4., 5. in 6.). V tem se zrcalita germanski značaj tehnike in germanska bojevitost. Naglasiti pa moramo, da ni to nikakršno posnemanje živali v popačenih oblikah. To so sicer dekorativne, geometrične oblike, vendar obenem organskega živalskega izraza. Ornament je podan ploskovno in krasi celotno ploskev kolikor mogoče enakomerno, tako da je vsak del predmeta okrašen. Pozneje vpliva ornament že docela na obliko okrašenega predmeta (sl. 5.). V severnem delu Evrope je dosegel ta živalski ornament visoko stopnjo, cvetel je tja do romanske dobe (1000 po Kr.).

Vse to bistvo germanske ornamentike, ki nastaja iz geometrično-tehničnih oblik pri obdelavi snovi in ga poživljajo tudi oblike iz organskega življenja, je ostalo bolj ali manj še do dandanes pri teh narodih. Romanski kapitel

(sl. 7.) prikazuje žival že izločeno iz geometričnega motiva, toda motiva sta še med seboj divje prepletena. Nemška gotska konzola, ki kaže tehnologijo kamna (sl. 8.), sestoji iz kompliciranega dekorativnega lista, ki ima dinamičen in oster izraz ter je močno zavito. Tu se kaj jasno vidi, kako pride naposled motiv iz geometričnega preko živalskega v rastlinski motiv, vendar zmerom z isto tendenco. Slika 9. predstavlja tipično, pozno nemško renesanso, kjer je členoviti okvir, ki kaže tehnologijo kovine (okovja), razgiban s trdimi, geometričnimi oblikami, a živo podan. Tudi v novejši nemški ornamentiki (sl. 10.), ki rada posnema slovanske rastlinske motive, se izražajo le-tí prav tako na geometrično-dekorativen način, ki močno poudarja strogo zunanost brez notranjega liričnega čuvstvovanja.

Južno področje.

V to področje spadajo pokrajine okoli Sredozemskega morja, kakor Egipt, Prednja Azija, Grška, Italija itd. Visoko razvito religiozno življenje teh dežel se je izživljalo umetnostno največ v kiparstvu in kamnitnih figurah. Ornamentalni motivi so povzeti iz narave, t. j. iz rastlinstva, živalstva in človeške podobe.

Najstarejša kultura južnega področja je znana iz let 4000 do 3000 pr. Kr. v Egiptu in Mezopotamiji, kjer sta bili stara Asirija in stara Babilonija. Že tedaj se je tamkajšnji človek pečal s poljedelstvom. Zato naletimo tod že primeroma zgodaj na obilno stilizirano rastlinsko ornamentiko (sl. 11.). Prvi motivi so bili posneti po lotosu, papirusu, palmi, raznih rozetnih cvetlicah itd. Do veljave niso prišli takšni motivi samo na steni in manjših predmetih, temveč kar ogromni kamnitni stebri so dobili rastlinsko obliko. Prav tako so bili posneti po rastlinski črti arhitektonski profili. Rastlinska ornamentika je prodrla nato v razne pokrajine južnega področja ter se je izpopolnjevala na vsakovrstne načine.

Tehnologija kamna in podnebjje sta vplivala, da so se motivi jasno in plastično stilizirali, in sicer v idealistični obliki. Tako so dobili rastlinski motivi pri oblikovanju določene in izrazite oblike, kakor palmete, rozete, akantus itd.

(sl. 11., 12. in 20.). Kompozicija ornamenta je podana objektivno in tektonsko, prilagojena je okrašenemu predmetu ter poudarja istočasno njegovo tektoniko in njegov smoter. Tako na primer je ornament v krogu na sliki 19. čisto podrejen krogovi obliki, a četverokotnik zopet naglašen z ozkimi ali širokimi okviri, kakor kaže slika 11. V vsaki posamezni borduri ali obrobi se ponavlja običajno krog in krog isti vzorec (sl. 12.).

V bronasti dobi (2000 do 1500 pr. Kr.) opazamo na otoku Kreti v egejski umetnosti nekakšen prehod od severnih geometričnih k južnim rastlinskim ornamentom. Spirale, krogi, loki itd. se izpreminjajo v fantastične rastlinske liste, vejice, cvetove itd. ter prehajajo nato pozneje v rastlinske naravne motive.

Višek stare sredozemske kulture je dosegla Grška. V tej deželi podjetnih trgovcev in okretnih pomorščakov se je osredotočila umetnost od vseh strani. Okoli leta 1100. pr. Kr. so se doselili od severa Dorci in prinesli na Balkanski polotok severni geometrični ornament. Iz Egipta in Mezopotamije so dospeli predvsem rastlinski motivi, potem kiparstvo in reliefno upodabljanje, s Krete pa slikarstvo in keramika. Iz Male Azije se je razširilo stavbarstvo, a iz Podonavja in južne Rusije so prispele na Grško spirale, valovnice in živalske oblike. Vse te elemente so spravili Grki v skladno lepoto in klasično popolnost, ki jo občudujemo še zdaj.

V zadnjem tisočletju pr. Kr., t. j. v cvetoči dobi, so bili pri Grkih trije pomembni arhitektonski slogi: dorski, jonski in korintski. Najvišja stopnja v lepoti in duhovnosti klasične umetnosti pa se izraža v človeških likih, kiparskih in slikarskih, in tudi v ornamentiki. Najlepše ornamente s figurami ima znamenita grška keramika (sl. 13.). Lepota grške umetnosti tiči v tem, da so oblika, okras in vsebina predmeta v popolnem soglasju in preračunanem razmerju.

Vendar pa rastlinski ornament in geometrični ornament v Grčiji nista dosegla onega pomena in viška, kakor ga je dosegel prvi v vzhodnem, a drugi v severnem področju. Grki so jima dali podrejen značaj. Pri njih sta služila bolj za okvir ali dekor človeške figure in arhitektonskih členov. Zaradi tega so rastlinski motivi stilizirani geometrično-

idealistično, brez večje duševne izrazitosti, medtem ko predstavlja človek kot ornament prizore iz grškega življenja (sl. 13.).

Rimljani so Grke sicer politično podjarmili, toda njihovo kulturo in umetnost so v celoti prevzeli, ju po svoje gojili in širili po vseh deželah svojega prostranega imperija. V rimski stopnji klasične umetnosti dobi ornamentika še več podrobnosti in postaja obilnejša (sl. 20.).

Rimski kulturi sledi starokrščanska doba. Ornament je bistveno še vedno idealno stiliziran in tektonsko sestavljen, človek kot motiv se pa izgublja. Rastlinskim in drugim rimskim motivom se pridružijo še novi versko-simbolični, kakor križ, riba, golobček itd. Ornament ni več tako plastično razvit, temveč je podan ploskovno in razdeljen enakomerno po vsej ploskvi.

Plošča na sliki 14. iz starokrščanske dobe Rima je sestavljena ornamentalno in docela na arhitektonski podstavi, kakor da je sezidana. Spodaj je prag, dva stebra nosita preklado, na kateri stoji polkrožna ploskev v okviru. Motivi so rimski (okvir, glava in stebra) in starokrščanski (golobčki, križ in cvetke). Vse je podano tako ploskovno, da se izpolni kolikor mogoče enakomerno ves prostor. Slika 15. kaže kamnitno starokrščansko pregrajo že izza časa preseljevanja narodov. Zato ima motive iz vzhodne umetnosti (smrečico, pletenaste motive in razne liste). Vsi motivi kažejo vpliv vezeninske tehnike, kakor bi bili ob strani prišiti, vendar je vsa kompozicija še strogo tektonska in simetrična.

Bizantinski slog, ki nadaljuje staro grško umetnost, dobiva pod vplivi starokrščanske umetnosti iz prednje Azije prav tako novo obliko. Na slikah 16. in 17. sta videti ornamenta ploskovno podana. Plošča na sliki 18. je zopet ploskoven ornament, in sicer v obliki vezeninske tehnike, ko dobi bizantinski slog močan vpliv vzhodnega področja. Prepleteni trak je tak, kakor bi ga ob straneh prišili na ploskev. Tudi stilizacija rastlin in živali kaže nov način podajanja.

V dobi romanskega in gotskega sloga se pojavlja v južnem ornamentu precej severni in vzhodni vpliv, vendar obdrži ornament še nadalje svoj značaj. V renesančni dobi je obnovljen klasični slog s starimi pravili (sl. 19. in 20.).

Posebno značilni so motivi: sadje, venci, groteske, akantus, meander itd.

Za časa baroka in rokokoja so prvotni naravni motivi tako do skrajnosti preobličeni, da ni mogoče spoznati njihovega izvora (sl. 21.). Sestava postaja svobodnejša, ornament se izraža slikoviteje in okviri se izpreminjajo v dekorativne črte. Medtem ko ima barok še precej težke in obilne ornamente, postaja ornament v rokokojski dobi lažji, nesimetričen in nežnejši. Posebno priljubljeni motivi so polževke, školjke, prepletke (mrežice), dvojno zavite S črte in drugi zaokroženi motivi.

V tej zadnji dobi se že opaža nekakšen zaključek južne ornamentike, kjer se bistvena pravila klasike zanemarjajo. Kar sledi temu, je povrnitev k naravi, posnemanje minulih slogov ali pa so vplivi umetnosti vzhodnega področja (posebno rastlinska ornamentika, ki se je uporabljala izza osemnajstega stoletja).

Na sliki 22. se vidi rastlinski ornament v alpski ljudski umetnosti, ki ima simetrično tektonsko sestavo. Slika 23. predstavlja dva vezena kmečka alpska prtička, ki kažeta ljudsko ornamentiko, posneto po meščanski umetnosti v preprosti izvršitvi in z dodatki nekaterih prvotnih motivov. Vendar predočujeta obe sliki vpliv južnega in severnega meščanskega ornamenta.

Vzhodno področje.

Umetnost na vzhodu živi v precej tesnih zvezah s naravo in najde umetniški izraz predvsem v ornamentu, ki ni samo dekorativen faktor, temveč bistven izraz umetnostnega doživetja. Zaradi tega moremo govoriti naravnost o ornamentalnem slogu vzhodnih narodov. Kar so bili pri severnih narodih tehnično-geometrični ornamenti, pri klasiki idealno stilizirani naravni motivi, predvsem človek, to so bili na vzhodu prosto in čutno sestavljeni motivi. Sprva so pri teh narodih kot pastirskih prevladovali živalski motivi, pozneje, ko so postali ti narodi poljedelci, pa rastlinski. Motivi so se preoblikovali iz naravno stiliziranih oblik v čutne, pravljične, tako da so nastali s tem čisto novi umetniški umo-

tvori (živalska ornamentika, indijska arhitektura, slovanski rastlinski motivi itd.).

V vzhodnem področju so bivali pretežno narodi, ki so se pečali s pastirstvom in z živinorejo. Do nedavna je vladalo naziranje, da so bili nomadi »barbari«, ljudje brez kulture in umetnosti. To mnenje moramo dandanes zavračati, zakaj tudi pri nomadih dobimo umetniške kakovosti, samo da so drugačnega tipa kakor pri južnem področju, ki je bilo doslej edino merilo za vso in vsako umetnost.

Tip umetniške proizvodnje pri nomadih je bila hišna obrt, ki se je gojila za lastno potrebo. Nomadski narodi so izdelovali keramiko, orodje, oblačila, orožje itd. Ker so se selili iz kraja v kraj, si niso še omišljali velikih bivališč; zadostoval jim je prvotno prenosljiv šotor. Pozneje, ko so se začeli pečati še s poljedelstvom, so jeli skrbeti tudi za stalna bivališča in za shrambe svojim pridelkom.

O tem, kdo je živel med Karpati in Uralom v neolitski in v bronasti dobi, t. j. do okoli leta 1000. pr. Kr., nimamo nobenih vesti. Dandanašnja znanost se nagiblje čedalje bolj k mnenju, da so bili prebivalci teh pokrajin vendarle bolj ali manj predniki poznejših, tam stanujočih narodov. Prvi narod, ki nam je znan, so bili Kimeri (najbrž iranskega rodu) v sedanji južni Rusiji. Približno v osmem stoletju pr. Kr. so prišli tja Skiti in Sarmati, ki so domovali v srednji Aziji. Prvi so prebivali na ozemlju od reke Dona do Karpatov, drugi pa vzhodno od Dona. Severno od njih, za Karpati do Dnjepra, so bivali Slovani. Proti vzhodu so prihajali Skiti in Sarmati v stike z narodi iz Mongolije, Slovani pa z narodi iz Sibirije. Najstarejše arheološke najdbe nas odločno navajajo k temu, da iščemo sledove slovanskega rodu in slovanske kulture iz sibirske smeri. Severnozahodno od Slovanov, ob Baltiškem morju, so bila naseljena razna germanska plemena.

Izmed najstarejših izkopin (še za časa neolitika) vzhodnega področja je posebno važna poslikana keramika, ki jo nahajamo od Karpatov tja do Kavkaza. Posode so poslikane belo, rjavkasto in rdečkasto z gladko površino. Oblike posod so okroglaste, ker je služila izdelovalcem za vzorec od prirode dana posoda buča, a tudi ornament te keramike kaže vpliv svojstva buče. Če lupimo z buče tanko kožico, se namreč

vedno zatrga v zaokroženih plošnatih likih (sl. 24. in 25.). Naravna buča tudi ne dopušča globokega vrezavanja, ker bi bila sicer ranjena stena posode. To nam tudi pojasnjuje, zakaj je keramika gladke površine brez večjih vrezov.

Ornamenti, ki jih predstavljajo tri proge na sliki 26., nas po svojih motivih tudi še spominjajo pravkar opisane tehnologije buče. Toda motivi so deloma obrobljeni (v srednji progi) z vrstami pik in napravljajo vtis, kakor da so prišiti. Srednja proga kaže deloma, a spodnja celoma sporedne črte, ki nas spominjajo trakov. Te vrste dekoracije nas vodijo po ravnem potu do prvotnih oblačilnih snovi tamkajšnjega človeka, t. j. do kožuhovine in usnja, ki ju je človek krasil z našitki (aplikacija). Tretja snov, ki je dajala človeku vzhodnega področja iste zaokrožene motive na ploskvi, je rezljana brezova skorja, ki so jo uporabljali zlasti v Sibiriji kot okras in snov za posode.

Prvi ornamenti pri narodih vzhodnega področja, torej tudi pri prednikih Staroslovanov, so zaradi teh treh sličnih tehnik podani plošnato v zaokroženih, mehkih motivih. Naglasiti pa moramo, da je sprva te motive puščal tamkajšnji človek prazne. To plošnato upodabljanje, zlasti v zaokroženi obliki, se je ohranilo skozi vsa tisočletja do danes predvsem pri slovanski ornamentiki. Najprej so se izcimili popolnoma abstraktni motivi, kakor valovnica, zaokrožen listič, polmeseč, dvojno zavita S črta, krogi, srčna oblika, navznoter zaokrožen romb itd. (sl. 26. in 29.). To so motivi, ki so jih rodili snov, tehnika in čut tedanjih ljudi. Tako srčna oblika kakor sploh vsi motivi enotne simetrije so nastali nehote, ko je človek svojo snov obdeloval v dveh gubah. Takšne dvo-simetrične like dobimo, če izrežemo na primer v zapognjen papir eno polovico dotičnega lika, a dobljeni izrez razgrnemo.

Ko si je človek pridobil zaklad motivov iz abstraktnega sveta, je začel poskušati svojo ročnost tudi z upodabljanjem dane prirode. Kot pastirju mu je bila žival najbližja. Že na poslikani keramiki (sl. 27. in 29.) vidimo prve poskuse take vrste.

Medtem ko so izdelki človeka neolitske dobe, razen keramike, po večini uničeni, jih je iz dobe brona precej ohranjenih. Na sliki 28. vidimo razne bronaste predmete iz Sibirije.

Oblike so večidel prazne, gole, mehkih obrisov. Prav dobro je izražena plošnata srčna oblika. Živali so tu že v polni naturalistični obliki, stoje mirno in tvorijo glavni okras.

V hallstattski in latènski dobi je upodabljanje živali toliko napredovalo, da je dobilo že svoj stilizirani izraz. Iz te dobe je mnogo izkopin bronastih, železnih, srebrnih in zlatih izdelkov, ki kažejo predvsem živalsko ornamentiko (sl. 31.).

Žival je na starih grških, babilonskih in asirskih podobah najčešče predstavljena naravno, kakor jo človek na lovu preganja ali kakor mu služi pri vsakdanji uporabi. Temu nasproti je žival v vzhodni Evropi in tudi v srednji Aziji upodobljena kot krotka in ljubezniva (sl. 28.), pozneje dobi dekorativno stilizacijo (sl. 31.) ali pa se preoblikuje v docela nove izmišljene motive (sl. 32. in 33.). Čedalje bolj pa izpodrivajo novi rastlinski motivi živalske, ko se začne razvijati v tem področju poljedelstvo (sl. 42.).

Ves ornament vzhodnega področja, posebno v severnejših pokrajinah, ima vedno tehniko aplikacij in drugih vezenin ter je ploskovno podan. Motivi so porazdeljeni tako, da ima vsak svoje lepó oddeljeno mesto. Sestava je svobodnejša z različnimi motivi (sl. 31. in 42.) ter ne tako geometrična in tektonska kakor v južnem področju, a tudi ne z motivi tako fantastično prepletena in ostro tehnično izražena kakor pri Germanih. Razvita je bila tudi pletilna tehnika, posebno v južnejših pokrajinah, kar je dalo potem dekoraciji različne ornamentalne obrobe in motive, kakor navadne pletence, zanke, kite, vrv, valovnice, polkrožno črto itd.

Pokrajine vzhodnega področja je treba ločiti v južno in severno progo. Južna proga ob obalah Črnega morja je znamenita kot del ulice ljudskega preseljevanja. V neolitiku naletimo že na poznano poslikano keramiko od Karpatov pa tja do Kavkaza. Znani kraj izkopin je Tripolje, po katerem se tudi kultura imenuje tripoljska. V bronasti dobi se dobe že upodobljene živali v pravilni obliki. Ta doba se nazivlje kubanska kultura ter slovi spričo izkopin iz okoli leta 1500. pr. Kr. V začetni dobi železa se je izziviljala kultura v kovinskih izdelkih zlasti v območju Kavkaza. Glavni motivi so živali in spiralasti in pletenasti motivi. Ploskve so

često izrezljane, v kovinaste izdelke pa se vdelavajo email, žlahtno kamenje i. sl.

Na sliki 31. se vidi živalski okrasek iz kavkaških pokrajin. Živali niso upodobljene naturalistično, ampak so zgolj dekorativno stilizirane. V kompoziciji ne predstavljajo motivi kakšnega dogodka, temveč skušajo ploskev enakomerno okrasiti. Prazne ploskve se izpopolnjujejo z manjšimi motivi, kakor zvezdicami ali ptiči. Ves smoter je slikovitost ornamenta v plošnati stilizaciji. Ta način upodabljanja je običajen še dandanes pri vzhodni ornamentiki, samo da se zamenjavajo živalski motivi z rastlinskimi (sl. 42.).

V zadnjem tisočletju pr. Kr., t. j. za časa Skitov in Sarmatov, je cvetela v južni progi visoko razvita umetnost, ki se dá lahko primerjati z grško, le da je drugačne kakovosti. Ta umetnost je dekorativna ter se izraža izključno na umetnih obrtnih izdelkih. Zaradi tega ni monumentalna in ne loči upodobljenega motiva od predmeta. Figuralna podoba mojstrsko poživi podan predmet. Oblika predmeta in okras sta nerazdružno zvezana v popolno organično celoto. Ta način podajanja je lasten sodobni umetni obrti. Tudi pri najdenih staroslovanskih predmetih (sl. 52.) opazamo to svojstvo, da namreč predmetova oblika in okraševanje najlepše soglašata in da tvori vse skupaj enotnost.

Drugo, kar je značilno za to umetnost, sta tehnika in slog, ki spominjata še na prvotni razvoj. Tehnika in snov določata vrsto stilizacije. Poleg vezenin je bila rezbarija kosti in lesa oni faktor, ki je prenašal pridobljene stilne oblike še v druge tehnike, kakor na bronaste in pločevinaste izdelke.

Glavni motiv v skitski, sosedni sarmatski in ostali srednjeazijski umetnosti je v tej dobi žival in zopet žival. Po živalskih motivih se imenuje celó slog živalska ornamentika. Malokatera druga umetnost se omejuje tako zelo in izključno na upodabljanje živali kakor baš ta. Živali, n. pr. jeleni, ovni in medvedi, se živo in čuvstveno podajajo v največji dekorativni stilizaciji. Čut za živalsko organično sestavo je razvit, posamezni važni deli živali pa se dekorativno povzdignejo. Navzlic temu, da je žival močno ornamentalno podana, je vendar prepojena z organičnim življenjem.

Bistvo te ornamentike je v tem, da se dekorativno poenostavljajo naravne oblike, ki ustrezajo organičnemu sestavu živalskega telesa. Nekakšno slično stilizacijo imamo še dandanes Slovani, tako tudi Slovenci, v rastlinski ornamentiki, da namreč naravne motive preprosto in dekorativno stiliziramo in čuvstveno sestavljamo. Vendar ustreza tudi naš rastlinski okras naravni organični sestavi, čeprav so motivi v enem in istem ornamentu različni ter izvirajo iz več vrst rastlin (sl. 90.). Živalska ornamentika se je razprostirala s svojim vplivom še tja v Sibirijo (sl. 28), na Kitajsko, v staroslovanske pokrajine itd. Motiv jelen v slovenski ornamentiki se je ohranil še doslej najbrže iz teh prastarih vzhodnoevropskih kultur. Sliki 32. in 33. predočujeta, kako je začel prehajati živalski ornament v rastlinskega.

Ob severnih obalah Črnega morja se je začel človek pečati s poljedelstvom prej kakor višje na severu. Zaradi tega nahajamo tod že primeroma zgodaj preproste rastlinske motive. Tudi vezenje z volno ali zlatom se opaža v tem delu že pogosteje. Na slikah 32. in 33. sta prej navedena okraska reliefno obrobljena na način našitih trakov. Preko Balkana so prehajali semkaj vplivi južnega področja (iz Grčije), nasprotno pa je vzhodni del prav tako vplival na južno umetnost oziroma ornamentiko.

Priroda tamkajšnje stepe je pripravila človeka, da se je iz prvotnih šotorov preselil v stavbe, pletene iz vejevja in ometane z ilovico, tako da dobimo ravne ploskve. Drug način zgradb je ta, da tvori stavbno ogrodje lesena konstrukcija, med katero je stolčena glina s primešanim peskom, reso, slamo ali bičevjem. Tako dobimo zopet ravne gladke ploskve brez kakšnih naravnih arhitektonskih členov. Naravno je, da so začeli te gole ploskve pri boljših stavbah olepšavati s ploskovnim dekorom, t. j. s slikarijami, o čemer pričajo ostanki starih stavb (posebno v Turkestanu). Te vrste stavb so prevzeli tudi Slovani na sosedni severni progji, kolikor jih je k temu prisilila narava, predvsem deloma v sedanji domovini. Okraševanje gladkih sten s slikarijami se je ohranilo pri Čehoslovakih kakor tudi v posameznih naših pokrajinah. Posebno značilne so naše stare podeželske gotske cerkvice, katerih notranjost je bila po večini popolnoma poslikana.

Severni del vzhodnega področja, Podolijo, so varovali Karpati trajno pred ljudskimi viharji. In prav tod so se porajali rodovi naših slovanskih prednikov. (J. Rus.) V teh pokrajinah so važni kamnitni nagrobni spomeniki, ki predstavljajo moško ali žensko postavo. Podobe so izdelane preprosto in plošnato. Obraz je podan frontalno. Moške figure imajo brado in brke ter nosijo dolgo haljo. Kaj značilno je to, da drže skoro vse figure rog. Zategadelj smemo smatrati tudi zlati diadem, ki so ga našli v Michalkowu v vzhodni Galiciji, za izdelek iste pokrajine (Reallexikon der Vorgeschichte, VIII, T. 56). Obod diadema je plošnat in ima obliko izrezanega usnjatega lika, a okraski, v obliki rogov in okroglih motivov, so videti, kakor bi bili našiti. Krožnik na sliki 30. kaže poleg drugih motivov iz bronaste in hallstattske dobe še ta stilizirani diadem. Razen navadnega šotorskega bivališča je začel človek v tem delu postavljati trajnejše lesene stavbe, in sicer v kladni vezi.

Še pred glavnim preseljevanjem Slovanov v današnje pokrajine, so nekatera plemena, kakor Srbi, Hrvati, Čehi in Anti, prišla iz pokrajin Kavkazije. Pri tem so si kot maloštevilne gospodujoče kaste podvrgla slovanske množice, ki so jim tudi ustvarila prve politične organizacije in jim dala svoja imena. Zaradi tega pa so ta plemena z osvojitvijo teh množic izgubila svoje prvobitne etnične individualnosti. (Dr. N. Županić: Prvi nosilci etničnih imen Srb, Hrvat, Čeh in Ant. »Etnolog«, leto II., str. 78.) Tako so se s tem spojile nekatere kulturne vrednote tudi v ornamentiki južne in severne proge vzhodnega področja pri slovanskih narodih.

Vejadi in spiralasto zaviti motivi, katerim so služili za obliko rogovje jelenov in rogovi ovnov in kozlov, so se še do zdaj ohranili v severni in srednji Aziji, kakor tudi v vzhodni Evropi. Prav tako se opaža ta prastari vpliv še v sedanji slovanski rastlinski ornamentiki, kjer naletimo često na dve spirali, ki molita iz cvetke ali pa tudi iz geometričnih vezeninskih motivov. Drugi motiv, ki je posnet po živali in se je ohranil do pozne staroslovanske dobe, je enojni ali dvojni krog s piko v sredini (sl. 62.). To spominja na živalsko oko, posebno ribje. Še zdaj se dobe na severu pri Eskimih na koščenih predmetih kot motivi razne črtice in krogi s piko v

sredini. Na starejših slovenskih ornamentih je ta motiv že obilneje izražen (sl. 63.). Krožni motivi v slovanski ornamentiki utegnejo biti tudi od našitih gumbov ali izrezanih okroglih ploščic, izdelanih iz lubja ali usnja. Na staroslovan-ske obrtne izdelke je vplivala tehnologija kosti in rogovja, da so predmeti jasno in manj izrezljani (sl. 52.). Pobuda za večjo rezbarsko umetnost v lesu in za vlaganje dražjih kovin in drugih snovi v les, je vzniknila v južnejših, posebno kav-kaških pokrajinah. Prav tako je dospelo iz teh pokrajin k Staroslovanom vlaganje emaila v kovinske izdelke.

V nižinah sedanje Poljske sta bila vzhodno in severno področje medsebojna soseda. Od severa so bili vplivani Slo-vani od geometričnih motivov, medtem ko je na germansko ornamentiko vplival vzhodni živalski motiv. Proti jugo-zahodu in preko Karpatov je mejilo vzhodno področje na Podonavje, kjer naletimo na poseben tip ornamentike.

Podonavje.

Zemljepisna lega severnega, južnega in vzhodnega pod-ročja kaže jasno, da so se v porečju Donave ta področja stikala med seboj. Toda poleg teh zunanjih vplivov je treba v Po-donavju razlikovati še marsikaj, kar mu je svojstveno. Glede na našo nalogo, da poiščemo vse zgodovinske izvore slovenske ornamentike, je torej potrebno, da preučimo Podonavje kot okrožje zase. Podonavje delimo na gorenje, srednje in spodnje. Za nas prihajata v poštev srednje in spodnje Po-donavje, ki obsegata ozemlje, razprostirajoče se od dan-današnje Češke, Avstrije in Slovenije do Črnega morja. Na tem ozemlju so doma predvsem trakasti, pletenasti, spiralasti in valoviti motivi.

Iz neolitske dobe se najde tu trakasto zavito okrašena keramika (sl. 26., spodaj). Pomembna je kultura v hall-stattski dobi, ki se izraža prav do visoke stopnje. Skoro na vseh predmetih vidimo različno zavite in spiralaste motive. Tudi sedanje slovensko ozemlje spada v to področje, a izko-pine pričajo o vplivu podonavske kulture. V tem času so bivali pri nas Iliri. Najznamenitejše najdišče so Vače. Razen keramike najdemo še veliko predmetov iz bron, kakor ločne

fibule, obeske, zapestnice, igle, orodje itd. (sl. 2.). Polkrožni ali spiralasto zaviti motivi, potem razne pikice, bunčice in majhni krogi pa pričajo o kovinski tehniki.

Za časa Rimljanov v naših pokrajinah (od leta 50. pr. Kr. do ljudskega preseljevanja) naletimo na okvirih kamnitih spomenikov Norika in Panonije na oblike, kakršnih ni v nobeni drugi pokrajini rimske cesarske dobe. To so volutni dekori, vijugasti okviri, razne vitice, valovnice s srčnimi listi itd. Preprosta ornamentalna misel je izpodrinila nekdanjo tektonsko obliko arhitekture. (R. Ložar.) Okviri nagrobnih spomenikov v Noriku se ovijajo v močno zavutih volutih, ki kažejo še keltski vpliv. Napisne plošče nagrobnikov in sarkofagov iz Panonije krasijo namesto rimskega tektonskega okvira različne preproste valovnice. Tip te panonske ornamentike je vijugavost, ki je odmev stare podonavske trakasto keramične kulture (sl. 34. in 35.). Značilna za te pokrajine je valovnica s srčnimi listi, ki je vplivala predvsem na severno rimsko in grško kulturo, a se je pozneje zelo udomačila med Slovani, posebno med Slovenci, ko so se sem doselili. Res da se nahajajo navadni pletenasti, spiralasti in kitasti motivi, upodobljeni v različni snovi, tudi v najstarejših dobah drugih pokrajin, vendar v tolikšnem številu in tako močno zastopanih ni nikjer, da bi dobil slog po njih kar svojo posebnost.

Podonavje se je držalo starih oblik in okraskov na svoji keramiki tako krčevito, da jih ni mogla rimska keramika nikoli popolnoma izpodrinuti. Tako dobimo v Narodnem muzeju v Ljubljani iz rimske dobe dva tipa keramike, ki se v obliki kakor tudi ornamentu razlikujeta. Domača podonavska keramika je podobna poznejši slovanski (sl. 54.), medtem ko ima rimska klasične oblike. Slika 57. kaže ornamente rimskih izkopin na Slovenskem.

Doba preseljevanja narodov.

Narod, ki je otvoril v Evropi dobo ljudskega preseljevanja, so bili vzhodnogermanski Gotje. Potovali so od Visle mimo Slovanov in prišli v tretjem stoletju po Kr. v današnjo Ukrajino. Tu so spoznali vzhodnoevropsko, skitsko umetnost. Pod pritiskom Hunov, ki so pridrli do njih iz Azije, so se potem v četrtem stoletju pomaknili skozi spodnje Podonavje na Balkanski polotok in v Panonijo, Dalmacijo in Italijo. Gotje so se rodili torej na tleh severnega, živeli nekaj časa v deželah vzhodnega, a svoje politično življenje dovršili na tleh južnega področja. Zaradi tega jim je treba pripisovati kaj važno posredovalno vlogo. Saj so prinesli v južno Evropo ornamente svoje druge (ukrajinske) domovine, prežete z germanskim duhom.

Bizantinski slog ni nič drugega, nego posledica znamenite zemljepisne lege Bizanta med vzhodno in južno kulturo. Le zavoljo tega je slog, ki so ga preseljujoči se narodi presadili na tla južne Evrope, toliko podoben bizantinskemu. Gotje in Langobardi so našli v svojih novih domovinah na obeh bregovih Jadranskega morja starokrščansko umetnost na kamnu. Pod vplivom prvih je tedaj prešla v južno umetnost na kamen tehnika vezenin vzhodnega področja, medtem ko so oboji posredovali, zlasti iz Podonavja, tehniko pletenastih oblik. V Podonavju je imel prvotni pletenec preproste oblike in šele Gotje in Langobardi so zamotali pletenaste motive in razne zanke jako fantastično. Slika 38. kaže ornament z novimi rastlinskimi in pletenastimi motivi v obliki preproge.

Postanek pletenca na tri proge, kakor ga kaže kamnitna plošča na sliki 38., si je mogoče razlagati kot imitacijo prišitih, vezeninskih širokih trakov. Zategadelj je srednja proga vselej širša od stranskih. Pletenec enako širokih prog na

slikah 39. in 40. je nastal zlasti iz vidika vezeninskih barvnih izprememb (ena v sredi, druga ob straneh). Na sliki 36. je videti rozeti v obliki prišitih gumbov, ki imajo okoli nabrano vrvico. Prav tako so tam stilizirani lističi. Celó kapitel, ki je skoraj točno posnet po klasični obliki, kaže tehniko nabranih trakov. To, da so ornamenta v kompoziciji urejeni tektonsko, obdani z raznimi okviri in podani na kamen, je pač tip južnega področja (sl. 38.). Kultura iste pletenaste in vezeninske oblike na kamnitnih spomenikih naše Dalmacije iz osmega do desetega stoletja prikazuje že odločno vpliv Slovanov.

Razlika dalmatinske ornamentike od severnoitalske se odraža zlasti v skladbi, ki je bolj prosta in računa predvsem na slikarski efekt ter ni toliko vezana ali tektonska. Motivi so v istem ornamentu zelo različni. Vsakemu zase je prostor lepo odmerjen, tako da pride do večje veljave. Pletenci in drugi trakovi so enako široko progasti.

Na slikah 39. in 40. se vidita dva lepa primera starohrvatske ornamentike. Vsi motivi so svojstveni, razen krščanskega simboličnega znamenja križa (sl. 40.). Rozeti na sliki 39. še nimata oblike določene rastlinske cvetke, temveč sta bolj abstraktna motiva. Prav tako tudi drugi listi na obeh slikah niso povzeti iz narave, ampak iz tehničnega in dekorativnega vidika. Različni ptiči, ki imajo tu zgolj dekorativen pomen, izvirajo iz vzhodnega področja. (Ptičji motivi so se prinesli celó v starokrščansko umetnost, kjer so dobili tudi simboličen pomen.) Na sliki 39. je značilen motiv pentagram ali peterokotna zvezda, ki ima še dandanes pri nas mističen pomen (znamenje proti mori, čarovnici itd.). Manjkajo pa pri teh ornamentih vsi tipični klasični motivi, kakor jajčniki, akantusovi listi, razne figure itd.

Poleg planjav vzhodnega področja je prišlo v Evropi do neke veljave tudi srednjeazijsko področje Turkeстана. Saj so se iz teh krajev doseljevali v Evropo Bolgari, Madžari in Turki ter prinašali v umetnostno kulturo današnje Evrope nove motive. Glavni motivi njihovega ornamenta so bili rastlinski. Toda v bistvu se razlikujejo od motivov stare domovine rastlinske ornamentike v Prednji Aziji (Mezopotamiji). V Turkestanu kaže ornament te vrste večjo živahnost in pri-

rodnost ter je glede sestave svobodnejši. Glavni rastlinski motivi so tulipan, zvezdnati hiacint in živahno stilizirane rozete. V novih deželah so se po preseljevanju potem motivi dalje in obilneje razvijali v ploskovni in prosti stilizaciji ter dobili v posameznih pokrajinah svoj tip.

V Kavkaziji in zahodnem Turkestanu, posebno pa severno od teh pokrajin ob Volgi, kjer je rastlinstvo slabeje udomačeno, se dobe še geometrični motivi, kakor pravokotniki, rombi, trikotniki, zvezde, križci, vejice (rogovje), in (zlasti v Kavkaziji) vodna kolesa. Šesterokotna zvezda ima po navadi obliko širokega enakokrakega križa, pri katerem je sleherni krak globoko zarezan, tako da stvari vse skupaj zvezdo. Četverokotnike lepšajo znotraj križajoče se črte, dva ali vse njegove kote pa krasita po dve spirali (po dva roga). Obrobe sestojijo iz majhnih rombov ali trikotnikov, ki se vrste drug za drugim. Te geometrične motive, na katerih se opaža že vzhodnoseverni evropski (finski) vpliv, dobimo še danes v vzhodni Rusiji, osobito na vezeninah. Povod zanje je dala na severu prvotno tehnika izrezavanja v lubju. V jugoslovanski ornamentiki pa se nahajajo slični motivi posebno na grobih vezeninah (križnem vezenju) in tkaninah kakor tudi na preprogah, ki prihajajo v poštev največ zavoljo prilegajoče se tehnike.

Na sliki 42. je rastlinski ornament perzijske keramike iz dobe turških zasedb. Vpliv s turške strani je zašel po stoletjih politične odvisnosti tudi med Slovane Balkanskega polotoka, posebno pa je učinkoval na ornamentiko naših muslimanov.

Da so med Slovane doseljeni stari Bolgari še v devetem in desetem stoletju pojmovali ornament po turkestansko, dokazujeta sliki 43. in 44. Tudi slavni zlati zaklad pri Velikem Sv. Miklošu v severnem Banatu, kjer so nekdanj prebivali Bolgari, se pripisuje njihovi stari umetnosti. (B. Filov.)

V delu srednjega Podonavja so postali naši sosede Madžari, ki so prav tako prinesli s seboj ornament iz azijske domovine. Razlika med sedanjo madžarsko rastlinsko ornamentiko in slovansko je v tem, da so madžarski motivi bolj listnato, živahneje in naravneje podani ter v barvi več rjavi in zeleni. Vendar moremo reči, da je slovanska ornamentika bolj vplivala na madžarsko, kakor pa je bilo obratno.

Turkestan in Iran (Perzija) tvorita tudi ono važno kulturno središče, kjer se stika več prvotnih azijskih kultur. Na jugovzhodu prednjači indijska, na jugozahodu prednjeazijska (južno področje), na vzhodu kitajska, na severu pa sibirski kultura. Zaradi tega je bila v Perziji in v zahodnem Turkestanu ob procvitanju države v različnih dobah (za časa Sasanidov, Arabcev, Mongolov itd.) umetnost na visoki stopnji ter je pobrala kulturne vrednote od navedenih sosednih dežel. Posebno se to opaža v obilni ornamentiki. Perzijske preproge so še dandanes najlepše med vsemi.

Ker poznamo že bolj ali manj evropsko, in sicer južno, severno in vzhodno, naj omenimo še kitajsko in indijsko ornamentiko, ki je tudi pomembna za Slovane.

Kitajski ornament se odlikuje po izredni čuvstveni domišljiji. V kompoziciji jej manjkata tektonika in velikopoteznost. To se opaža tudi v stavbarstvu, ki se ne more ponašati z monumentalnimi zgradbami. Večja pažnja se pa polaga na detaile ali posamezne motive, ki so čudovito in rafinirano podani. Glavni znak lepote ornamenta je mnogoličnost. Ravne črte in pravi koti niso priljubljeni. Dasi razmerja, perspektive kakor tudi senčenja kitajski ornament ne pozna, je podan vendar vkljub tem nedostatkom s takšnim občutkom, da vzorno harmonira in estetično učinkuje. Motivi so predmetni in naravni, predvsem rastlinski in živalski. Posebno značilne so simbolične figure, kakor grozni zmaji, fantastični ptiči i. dr. Kitajski ornament ima dokaj skupnosti v zaosnovi in pojmovanju s slovanskim. Vse tisto, kar povzroča razliko med slovanskim in severnim ali južnim slogom, je podobno baš tej umetnosti. Saj imajo tudi Zakarpatje, južna Rusija in del Kitajske isto zemljepisno širino.

Karakteristika indijskega ornamenta sta polnost in neprekinjenost dekoracije. Ploskev, ki se okraši, se izpolni razkošno z enakimi ali sličnimi, večkrat drobnimi motivi. Ozadje je temnejše ali gorkejšo in veže posamezne motive v celoten ali harmoničen izraz. Čudovit nagon do lepe porazdelitve barv učinkuje mirno in enotno.

Motivi so po večini rastlinski in naravno stilizirani, tako da se določene cvetke lahko spoznajo, četudi so mnogolično in samovoljno izpremenjene. Motivi so podani nadalje

z veliko gibčnostjo in slikovitostjo, ne plastično, temveč v ploskovni obliki, kar je značilno za vso vzhodno umetnost. Da prihajajo motivi močnejše do izraza, so obrobljeni z drugačno barvo, kakor jo imata ozadje in motiv.

Indija je pradomovina lepih, pisanih in eksotičnih ptic; zategadelj so bile priljubljene že od nekdanj v ornamentiki poleg rastlinskih motivov. Posebno so vpoštrevani fazani, pavi, petelini, golobčki itd. Od tu so se prenašali ptičji motivi preko Perzije in Turkeстана v slovanske dežele, preko Perzije in Prednje Azije pa v starokrščansko evropsko umetnost. Prav tako je vplivala ostala indijska ornamentika na Balkan preko Male Azije po raznih narodih, osobito po Turkih. Kompozicija barv, zlasti temnordeče in črne (pirotske preproge in druge vezenine), spominja na nekatere indijske ornamente.

Že izza prastare dobe opažamo pri ornamentiki v Mezopotamiji in Asiriji upodobljeno drevo (drevo življenja, rajsko drevo), ki ima na vsaki strani simetrično še človeške ali živalske figure. Ta motiv je pogosten pri indijski in perzijski ornamentiki, kjer ima drevo različne cvetke in mnoge ptice. Preko Balkana je zašel motiv simetričnega drevesa ali šopka s ptičem (pavom) na vsaki strani tudi v slovensko ornamentiko, posebno v belokrajinsko (sl. 93. in 97.).

Važen je arabski ornament, ki je hkratu vplival za časa islamske kulture na razne pokrajine ob Sredozemskem morju, tako tudi na naše Primorje. Ker je koran prepovedoval upodabljanje narave, zato je arabski ornament sestavljen po geometričnem občutku Arabcev. Osnovni in glavni motiv je šesterokotna zvezda (heksagram), ki je bila pomembna že pri Izraelcih (Davidova zvezda). Na čudovit način se izpreminja in dopolnjuje še z drugimi motivi. Vendar je tudi tu, kakor v Indiji, vsa ploskev okrašena in nepretrgano izpopolnjena z ornamentom. Medtem ko se uporabljajo v indijskem ornamentu drug za drugim se vrsteči motivi, so posamezni deli v ornamentu ali motivi pri arabskem okrasu med seboj konstruirani in povezani. Vse prepletke vodijo iz skrajnih točk v skupno korenino. Rozetni okras dopušča v skrajni okolici nadaljnji razvoj ostalih motivov.

Na dalmatinskih in tudi nekaterih drugih vezeninah in tkaninah v južnih pokrajinah se opaža, zlasti pri sestavljanju

šesterokotnih zvezd (sl. 111., spodaj v sredini), vpliv tega ornamenta. Zvezde, prinesene iz teh pokrajin, se porabljaajo tudi v slovenskem ornamentu, a kaj priljubljene so v Beli Krajini (sl. 93.). Toda motiv zvezde sam se je porodil v vzhodni Evropi, odkoder je že vplival na prvotno našo domovino.

V šestem in sedmem stoletju so se tudi Slovani pomaknili dalje proti zahodu in zasedli skoraj strnjeni pas od Severnega morja do Jadrana. Na severu in zahodu so prišli v dotiko z germansko kulturo, na jugovzhodu z bizantinsko in v jadranskem primorju z romansko. V sredini nove slovanske domovine — v Podonavju — pa je še slej ko prej prednjačila prastara podonavsko-ilirska kultura poleg poznejših keltskih in manjših rimskih vplivov. Podonavska umetnost je bila prva in glavna, s katero se je križala staroslovanska, posebno pa slovenska ornamentika. Naslednja naša naloga je, da pokažemo, kako se je razvijala slovanska kultura z iz nje razvijajočim se ornamentom vred izza prvih početkov do danes.

Staroslovanska kultura.

V očeh Rimljanov in poznejših južnih narodov so bili Staroslovani nekulturni barbari, ker niso bili iste vere in so imeli drugačne običaje, navade in nizko stopnjo civilizacije. To naziranje je bilo pač enostransko, zakaj Slovani so imeli, kakor smo spoznali, že svoj posebni ideal lepote in svojo kulturo, ki je bila produkt življenja in dela na njihovi zemlji.

Zakarpatska domovina Slovanov je bila ravna in polna jezer in gozdov. Zato je že značaj zemlje sam silil prebivalstvo, da se je pečalo z živinorejo, ribarjenjem in poljedelstvom, t. j. s kmetijstvom. Poljedelec pa ne zapušča lahko svojega zemljišča, da bi šel osvajat tujo zemljo, plenit in ropat, temveč se trdno drži svoje grude. Zategadelj je postal značaj Staroslovanov miren, nebojevit. V staroslovanskih grobovih se je zavoľjo tega ohranilo le malo orožja. Slovani niso bili trgovci, osvojevalci ali ljudje, ki bi se preživljali na račun drugih, prav tako ne zvičajnega značaja, nego so veljali kot gostoljubni ter so gosta celó spremljali iz kraja v kraj. (J. Gruden.)

Kot poljedelskemu narodu je bila Slovanom narava nad vse, saj so bili od nje zavisni. Zaradi tega je bila tudi njihova religija le oboževanje narave in njenih sil v posebljeni obliki (bogovi). Najvišji bog je bil Svarog ali Perun, ki je bil gospodar vesoljstva ter je povzročal svetlobo in dobroto, grom in blisk. Svarogovi sinovi so bili Solnce, Mesec in Ogenj, hčeri pa Zora in Danica. Kot božanska bitja nižje vrste so častili vile, rojenice, škrate, povodnega moža, moro itd.

Spričo naravne vere jim sveti hrami in templji niso bili potrebni. Njih družabno življenje in socialne razmere so bile urejene bolje kakor v kakšni drugi takratni ali poznejši državi. Večja skupina sorodnikov je skupno obdelovala nedeljivo posestvo ter bivala skupaj. Premoženje je bilo skupna

last. Zadruga je imela svojega poglavarja, ki so si ga njeni člani sami izvolili. Vsi ljudje so bili enakopravni in med njimi ni bilo tako kakor v drugih državah, kjer je bil eden gospod, a drugi suženj. Vojvode so si izvolili le takrat, kadar se je pokazala potreba. Zato niso imeli bogatih in oblastnih knezov, ki bi živeli na stroške ostalih ljudi. Iz tega lahko sklepamo, zakaj ne najdemo med izkopinami ne bogatih zakladov ne palač kakor drugod. Svojo kulturo so imeli Slovani predvsem v obrti. Vse potrebno, kakor obleko, posodo, orodje, orožje itd., so si izdelovali sami doma. Posebno visoko je bila razvita oblačilna stroka. Celó med Nemce so prodrli slovansko platno, značilni kosi slovanske noše in krzno.

Z vseh teh vidikov je bilo življenje Slovanov naravno, svobodno, preprosto in pošteno. Razvilo se je pa pri njih lirično in čuvstveno razpoloženje, ki je zanje še danes tako zelo značilno. Ljubše ko orožje so jim bili godba, pesem in ples. Šele pozneje, za časa preseljevanja narodov, je sila potisnila Slovanom tudi meč v roke, toda glede borbenosti niso kar nič zaostajali za drugimi narodi. Iz ljubezni do svobode in za vero svojih očetov so se hrabro bojevali ter tudi služevali vse krutosti in vojne zvijačnosti. Kajti značaj slovanskega naroda je bil silno prežet z ljubeznijo do doma in svobode. Ljubezen do svobode se je raztezala celó na individualno življenje. Nagnjenost k svobodi posameznika in k demokraciji pa je prehajala vprav do anarhije in nesloge med rodovi, plemeni in narodi. Baš ta nesloga pa je v resnici stoletno zlo Slovanov, četudi nima velikega pomena za njihov nravni značaj. (L. Niederle.)

V novih — sedanjih — domovinah so sprejeli Slovani krščansko vero in s tem tudi nove potrebe. Tuji gospodarji so jih začeli zaslužnjevati. Vzeli so jim sicer premoženje, toda njih jezika, šeg in navad in globlje umetnosti niso mogli zatreti. Vse to se jim je ohranilo izza najstarejših časov ter je šlo po svoji poti in se razvijalo do dandanes, ko se je sedanji rod osamosvojil tudi politično in gospodarsko. Ne plemiči in bogatini, ampak preprosto kmečko ljudstvo je ohranilo največ naše prave umetnosti. To je bilo mogoče zlasti zato, ker so Slovani še zdaj po večini poljedelska in pastirska ljudstva kakor pred tisočletji v vzhodni Evropi.

Kakšna je bila naša prva umetnost? Zemlja in narava sta nam določali značaj, vero, navade in kulturne potrebe sploh. Ta kultura pa je potem ustvarjala našo prvo umetnost. Germani so bili tehnično misleči in bojeviti narodi, kar se izraža tudi v njihovi umetnosti, posebno v ornamentiki. Mirnemu, naravnemu predmetu dajejo geometrične dekorativne motive, ki jih potem poživljajo z razgibano silo (živalska ornamentika). Grk in Rimljan sta stvarna, politika in najvišji ideal jima je človek. Zategadelj ga često in povsod upodabljata. Naravni motivi se pojmujejo kot taki in se idealno stilizirajo.

Življenje Staroslovanov in tudi njihova umetnost sta bila v ozkem stiku s naravo. Glavni del njihovega umetniškega doživljanja se je izražal v ornamentu. Zaradi tega ni ornament samo dekorativen faktor, temveč čist, umetniški izliv. Slovanska umetnost ne izhaja iz idealne, shematične predstave ali pojmitve, temveč vselej iz naturalističnega življenja. Iz narave jemlje motive in tehniko ter jim daje nato še svoj čuvstveni izraz in svojo obliko. To se je ohranilo skoro do dandanašnje naše narodne ornamentike. Ne samo v ornamentiki, nego tudi v naši stari kmečki hiši dobimo tisočletno kulturo, katere pa še do danes nismo spoznali v pravi luči.

Staroslovanski ornament.

V zatišju, tam za Karpati, se je pojavil naš prvi ornament, kakor smo ga spoznali v opisu vzhodnega področja. Ni bil še obilen in tudi visoke kulturne stopnje še ni kazal, pač pa je bil pristno domač. Glavno, kar moramo posebno naglašati, je dejstvo, da korenini slovanska umetnost globoko v Zakarpatju. Zaradi tega se je mogel razvijati ornament v novi domovini v izrazito slovanskem stilu.

Naši predniki niso potovali iz svojega zatišja skozi nemirne ulice preseljevanja in se torej njihova kultura ni mnogo križala s kulturami drugih področij. Ko so se selili skozi gozdne Karpate in dosegli srednje Podonavje, so jim postali nekateri tamkajšnji motivi, kakor pletenec in valovnica s srčnimi listi, njihova glavna pridobitev.

Motivi iz Podonavja so bili Slovanom razumljivi, ker so jih bolj ali manj poznali že prej. Zato so jih sprejeli, jih po svoje prikrojili in jih jeli smotrno uporabljati na svojih izdelkih. V sedanjih jugoslovanskih deželah je prišel naš človek v nekoliko drugačno prirodo, ostal pa je stari poljedelec. Dobil je nove rastlinske motive, kakor vinsko trto z listjem in grozdem, različne rozetice, cvetice, liste itd. Posebno važna je bila praprot, ki je bila posvečena bogu Perunu.

Po sprejetju krščanske vere so se pridružili našemu ornamentu še simbolični motivi, kakor križ, golobček, monogram itd. Slovani so začeli graditi pod vplivom južne kulture cerkve in razne posvetne stavbe tudi iz kamna. Upodabljali pa so na kamnu poleg novih ornamentov še svoje prejšnje motive, posebno iz vezeninske tehnike.

Čim bolj pa je sprejemal naš človek v ornament rastlinske motive, tem bolj so živalski motivi pri njem izgubljali svojo vrednost. Prvotno abstraktni motivi se začno stilizirati obilneje, tako da dobe že lepo umetniško lice. Marsikateri motivi pa preidejo v izmišljene cvetke in razne liste.

Poleg nekaterih najstarejših motivov, ki so se ohranili iz naše prvotne domovine še do danes, so predvsem srce, abstraktni listi in rozete (našitki), nadalje zvezde, križei, rombi, spirale (rogovi), vejice (rogovje), krog (oči), jeleni, ptiči, valovnica i. dr.

Na vseh najdenih staroslovanskih predmetih, na katerih so motivi ploskovno podani, se opaža izvor vezeninske tehnike. Vsi obrtni izdelki kažejo smotrnost in preprostost z naravnimi, ne obilnimi okraski. To pa ni znak našega uboštva, temveč stil, ki ne ljubi na manjših izdelkih preveč izrezljanih in pisanih ornamentov (sl. 52.). Sedanji moderni, umetni obrtni izdelki imajo na primer ista načela, isto smotrnost in preprosto izdelavo brez obilnih okraskov.

Kjer je bilo treba okrasiti večjo ploskev in umetnost poudarjati, je dobil ornament obilnejše motive. To smo videli že v opisanih slikah 39. in 40., na katerih je okras polno podan v obliki preproge. Motivi, kakor robovi, so različni in imajo pripovedujoč izraz. Navzlic enosimetrični poudarjenosti vsega ornamenta se motivi na obeh straneh tudi nekoliko razlikujejo. Vsi ti različni motivi v enem ornamentu nas

spominjajo na prirojeno slovansko svobodoljubje in samolastnost, ki zajde včasí celó v neslogo. Tako nam bo umljivo, zakaj dobe poznejši naši obilnejši okraski v sestavi takšno raznolikost in samolastnost, da tvorijo obenem v svoji lirični stilizaciji posebno zaokroženo pripovedujočo pesem oziroma pravljíčen ornament. (Sl. 74. in 75.)

Naš sedanji ornament je večinoma rastlinski in se je povzpél od prvotnih abstraktnih motivov, splošnih rozet in listov do izrazitih umetniških motivov, kakor izmišljenih in naravnih cvetic in listov. Ta razvoj je trajal skoro tisoč let. Prav toliko časa je tudi minilo, da se je naš človek kulturno izpopolnil ter došel od poljskih navadnih rastlin do gojenih rož. V tem dolgem času si je pridobil še potrebno tehnično znanje, tako da je dal svoji umetnosti lahko izraz najvišje stopnje. Poleg rastlinskih motivov se je pomnožila ornamentika še s starimi in novimi motivi, kakor s srci, petljami, vazicami, ptiči i. sl. Za ta tisočletni razvoj najdemo najlaže primer v grški kulturi zadnjega tisočletja pr. Kr., ko je došel geometrični motiv do rafinirane človeške figure.

Staroslovanski spomeniki.

Najlepši okraski iz dobe, ko so se Slovani naselili v sedanjih pokrajinah, so bili pač na oblačilih. Ker se nam jih pa, na žalost, ni nič ohranilo, zato se moramo zadovoljiti s tem, kar je ostalo na kamnitnih spomenikih v Primorju.

Starih hrvatskih spomenikov v Dalmaciji, ki so se razvili pod vplivom preseljujočih se narodov, smo se že deloma dotaknili (sl. 39. in 40.). Nas zanima še kamnitni kapitel na sliki 45. z upodobljenimi rastlinskimi listi v navidezno preprosti obliki. Tu ni nobenih okraskov južnega ali gotskega izvora. Namesto akantusa je uporabil kamnosek liste, ki so najbolj podobni praproti, namesto rozet pa je izklesal krog s križnim rastlinskim motivom. Vsi motivi so podani ploskovno in porazdeljeni enakomerno po vsej ploskvi.

Iz nekoliko mlajše dobe in lepše sestavljen je kapitel na sliki 46. Listi na kapitelih slik 49. in 50. se prav tako razlikujejo od starih klasičnih. Na akantus pa spominja nekoliko ornament na sliki 48. Vsi ti primeri (sl. 45. do 50.,

razen sl. 47.) nas privajajo do sklepa, da ni bil kamnosek, ki je izdeloval te kapitule, ne Roman ne Got, temveč Slovan, ki ni posnemal, temveč upodabljal tisto, kar mu je bilo najbližje.

Na sliki 51. je videti prtiček s staroslovanskimi motivi iz Slovenije. Valovnica s srčnimi listi kaže podonavski vpliv. Nekaj okrašenih predmetov dobimo tudi v staroslovanskih izkopinah (slika 52.). Kovinski okrask na sliki 47. ima v okviru s kitastim in srčnim motivom upodobljeni srni.

Prastari lonci iz južnega dela vzhodnega področja so povzeti po obliki buč, oni iz severozahodne Evrope pa po oblikah usnjatih torb. Zato je jasno, zakaj nimajo v početku ne pravega podstavka in ne vratu. Stari slovanski lonec pa ima smotrno, nekako baročno zavito stensko črto, ki dopušča spodaj podstavek, širok trup in zožen vrat (sl. 54.). Zaradi tega je gotovo, da je Staroslovanom pri oblikovanju lonca služila za vzorec pletena posoda, ki ima s to obliko največjo skupnost. Vsi slovanski lonci so okrašeni večinoma z valovnico ali drugimi zaokroženimi motivi. Fotografija (sl. 53.), katera predstavlja naše lonce od dosegljivih početkov (levo zgoraj) do današnjega dne (desno spodaj), priča, da je ostala oblika posod v slovenski keramiki venomer ista. Tudi češka keramika, ki se je ohranila iz staroslovanske dobe, ima slično obliko in podobne ornamente kakor naša (sl. 55.). Na sliki 56. vidimo naše sedanje podeželske lonce s preprostimi okraski.

Ugotovili smo že, da je pri germanskih poznejših izdelkih ornament glavni faktor (sl. 5. do 8.). Temu nasproti je pri slovanskih manjših predmetih izbrana preprosta oblika, ki naj služi predvsem svojemu namenu; zaradi tega ornament samo olepša predmet in ga ne podreja. Oblike, ki so lične, smotrno zaokrožene in z okraski ne preobložene, nas spominjajo na prastare motive (sl. 28.). Predmet in ornament se zlivata v nerazdružno ornamentalno celoto (sl. 52.). Ti izdelki Staroslovanov pač ne zaostajajo v ničemer za predmeti moderne umetne obrti. V nastopnem podajam nekaj predmetov, ki so se ohranili na slovenskem ozemlju.

Obročasti obsenčniki na sliki 58. so na koncu okrašeni s kroglico ali kako drugače v prosti obliki. Sliki 54. in 59. kažeta različne polmesečne obsenčnike z gladkimi, zaokroženimi oblikami, okrašene s ploskovnimi ornamentami. Fibule ali

zaponke, okrašene z različnimi ornamenti, so na sliki 60. Fibula (na levi strani) ima ob robu emailirane vložke, a v sredini je vrezana živalska figura. Kitast motiv krasi rob fibule, ki se nahaja na desni strani, a srednja fibula ima bizantinski križ. Na sliki 61. (levo) vidimo zaponko z motivom, kakor bi ga izrezali (aplikacija), na desni strani ima fibula križni rastlinski motiv, srednja fibula pa kaže okrasko kovinske tehnike, a ima stranice nekoliko upognjene, da mehkeje učinkujejo. Slika 62. predstavlja prstane različnih oblik. Prva dva na levi strani imata sprednjo ploskev širšo in zakroženo speljano na zadnji del, spredaj pa je na prstanih motiv, kakor bi bili trakovi z gumbi prišiti navzkriž. Srednji prstan z razvito ploskvijo kaže motiv navadnega trakastega pletenca, drugi nad njim pa ima lomljeno črto (valovnico), izpolnjeno s krogi (očmi). Ostali prstani so preprosti in okrašeni z motivom, okusno prilagojenim okrogli obliki.

Staroslovanski in poznejši spomeniki v naši domovini kažejo, da je umetnost Staroslovanov, zastopana v južno-vzhodnih pokrajinah (n. pr. Srbiji), iz vzhodnega področja, in sicer iz severne in južne proge, ter vplivana delno od turkستانskega področja. Severnozahodni del (Slovenija) pa ima večinoma umetnost severne proge vzhodnega področja, ki je nanjo vplival nekoliko zapadnoevropski stil. V teku tisočletja se je slovenski ornament v novi domovini in novih okoliščinah na osnovi svoje prvotnosti razvijal dalje. Izpopolnil se je z vzhodnojugoslovanskim, po sprejetju krščanske vere z južnim (italijanskim), a zbog političnih in sosednih zvez z nemškim ornamentom. Nasprotno so tudi Slovani vplivali na italijansko-nemško alpsko umetnost oziroma ornamentiko. Zategadelj moramo smatrati, da je alpska umetnost v obmejnih pokrajinah zmes umetnosti dveh narodov.

Barve najstarejših ornamentov.

O tem, kakšnih barv so se posluževali Slovani pred tisoč ali več leti, nimamo točnih podatkov. Do neke mere pa smemo sklepati o barvah na podstavi prastare keramike iz Ukrajine, po naravnih barvah, ki jih dajo usnje, lubje in volna, in naposled na osnovi barv ohranjenih oblačil poznejše dobe.

Keramika je bila poslikana belo, rjavo, rumeno in rdeče. Usnje in kožuhovina dajeta sive, rumenkaste in rjavkaste barve. Volna je po večini bela in črna. Na naših najstarejših oblačilih srečujemo v glavnem rumenkaste, rjavkaste in posebno rdečkaste tone. V manjši meri prihajata v poštev še zelena in modra barva. Po mnenju Strzygowskega kažejo te barve (rumena, rdeča in mestoma zelena) na vzhodni vpliv, saj so v Sibiriji najbolj priljubljene rumene in rdeče barve. Skoro prav iste barve (rdečo, rumenkasto in rjavkasto) navaja kot staroslovanske Reallexikon der Vorgeschichte (XII, str. 264.).

Naše povprečne najstarejše barve so torej rumena, rjava in rdeča, mlajši in manj uporabljeni sta zelena in modra. Bela barva je bila pač osnovna vezeninam, a s črno so delali tudi okraske in obrobljali pisane motive. Vse našete barve imajo značaj mehkih in toplih tonov, ki edino ustrezajo slovanskemu čuvstvovanju. Na Hrvaškem dobimo lepe stare vzorce, ki imajo poleg jasnejših barv še najtemnejše do zamolklo črnih tonov ter napravljajo globok — močan občutek. Šele v zadnjem tisočletju, ko smo prišli v južnejše, jasnejše pokrajine, kjer smo jeli porabljeni še rastlinske motive, se je naša vrsta barv (tako modrih in zelenih) pomnožila. Vendar je osnovi naših sedanjih barvnih harmonij pravir že v najstarejši dobi.

Kakor je bilo pri Staroslovanih priljubljeno, da so rabili več različnih motivov v enem samem ornamentu, tako je bil skoro vsak motiv poslikan drugače, kar opažamo še danes. Naši motivi imajo plošnato stilizacijo. Zategadelj se polagajo barve na ploskve motivov že od nekdanj enakomerno in ne senčno. Da se doseže slikovitejši učinek, je obrobljen ali razdeljen isti motiv na več ploskev, katerih vsaka ima drugo barvo. Pri vejicah in cvetih je skoro vsak drugi list drugače poslikan. (Sl. 68. do 73.)

Slovenska ornamentika.

Nekako okoli leta 1000. po Kr. že lahko računamo, da se je začel razvijati iz skupnega staroslovanskega ornamenta tip slovenske ornamentike. Do takrat je pač trajalo, da se je naša skupina slovanskih narodov prilagodila novi deželi in novim razmeram. Razen prej opisanih izkopin in drugih spomenikov se ni ohranilo do okoli petnajstega stoletja skoro ničesar od prave slovenske ornamentike, ker smo kamen malo okraševali, vezenine in leseni predmeti so pa razpadli. Vendar si napravimo lahko, če poznamo staroslovanske spomenike in če vemo, kako so bili okrašeni predmeti poznejše dobe izza petnajstega stoletja, vsaj približno podobo o naši ornamentiki med leti 1000 do 1500.

Na pomoč nam priskočijo krasne miniaturne slike, ki jih je napravila roka kartuzijanskega brata Nikolaja leta 1347. v Bistri pri Vrhniki, in sicer v delu: »Augustinus, De civitate Dei« (rokopis hrani Državna biblioteka v Ljubljani). Te slikarije kažejo marsikaj splošnega iz šole srednjeveškega ornamentiranja. Toda nekateri sicer prav tako po strokovnjaško napravljeni okraski so že v svojih zasnovah in detailih tako svojstveni, da niso mogli nastati drugače, nego pod vplivom domače umetnosti. Slika 65. kaže odlomek iz okvira naslovne strani rokopisa.

Prastare motive, ki jih deduje rod za rod, je mogoče zaslediti tudi v zbirkah narodnih ornamentov polpretekle dobe. Tako spadajo nekateri okraski na pohištvo v Sičevih zbirkah brez dvoma v to najstarejšo slovensko vrzel (sl. 63., 64., 66.). Josip Mantuani je v oceni Sičevih »Narodnih okrasov na orodju in pohištvo« (»Dom in svet«, 1923., str. 60.) izrazil domnevo, da so slikani okraski posneti po starem gosposkem pohištvo, ki je bilo okrašeno v tehniki intarzije. Do tega ga je privedla ploskovnost ornamenta. Mi pa smo ugotov-

vili, da tiči tipičnost staroslovanskega ornamenta prav v tej ploskovnosti. Nadalje tudi motivi sami ne uvajajo nobenega velikega sorodstva s takratno tujo meščansko umetnostjo. Kakor je videti na slikah 63. in 64., so ti vzorci posneti po vzorcih in drugih motivih, ki spominjajo na staroslovansko dobo. Seveda je mogoče, da so bili ti ornamenti upodobljeni tudi v tehniki intarzije, kar je delno vplivalo nanje.

Tako smo nekako dobili gradivo, ki veže staroslovansko ornamentiko s poznejšimi ohranjenimi slovenskimi predmeti. Ker se je razvijal naš ornament vedno iz ene korenine, lahko rečemo, da ima prav malo skupnega z razvojem zahodnoevropskega stila. Pri nas v ornamentu ni najti gotike, renesanse, baroka itd. v tistem pomenu kakor drugod. Naš ornament ima svoje posebne stopnje razvoja, ki se utegnejo razločevati po času približno takole:

P r v a s t o p n j a r a z v o j a (okoli 1000—1250). V tej dobi je vladal drugod romanski slog, a naša ornamentika ima abstraktne prvotne motive, ki spominjajo še na staroslovanske motive. Sliki 63. in 64. prikazujeta približno okraske iz te dobe. Sestava je enosimetrična, motivi pa nudijo splošne liste in geometrične rozete v stiliziranih okroglih motivih. Na sliki 63. se vidi spodaj širok rob z mnogimi krogi, kakor bi bili našiti gumbi, ob straneh pa sta navadna pletenca ravnih črt. V sredini je plošnata in preprosta oblika cvetke (tulipana). Na sliki 64. je srednji vrhnji motiv najlepše stiliziran v obliki zvezde, a spodnji široki rob olepšavajo pleteni motivi, majhni krogi in zvezdice.

D r u g a s t o p n j a r a z v o j a (okoli 1250—1500). V tem času je udomačen po Evropi gotski slog, pri nas pa se približuje abstraktni okras rastlinskemu motivu. Iz abstraktnih krogov se stilizirajo rozetne oblike cvetic in listi dobivajo določnejšo obliko z več detaili. Ves okras postaja obilnejši, ker se mu pridružujejo razni postranski motivi in novi rastlinski cvetovi; seveda je stilizirano še vse v preprosti obliki s precej praznimi motivi. Slika 65. kaže tri vejice, ki imajo cvetke geometrično stilizirane, po večini s krogi, listi so nazobčani in po sredi okrašeni že z ornamentalnimi žilami. Med vejicami teče lisica in za njo pes (dogodek iz lovskega življenja). Spodnji rob slike krasi zaokroženi motivi, ki so razno-

liki. Kjer se enak motiv ponavlja, je pa vselej drugače barvan. Slika 66. nudi dva okraska na pohištvu, ki kažeta preproste cvetke in liste. Vsak motiv ima lepo oddeljen prostor, da pride do prave veljave. Stilizacija je ploskovna in ne senčna ter spominja na vezeninsko tehniko in aplikacijo.

Tretja stopnja razvoja (okoli 1500—1700). V tej dobi vlada drugod renesansa, slovensko umetniško ustvarjanje pa doseže dokaj visoko stopnjo. Naše podeželske cerkvice dobe v tem času slog, ki je jako značilen za slovensko pokrajino. Cerkvene stene so bile znotraj gladke in figuralno poslikane. Stropi so bili ravni, leseni in tudi poslikani. Najstarejši poslikani stropi so imeli patronirane vzorce z geometričnimi in abstraktnimi motivi, toda kmalu so zavladali okraski, slikani z roko.

Medtem ko so bili v prejšnjem razvoju motivi še geometrično stilizirane rastline, so zdaj naravnejši. Pri motivih je moči prej spoznati, v katero vrsto rastlin spadajo. Za okras se porablja še novi domači motivi, kakor grozdje, nagelj, zvončnice itd. Posebno značilni so verski simbolični motivi: križ, kelih, srce, jagnje, angelske glavice, monogrami itd. Poleg teh motivov so zašli v našo ornamentiko še nekateri rastlinski motivi iz vzhodnega področja (Turčije), kakor tulipan, nagelj, granatno jabolko itd. Vendar pa so vse tri vrste motivov, t. j. iz rastlinstva vzeti, potem umetno sestavljeni in od drugod prineseni, tako stilizirani, da se čestokrat ne more določiti, kje so nastali. Pri stilizaciji se ne gleda na to, da se poda določena cvetka, temveč da se dobi lep estetični motiv, ki izraža naš čut. Verjetno je, da je dospel v naši ornamentiki mnogo uporabljani motiv nageljna od vzhoda (iz Perzije) po posredovanju raznih narodov. Toda Slovenci upodabljajo radi to cvetko še zdaj glede na to, ker jo goje z veliko vnemo zlasti za okras naših kmečkih hiš.

Celotna sestava je vobče enosimetrična z različnimi motivi, tako da nista po dva enaka. Motivi so povezani med seboj prav malo (sl. 67.) ali pa skoraj nič (sl. 68.) in enakomerno porazdeljeni po vsej ploskvi. V tem načinu podajanja je dosegla slovenska ornamentika že visoko stopnjo. Isto, kar pri ornamentu, opažamo proti drugi polovici sedemnajstega stoletja pri »zlatih« kmečkih oltarjih. Tudi tu so ornamen-

talni motivi in arhitektonski členi različni in različno barvani ter izražajo obilnost in slikovitost, toda brez vsake arhitektonske ali vezane pravilnosti.

Najstarejši lepi okraski so se ohranili na mašnih plaščih in prtičkih. Na sliki 67. je vezen prtiček z različnimi okraski v ravnejših črtah, toda le bolj zaradi tehnike vezenja. Zelo olepšan rob z rastlinskimi motivi na lesenih cerkvenih stropih iz sedemnajstega stoletja kaže slika 68.

Na slikah 69. in 100. so okraski z mašnih plaščev. Ena vejica združuje tu že več različnih motivov, medtem ko povežeta na sliki 70. dve močno zaviti valovnici vse motive v določeni sestavi. Tu se opaza že nova smer, ko dobi okras bolj vezano kompozicijo. Prav tako so posamezne vejice (peclji) zaokrožene mehkeje (sl. 69.), medtem ko so bile prej bolj ravne (sl. 67. in 68.).

Č e t r t a s t o p n j a r a z v o j a (okoli 1700—1800). Dotlej sta slovenska umetnost in zahodna kultura hodili skoraj vsaka svojo pot. V tem času baroka pa ima slovenski ornament nekaj skupnega z zapadnoevropskim tipom. Na sliki 71. opazimo, kako so se na valovito črto nabrali in estetski povezali vsi motivi v harmonično celoto. Vendar je tudi vsak posamezni motiv tako umetno in obilno sestavljen, da tvori že samostojno okras. Slika 72. kaže kaj pisan okrask na mašnem plašču v aplicirani tehniki. Kompozicija izraža že pozni barok, vodilna valovnica prihaja manj do veljave in motivi jo jako radi pretrgajo.

Zahodnoevropski baročni ornament je z motivi tako slikovito in samovoljno podan, da že zavrača pravila tektonike. Motivi so težki, obilni in nekateri do skrajnosti stilizirani, tako da zabrišejo večkrat svoj izvor in se s tem oddaljujejo od svoje idealistične stilizacije. Slovenska ornamentika iste dobe pa ni nobena degeneracija svoje smeri. Njena starodavna razvojna smer je dobila iz baročne Evrope tako močno pobudo, kakor nikoli poprej in nikoli pozneje, saj je njen način nevezanega, a slikovitega in raznolikega, baroku sorodnega podajanja glavna nit slovanske umetnostne tradicije.

P e t a s t o p n j a r a z v o j a (okoli 1800—1900). Po preobloženem baročni dobi nastopijo rokoko, ampir in bidermajer. Rokoko izpremeni prejšnje težke in obilne baročne

motive v lažje in jasnejše oblike, ki imajo zgolj dekorativen pomen. V kompoziciji je okras nesimetričen in okviri se izpreminjajo v različne zavite črte. Ornament začne podrejati obliko predmeta, tako da vlada dekorativen učinek nad tehnično sestavo (posebno pri pohištvu). Zahodna Evropa je s temi smermi svoje življenje dokončala in šla iskat novih pobud ali v naravo ali pa v stare južnjaške sloge (v Egipt, na Grško). V okras zajdejo iz narave naturalistično stilizirane lepote cvetke v obliki venca ali šopka, ki moli iz vazice. Predvsem pa pridejo v zapadno umetnost tudi rastlinski motivi iz vzhodnega področja, ki se pojavljajo že izza osemnajstega stoletja.

Slovenski ornament devetnajstega stoletja kaže dosledno nadaljevanje svojega dotedanjega razvoja. V njem je izražen višek posebnega, tisočletja starega razvoja. Starim motivom se pridružijo zdaj še novi, vzeti iz našega ljudskega življenja in naše ljudske domišljije. Poleg rastlinskih motivov zajdejo še razni predmetni motivi v okras, kolikor se niso že prej upodabljali, kakor križi, zvezdice, razne vazice, košarice, petlje, srčne oblike itd. Izmed živali so upodobljeni najbolj golobčki, pavi, orli, petelini in jelenčki, toda vse bolj v dekorativne svrhe, kakor pa v simboličnem pomenu. Vsak večji motiv je v izrazu umetniška celota, čuvstveno ustvarjen in ne slepo posneman po naravi. Razen velike členovitosti ima še razne drobne motive, ki so glavnemu podrejeni, kakor lističe, črtice, pikice, vitice itd. In baš ti drobni motivi izražajo tisto slikovitost, ki povzdiguje in opisuje glavni motiv. (Sl. 73. do 76.)

Medtem ko je bila pri prejšnjem razvoju kompozicija pod vplivom zahodne kulture nekoliko tektonska, postaja zdaj svobodnejša. To se opaža na sliki 73. Vodilna črta (valovnica) se večkrat pretrga, tako da nastanejo večje vejice. Izmed motivov na vsaki vejici že po dva nista več enaka. In to je značilnost, ki jo izvaja sedanja doba do skrajnosti. Okras v poljubnem liku je običajno podan kot enosimetričen šopek, ki moli iz vazice, košarice, srčnega motiva ali pa je spodaj povezan z okrasilno petljo. Šopek se začinja tudi z lepimi vzporednimi, malo zavitimi črtami ali z vejicami, ki poganjajo iz skupnega debla. (Sl. 74., 78., 80., 83. in 84.)

Vendar se zelo razlikuje podajanje našega šopka od tujega (n. pr. rokokojskega ali alpskega). Pri tujem okrasu so motivi naturalistično in plastično podani. Kompozicija ima po večini več enih in istih motivov, ki so v sredini gosto nabrani, kakor bi cvetice natrgali in jih v šopek povezali. Pri našem šopku so pa motivi samolastno in ploskovno stilizirani. V kompoziciji so motivi kaj raznoliki, ločeni drug od drugega, tako da dobi vsak motiv svoj pomen in svojo veljavo. Sestava je osredotočena zlasti na umetniški izraz, ki obenem okraši predmet.

Slike 74. do 76. prikazujejo različne okraske. Zdi se nam kakor pripovedujoče pesmi, v katerih je vsak motiv en verz. Slovenski ornament te dobe prištevamo lahko med najlepše ornamente, kar jih pozna zgodovina. Saj sta ga ustvarila naš narod in naša prvotna in sedanja zemlja, ne da bi sodelovali pri tem preveč tuji vplivi, odnosno pojavil se je med nami kakor naš neugnani pravljичni junak.

V barvah je slovenski ornament prav tako podan. Vsak motiv je različno poslikan, toda ne senčno, nego enakomerno in mnogobarvno. Vendar se vse barve mehko občutijo ter poudarjajo torej slovensko liričnost. Preveč priljubljene niso močne in mrzle (modre in temne) barve, pač pa tople in nežne, kakor rumena, rdeča, rjava, lahko zelena in lahko modra.

Slike 80. do 83. nudijo očem lepe okraske na keramičnih krožnikih, kakršne izdeluje »Dekor«, d. z o. z. v Zgornji Šiški v Ljubljani. Ta tvrdka goji v zadnjem času domačo ornamentiko. Moderna keramična slikarija zahteva ploskovni ornament na gladki površini. Zategadelj so slovenski vzorci najprimernejši za to stroko ter ustrezajo hkratu sedanjemu okusu in sedanji modi.

Obrtniki vseh strok kakor tudi arhitekti in umetniki gojijo to domačo slovensko smer s čedalje večjo vnemo in globljim umevanjem. Zavoljo tega že danes lahko trdimo, in to upravičeno, da korakamo skupno v vrsti visoko kulturnih narodov. (Sl. 79. do 100.)

Sedanja ornamentika vzhodnega področja pri nas in drugod.

Iz spredaj opisanega vzhodnega področja se dá posneti, da delimo to področje glede na prvotno ornamentiko na dva dela, in sicer na severni del (od Karpatov proti Sibiriji) in na južni del (od Romunije do Kavkaza). Prav tako prihajajo za nas v poštev turkestantske pokrajine, navedene v opisu dobe preseljevanja narodov. Ta delitev se opaža še dandanes pri sedanjih narodih v novih pokrajinah.

Tako je zastopan pri Madžarih in Turkih mongolski (turkestantski) karakter. Pri Slovakah in Hrvatih se kaže severni, pri Bolgarih, Srbih in Dalmatincih južni vpliv vzhodnega področja. A Poljaki, Čehi in Slovenci imajo slog, ki je nanj vplivala nekoliko zapadna kultura. V Rusiji se spajajo vsi trije vzhodni vplivi. Seveda prehajajo slogi ornamentike, posebno ob mejah, drug v drugega.

Madžarska ornamentika (sl. 126.). Motivi v njej so predvsem rastlinski ter podani precej živahno in šematično. Glavni motivi so nagelj, rože, zvezdnate cvetice itd., a najbolj tipičen je tulipan (št. 12.) v različnih inačicah. Iz posameznih motivov izhaja često šop podolgastih ravnih in upognjenih bilk (št. 2. in 8.). Listi cvetic in vejic so precej ozki, majhni in gosto nanizani drug poleg drugega, večkrat pa še ostro nazobčani (št. 2. in 4.). Ker so rozete po večini sestavljene tako, da en list pokriva delno drugega, zato dinamično učinkujejo (št. 14.). Tipična je stilizacija nageljna, ki združuje spodaj koničasto posamezne liste (št. 1.). Srčna oblika je podolgovata. Večji srčni motiv združuje v ploskvi še več srčnih oblik tako, da imajo vse skupno izhodišče (št. 11.).

Barve ornamentov so naravnejše, saj so zastopane poleg rdečih in modrih še zelene in različne rjave. Precej pa je

vplivala na madžarsko ornamentiko slovanska, zlasti slovaška ornamentika.

Prekmurska ornamentika (sl. 99.). V Prekmurju se opaža delno vpliv madžarske ornamentike na slovensko. To kažejo ozki, podolgovati listi (št. 4., 5. in 12.) in nesimetrična rozeta (št. 2.). Na motivih pri številkah 3. in 6. do 8. so videti še prvotnejše in geometrične oblike, na kakršne naletimo v Beli Krajini. Značilen je srčni motiv s piko v sredini, ki ga prikazujejo št. 9. do 11. Št. 1. nudi rastlinski motiv, ki ima zaprte cvetke. Kakor ostali Slovani, tako barvajo in okrašujejo piruhe ali remenke tudi Prekmurci. Z izredno lepo rumeno (žafnanasto) barvo dobijo remenke izrazit kolorit (izrazito barvitost).

Ruska ornamentika (sl. 116. do 118.). V njej so zapopadeni vsi trije vplivi vzhodnoevropskega področja. Motivi so prav tako iz večine rastlinski. Njihova stilizacija je plošnata v zaokroženih črtah, a posamezni deli motivov so dokaj široki, kar izvira iz uporabe aplikacije in vezenine (severni vpliv). Značilni so sedeči listi na stebelu brez peclja (sl. 116., št. 6. in 9.). Cveti in tudi listi imajo često čebulast zaključek ali vrh (št. 5. in 7.). Pletenaste proge pri sliki 117. kažejo južni vpliv. Veliko rastlinskih motivov, ki so živahno izraženi (koničasti, podolgovati in nekoliko upognjeni listi), priča, da so nastali v turkestarskem področju. Posebno lepi so ruski ornamenti v rokopisih, ki jih je veliko ohranjenih po samostanih. Njihov začetek zasledimo približno že v desetem stoletju; v štirinajstem in petnajstem stoletju pa dosežejo ti ornamenti višek razvoja in obilnosti. Na geometrični podstavi so nastajali v rokopisnih okraskih razni pletenasti motivi z živalskimi figurami. Barve so modre, rdeče, rumene in zelene. Navzlic temu učinkujejo ornamenti zaradi večje simetrije, preprostosti v barvi in kompoziciji blagodejno — mirno (slovanski vpliv). Na uporabljanje teh ornamentov naletimo prav pogosto še v poznejših dobah, posebno v tiskarski umetnosti.

Slovaški ornament (sl. 114.) ima enako ruskemu plošnato stilizirane rastlinske motive v zaokroženih črtah. Vendar so pri njem motivi precej svojstveni in povzeti z domače zemlje. Oblike motivov se približujejo okrogli ploskvi.

Glavni rastlinski motivi so nagelj ali klinček, rožaste cvetke, tulipani, cvet mačehe, deteljica, razne rozete, popki, listi itd. Ostali motivi so srce, jabolko, stiliziran pavji rep, golobček, pav, metulj, petelin itd. Razen teh so še razni majhni listi, polkrogi, vitice, valovnice, vejice, pikice itd., ki lepšajo večje motive.

Kadar ne dopušča tehnika zaokroženih oblik, kakor pri križastem ubodu, takrat se uporabljajo še geometrične oblike in z ravnimi črtami stilizirani ostali motivi. Na vezeninah v križastem ubodu prevladujeta živordeča in modra barva. Drugače pa se glavni motivi izvajajo v pisanem ornamentu v jasnih in močnejših tonih, da se tako kolikor le moči bolj uveljavijo. Manjši postranski motivi so barvani v prehodnih in lažjih tonih.

Češki ornament (sl. 115.). Medtem ko ima slovaški ornament še dokaj čist vzhodni slog, deluje na češki okrasek zahodnoevropski vpliv. Motivi se stilizirajo plastičneje (senčeno) in kompozicija postaja bolj vezana ali tektonična (povezanost s peclji v skupno deblo). Vendar pa kaže tudi češki ornament dovolj jasno, da je njegov prvotni izvor v vzhodnem področju.

Slovenski alpski ornament (sl. 75., 91. in 92.). Kakor na češki in poljski, tako je tudi na slovenski ornament v zahodnejših pokrajinah vplivala zapadna evropska kultura. Precej plastično so podani motivi pri ljudskem slikarstvu na steklo, ki je dospelo k nam iz alpskih dežel. Prav tako imajo še nekatere skrinje in ostalo pohištvo naturalistično stilizirano cvetje v obliki šopka, ki moli iz vazice (sl. 91.). Sliki 75. in 92. prikazujeta ornamenta, naslikana na papirnatem prtičku za jasele, ki sta tudi nekoliko senčena.

Vendar pa so motivi pri vseh naših in čeških ornamentih čuvstveno in tako podani, da ima vsak svoj lepo odmerjeni prostor, kjer prihaja do ustreznega izraza. Enako priljubljeni so v enem in istem ornamentu različni motivi, ki učinkujejo pravljeno. In baš to svojstvo ustvarja razliko med tujim in slovenskim alpskim ornamentom.

Turški (balkanski) ornament (sl. 119. do 125.) je prav tako večinoma rastlinski, njegov prvotni izvor pa je po vsej priliki v Turkestanu, odkoder so prišli mongolski narodi.

Motivi so naravneje in živahneje stilizirani od slovanskih, manj pa od madžarskih. Kakor turška ornamentika na slovansko, tako je vplivala poslednja nasprotno na turško.

Značilne so obrobe z različnimi stiliziranimi drevesci (sl. 119.) na valovnici (hribčkih), kakor smrečice, topoli itd. Nekateri listi sede tudi pri tem ornamentu na stebelu brez peclja kakor pri ruski ornamentiki (sl. 123.). Tipični listi se proti koncu zožujejo v upognjeno konico, spodaj na peclju pa so polkrožni (sl. 106., št. 4. levo). Prav tako imajo tudi tulipani, rozete in razni drugi motivi ozke, upognjene in konicaste liste (sl. 124. in 125.).

Razen rastlinskih motivov ima turški ornament še polmesec, zvezde, stolpiče (minarete), zgradbe (mošeje), granatno jabolko, napise i. dr.

Kakor so se uporabljali ornamenti na pločevinastih izdelkih že v pradomovini Turkov in v Kavkaziji, tako se uveljavljajo še dandanes v njihovi novi domovini. Prav značilno je nadalje pisano vezenje, za katero se porabljata tudi zlata in srebrna preja. Plašči iz temnordečega žameta so obilno okrašeni z zlatimi vrvicami. Splošno so barve pri pisanem ornamentu sveže in živahne, a končni učinek povzdigujejo še majhni motivi v zlatu in srebru.

Bolgarska ornamentika. Slika 112. kaže bolgarske ornamente na vezenini, in sicer so motivi večidel geometrično stilizirani zbog tehnike vezenja (križasti ubod) in starejših, prvotnejših motivov. Posamezni večji motivi kažejo z manjšimi podrejenimi obliko živega organizma (živalic), kar spominja na prastaro skitsko umetnost. Na sliki 113. je večji okrasek, na katerem so motivi večinoma rastlinski ter plošnato in v ravnih črtah stilizirani. Kompozicija je enosimetrična z različnimi motivi, ki so dekorativno in enakomerno razvrščeni in ne tektonično povezani. Ves ornament ima čuvstven izraz.

Poleg geometričnih in rastlinskih imamo še razne pletenaste motive, posebno na okrašenih lesenih predmetih. Nič manj niso priljubljeni ornament z vrvico, ki se običajno uporabljajo na klobučevinastih oblačilih. Pletenastim motivom kakor tudi vezenju z vrvico je izvor v starem Podonavju in spodnji Rusiji. Priljubljene so tudi žive in pisane barve.

Hrvatski ornament (sl. 101. do 105.) se je razvil po večini iz stare tehnike našitih motivov ali aplikacije, ki je največ zastopana v severnejših krajih. Slika 103. kaže vezen ornament z obrobljenimi ploskvicami, kakor da je aplikacija. Slika 104. ima zopet takšen ornament, vezen z volno, ki ima motive, kakor da so izrezani iz usnja in našiti. Sliki 101. in 102. prikazujeta različne motive, ki so na široko in plošnato stilizirani ter prehajajo iz abstraktnih v rastlinske. Slika 105. nudi primer okraševanja v verižnem in vrvičnem ubodu.

Značilne so rozete, ki so nastale s tem, da so vedno manjše okrogle ploskve z zaokroženimi zobci našivali drugo na drugo (sl. 101., št. 10.). Hrvatski motivi so prvotnejši, bolj plošnati in v kompoziciji ploskovneje podani, medtem ko so slovenski že naravnejši in vitkejši, a njihova kompozicija postaja bolj vezana s peclji.

V baročni dobi so se večji motivi svojstveno in obilno, z različnimi postranskimi motivi, stilizirali v umetniško celoto (sl. 102., št. 1. do 3.). Toda kjer ne dopušča tehnika zaokroženih oblik, tam se uporabljajo geometrični ali pa tudi podani rastlinski motivi v ravnih črtah. Vendar se v bistvu izražanje ornamenta ne izpreminja. Barve so v posameznih pokrajinah sicer različne, toda večkrat prevladuje temnordeča.

Dalmatinski ornament. Dalmatinskemu, nadalje bosanskemu in ornamentu v ostalem Primorju je tudi izvor v starohrvatskem ornamentu Primorja, kakor ga kažeta sliki 39. in 40. Iz raznih pletenastih motivov so se razvile nove oblike, ki so dosegle višek obilnosti in lepote.

Pri vrvičnem in verižnem vezenju nastanejo razni zaokroženi in zaviti motivi, ki prehajajo v abstraktne in tudi razstlinske motive (sl. 105.). Kjer pa ne dopušča tehnika zaokroženih oblik, dobi ornament (na primer pri preprogah) geometričen izraz. Iz navadnega pletenca, ki sestoji iz dveh križajočih se valovnic, nastane motiv iz ravnih črt, kakor bi bil sestavljen iz številnih rombov (sl. 110. desno). Pri nadaljnjem razvoju dobijo rombi ali kvadrati obilnejšo členovitost na zunanjih straneh in v polnilih. Naposled se ločijo še posamezni rombi drug od drugega, tako da postane že vsak romb s postranskimi detaili sam zase celoten okrašen motiv (sl. 111. levo).

Namesto običajnih okroglih rozet se oblikujejo pri tej tehniki (grobe vezenine) četverokotniki, zvezde in drugi mnogokotniki v najraznovrstnejših načinih, ki so olepšani s črticami in ploskvicami (sl. 111.). Razen teh likov so še taki, ki prehajajo v rastlinske motive, potem ptiči, stebrički ali drugi poživiljeni in izmišljeni motivi (sl. 109. do 111.). Slike 109. v sredini, 111. spodaj na desni, 106., št. 1. (srednja vrsta) in št. 4. in 10. (spodnja vrsta) kažejo dvojne spirale, ki izvirajo še od prvotnih motivov — rogov. Pri sliki 110. so šesterokotni motivi s črticami najbrže prvotna vodna kolesa. Manjši motivi izpopolnjujejo posamezne prostore med večjimi motivi.

Vendar se naš južni, navidezno geometrični ornament razlikuje od drugih geometričnih okraskov, kakor od konstruiranega arabskega, tehnično germanskega ali matematično klasičnega. Tu ni nobene prave geometrije, temveč ornament je plošnato in v ravnih črtah podan zaradi tehnike vezenja in prvotnejših abstraktnih motivov, ki prehajajo polagoma v rastlinske motive. Motivi so čutno in prosto stilizirani ter se kompozicija ne ozira na tektonična in geometrična pravila, temveč predvsem se poudarja umetniški in dekorativni izraz. Često se obrača pozornost bolj na okrašenje posameznih večjih motivov ko pa na celoten učinek ornamenta.

Belokrajinski ornament (sl. 93. do 98.). Za časa turških vojn so se naselili nekateri ljudje iz naših južnejših pokrajin v Beli Krajini ter prinesli s seboj tudi južni ornament, tako da dobimo tu po večini geometrično stiliziran ornament. Glavni motivi so stebrički, četverokotniki, rombi, osmerokotna zvezda, malteški osmerorobni križ, krog, zobčasta črta, srce, ptice (golobček, pav, krokar, orel, petelin) in v novejšem času tudi rastlinski motivi. Na piruhih ali pisanicah se nahajajo prav tako geometrični, prvotnejši in rastlinski motivi (sl. 98.). (B. Račič.)

Srbski ornament (sl. 106. do 108.). Srbija je nekakšno središče vseh sedanjih južnih ornamentalnih inačic. Zaradi tega je zastopanih tam več vrst ornamentov. Poleg turških motivov se najde še vezenje v zlatu in srebru (sl. 106., št. 1. do 9.). Plošnato stilizirana rastlinska ornamentika je slična

hrvatski (sl. 106., št. 1. do 10. spodaj). Enako srečujemo geometrične motive na pirotskih preprogah in drugih vezeninah (sl. 106., št. 1. do 9. v sredini) kakor tudi ornamente z našito zlato ali srebrno vrstico na temnomodri ali temnordeči podstavi.

Barve so pisane, živahne in tudi nežne. Značilen je bizantinski enakostranični križ, ki je bil znak na oblačilih krščanskega ljudstva za časa turškega gospostva (sl. 108.). Slika 107. kaže zelo obilen ornament, na katerem prehajajo motivi iz abstraktnih v rastlinske. Tudi kompozicija postaja naravnejša in se približuje sestavi šopka.

Zaključek. Vsi sprednji zgledi pričajo in kažejo, da ima ornamentika pri vseh narodih, ki so prišli z vzhodnega področja, neko bistveno skupnost. V zaosnovi in pojmovanju je enaka, najsi bo potem starejša, geometrična ali rastlinska. Zategadelj se lahko sedaj po politični svobodi posamezna slovanska ornamentika izpopolnjuje med seboj. Tako bi utegnil obogatiti naš slovenski in zapadnohrvatski ornament s pomočjo geometričnega iz vzhodnih in južnih pokrajin naše domovine, medtem ko bi zapadna rastlinska ornamentika nasprotno izpopolnjevala vzhodno. Seveda je najbolje prepustiti vse naravnemu, neprisiljenemu razvoju, kakor se je dogajalo to doslej pri različnih inačicah, ki so izšle iz skupnega staroslovanskega sloga, da se zopet združi samo v kolikor mogoče skupen kulturni slog.

Pregled razvoja slovenske ornamentike.

Vso umetnost in njen prvotni razvoj v Evropi delimo v tri glavna področja: južno, severno in vzhodno. V južno področje spadajo dežele okoli Sredozemskega morja (Egipet, Grčija, Italija itd.), v severno predvsem germanski in nor-manski narodi, v vzhodno pa kraji, odkoder so prišli Slovani in nekateri mongolski narodi, kakor Madžari, Bolgari, Turki.

V severnem področju se je razvil ornament v najstarejši dobi na lesu, pozneje za časa gotike predvsem na kamnu in za časa renesanse na kovini. Na stilizacijo motivov so vplivale precej tehnologije teh snovi. Motivi so docela tehnično-geometrični, ki pa dobivajo pri nadaljnjem razvoju naravnije, poživljene in fantastične oblike (znamenita živalska ornamentika). Ornament pokrije celotno ploskev ploskovno in enakomerno s strogim in dekorativnim čutom. Večkrat pa začne ornament prevladovati obliko predmeta in si jo pod-rejati. Germanski bojeviti in tehnični izraz severnega pod-ročja se opaža nato skozi vse poznejše dobe do dandanes po-sebno pri Nemcih. (Slike 1. do 10.)

Motivi pri ornamentiki južnega področja so povzeti pred-vsem iz narave in idealistično stilizirani, tako da se preobli-kujejo v izrazito določene tipe (meander, akantus, palmete). Sestava je preračunana in tektonična; v njej so motivi pod-rejeni obliki predmeta, tako da poudarjajo hkratu njegov namen in smoter. Ornament in oblika predmeta najlepše soglašata. Kot glavni motiv naravnih elementov je zlasti človek. Glavna snov, na kateri se je po večini razvijala južna umetnost, je kamen; zaradi tega so oblike obdelane po večini plastično. In tako dobi tudi ornament na ravnih ploskvah plastičen izraz s tem, da se osenči. (Slike 11. do 23.)

Vzhodno področje delimo zaradi večje jasnosti še na tri dele, in sicer na pokrajine med Karpati in Sibirijo, sedanjo južno Rusijo nad Črnim morjem do Kavkaza (kjer so prebivali Skiti) in pokrajine Turkestana. Staroslovanska kultura ima svoj izvor v Zakarpatju, odkoder nas vodijo smeri proti Sibiriji. Vplivale so nanjo tudi sosednje kulture južnega dela, osobito nekatera plemena, ki so prišla iz kavkaških pokrajin in si osvajala slovanske množice. Za časa preseljevanja narodov je vplivala delno na slovansko ornamentiko umetnost Turkestana. Takrat so se selili mongolski narodi tudi proti zahodu in so prišli v dotiko s Slovani že v novih pokrajinah.

Umetnost vzhodnega področja najde svoj umetniški izraz predvsem v ornamentu. Zato ni tu ornament samo dekorativen faktor, nego izraz umetniškega doživetja. Tip umetniške produkcije je bila hišna obrt. Ornament se je razvil posebno na ravni ploskvi, t. j. na lubju, usnju in vezeninah. Zaradi tega so motivi podani plošnato, ne pa plastično.

Najstarejši motivi so bili abstraktni in geometrični, goli in prazni, z zaokroženimi oblikami in zbog tehnike tudi v ravnih črtah. Kot nomadskemu (pastirskemu) narodu, ki je prvotno bival v vzhodnih pokrajinah, je bila žival najbližja; zato jo je jel najprej upodabljati. Ljudje so izvajali žival iz abstraktnih motivov. Živalske motive so stilizirali vedno bolj v mirnih in čuvstvenih oblikah, tako da je s tem dobil motiv nov umetniški izraz. Ko se je jelo razvijati poljedelstvo, in to najprej v južnem predelu vzhodnega področja, so začeli spoznavati narodi že različna zelišča. Zavoljo tega so nadomeščali polagoma živalske motive v ornamentiki z rastlinskimi, sprva samo bolj s splošnimi listi, a pozneje tudi s evetjem. Večkrat pa opažamo motive, ki tvorijo nekakšen prehod med živalskim in rastlinskim motivom. V Turkestanu so se pojavili značilni motivi, kakor tulipan, nagelj, hiacint in rozete s koničastimi listi. Rastlinski motivi so bili svobodneje in živahneje stilizirani kakor v južnem področju. Prav tako je kompozicija prostejša. (Slike 24. do 62.)

V srednjem in spodnjem Podonavju so se stikala vsa tri področja ter vplivala drugo na drugo. Vendar imajo tudi podonavske pokrajine svojo posebnost, ker so v njih doma razni spiralasti, vijugasti, valoviti, trakasti ter drugi zaviti in

pleteni motivi. Takrat, ko so se selili narodi, so romali tudi Slovani v posamezne dežele. Tako so Jugoslovani dospeli preko Karpatov in zasedli najprej srednje Podonavje, kjer se je križala slovanska in podonavska (ilirsko-keltska) umetnost. S tem je dobila naša ornamentika nove, tam udomačene motive. Iz Podonavja so prodirali nato Slovani še proti jugu, kjer so zadeli na južno kulturo.

Vendar so prinesli Slovani iz prvotne domovine že svojo kulturo, ki se je bila v jedru in zasnovi docela ločila od romanske in germanske. V novi deželi se je razvijala slovenska ornamentika, izvirajoč od skupne staroslovanske, v novih okoliščinah po svoje dalje ter je dosegla do dandanes tako popolnost, da jo smemo prištevati med najlepše v Evropi. Od drugih slogov, kakor germanskih in romanskih, se razlikuje po vrsti motivov, stilizaciji, kompoziciji in naposled barvi posameznih motivov ali celotnega ornamenta.

V zadnjem tisočletju so se slovanski narodi povzpeli od navadnega poljedelstva tudi do vrtnarstva. Zaradi tega so se jela upoštevati ne le navadna poljska zelišča, nego tudi vrtnarski gojeno cvetje. V slovanski ornamentiki so nastali od prvotnih abstraktnih in geometričnih oblik nekako umetno sestavljeni listi in cvetke, ki so se vedno bolj približevali naravnim estetskim rastlinam. Ne le iz abstraktnih in geometričnih oblik, temveč še na različne druge načine so nastajali v slovanski ornamentiki rastlinski motivi, ki zdaj prevladujejo v našem okrasu. Zaradi tega delimo te motive na več vrst, tako da imamo:

1. Cvetke in liste, ki so nastali po razvoju iz geometričnih in abstraktnih oblik (iz krogov, zvezd, zaokroženih likov itd.).

2. Rastlinske motive, vzete in stilizirane iz narave (vrtnice, nageljne, zvončnice, marjetice, praprot, mačice, grozdje, makov cvet, zvezdnate cvetice, razne popke, žitno klasje, različne liste itd.).

3. Motive, prinesene iz vzhodnega in nomadskega (turškega) področja (tulipan, nagelj, granatno ali zlato jabolko, različne rozete itd.).

4. Umetno sestavljeno cvetje in liste, ki jim ne moremo določiti pravega imena in ki tvorijo večkrat prehod med cvetno in listno obliko.

Motivi so stilizirani prosto, umetniško in plošnato spričo stare vezeninske in aplicirane tehnike. Kjer dopušča tehnika, so motivi podani v zaokroženih črtah. Pri grobi vezenini, kakor križastem ubodu in tkanini, so pa motivi stilizirani v ravnih geometričnejših črtah. Vendar so vsi motivi izraženi v mehkih in občutenih oblikah in v enem slogu, tako da se ne opaža, iz katere vrste in kje so nastali.

Večji motivi so obilneje razčlenjeni, tako da ima široka ploskev manjše vzporedne like ali pa vnesene kakšne drugovrstne motive. Razen tega imajo nekateri motivi ob straneh in na vrhu še več manjših podrobnosti, kakor različne lističe, vejice, vitice itd. Podrejeni so glavnemu motivu, s čimer mu dajo pisano obeležje in sestavljajo z njim celoto. Večkrat ima takšen okrašen motiv izraz živega bitja (n. pr. živalce) ter tvori že sam zase ornament. Motivi so porazdeljeni v ornamentu enakomerno, tako da ima sleherni svoj lepo odmerjeni prostor ter prihaja do ustrezne veljave.

Razen navedenih plošnato in prosto stiliziranih rastlinskih motivov je med nami tudi nekaj naravno in plastično stiliziranih, ki je nanje vplivala alpska ljudska umetnost (poslikano pohištvo in ornamenti v slikarstvu na steklo). Kompozicija ornamenta pri teh motivih je bolj tektonična, in sicer zategadelj, ker razni peclji povežejo motive v večjo celoto.

Ornamenti južnega področja so prihajali pri nas zlasti v cerkveno in visoko meščansko umetnost, ki so jo prinašali k nam tujci. Ker pa južne ornamentike slovenski narod vendarle ni zadosti razumeval, zato jo je hotel predrugačiti po svojem občutku, a nikakor ne pokvariti («zlati» podeželski oltarji).

Poleg rastlinskih motivov so se nam ohranili doslej še razni ptiči, kakor golobček, petelinček, pav, orel in sploh majhne ptice. Izmed ostalih živali prihajata v poštev jelenček in jagnje. Živalski motivi niso posebno simbolično poudarjeni, temveč imajo zgolj dekorativen pomen.

Izmed geometričnih motivov se uporabljajo zlasti krogi, rombi, zvezdice, pentagrami (more), pikice, vejice, vitice, valovnica, nazobčane (ali žagaste) in polkrožne črte, spirale, preprosti pletenasti motivi itd. To so najstarejši motivi, ki jih

nahajamo že v staroslovenski ornamentiki. V Beli Krajini imamo še največ geometričnih motivov, na eni strani zavoljo drugačne vezeninske tehnike, na drugi pa, ker so tam doma še stari prvotnejši motivi, ki so jih prinesli nekoč ljudje, doseljujoči se iz južnejših krajev.

Nadalje obstajajo med nami še versko-simbolični dekorativni motivi, kakor sv. Duh v podobi golobčka, jagnje z zastavico, srce s plamenčkom in tudi prebodeno z mečem, križ z monogrami, vinska trta z grozdem, kelih, angelske glavice itd.

Naposled se dobe pri nas še predmetni motivi, ki služijo za okras, in sicer vazice, majolčice, košarice, petlje, srce itd. Vendar moramo upoštevati, da sta v slovenski ornamentiki nagelj in srčna oblika glavna motiva, ki se zelo rada in pogosto uporabljata. Saj se slovenska liričnost zreali v teh dveh motivih, ki predstavljata največkrat simbolično ljubezen.

Že od nekdanj so v slovanski in tudi v sedanji slovenski kompoziciji ornamenta priljubljeni različni motivi, ki imajo pripovedujoč (pravljichen) dekorativni pomen. Ornament združuje v sebi posamezne motive v svobodni sestavi, ki ne gleda ne na tektoniko predmeta ne na kritje celotne ploskve, nego zgolj na umetniški učinek. Tako tvori slovenski ornament z lirično stiliziranimi motivi in umetniško sestavo zaokroženo pesem.

Barve so priljubljene nežne in lahne (rumena, rjava, rdeča, lahko zelena, lahko modra in razne prehodne). Vsak motiv je pobarvan drugače, enakomerno, ne senčno, in prav tako je često tudi vsak listič na vejici ali v cvetki drugače poslikan. Vendar so glavni motivi podani v jasnejših in močnejših tonih (rdeče, rumeno in modro), da se bolj uveljavijo, medtem ko so postranski motivi izraženi v mirnejših in prehodnih tonih (zeleno, oranžno, rjavo itd.). Da dobijo večji motivi slikovitejše lice, so porazdeljeni na več dekorativnih delov, ki so nato tudi različno pobarvani. Pri slikanju se ne gleda na to, kakšno barvo ima motiv v naravi, temveč slika se poljubno, da se še z barvo povzdigne umetniški učinek, ki se hoče dati ornamentu. (Slike 63. do 100.)

Übersicht über die Entwicklung der slowenischen Ornamentik.

Die ganze Kunst und ihre primäre Entwicklung in Europa teilt man in drei Hauptgebiete: in das südliche, nördliche und östliche Gebiet. Zum südlichen Gebiet gehören die Länder um das Mittelmeerbecken herum (Ägypten, Griechenland, Italien usw.), zum nördlichen vor allem die germanischen und die normannischen Völker, zum östlichen aber die Länder, woher die Slawen und einige mongolische Völker, wie die Magyaren, die Bulgaren, die Türken, gekommen sind.

Im nördlichen Gebiet entwickelte sich das Ornament in der ältesten Zeit in Holz, später zur Zeit der Gothik vor allem in Stein und zur Zeit der Renaissance in Metall. Auf die Stilisierung der Motive haben ziemlich die Technologien dieser Stoffe eingewirkt. Die Motive sind ganz und gar technisch-geometrisch, die aber bei weiterer Entwicklung eine mehr natürliche, mehr belebte und phantastische Form annehmen (beachtenswerte Tierornamente). Das Ornament bedeckt die ganze Fläche flachartig und gleichmäßig im strengen und dekorativen Sinne. Öfters aber fängt das Ornament an die Form des Gegenstandes zu überragen und sich dieselbe zu unterwerfen. Den kriegerisch-germanischen und den technischen Ausdruck des nördlichen Gebietes bemerkt man hierauf durch alle späteren Zeiten bis auf den heutigen Tag besonders bei den Deutschen. (Bilder 1 bis 10.)

Die Motive in der Ornamentik des südlichen Gebietes sind vor allem von der Natur entnommen und idealistisch stilisiert, so daß ihre Formen in ausdrucksvolle, bestimmte Typen (Mäander, Akanthus, Palmette) übergehen. Die Komposition ist berechnet und tektonisch; in derselben sind die

Motive der Form des Gegenstandes so untergeordnet, daß sie zugleich ihre Absicht und ihr Ziel betonen. Das Ornament und die Form des Gegenstandes stimmen am schönsten überein. Als Hauptmotiv der natürlichen Elemente ist besonders der Mensch. Der Hauptstoff, an dem sich größtenteils die südliche Kunst entwickelt hat, ist der Stein; deshalb sind die Formen meistens plastisch bearbeitet. Und so bekommt auch das Ornament auf den ebenen Flächen dadurch einen plastischen Ausdruck, daß man es beschattet. (Bilder 11 bis 23.)

Das östliche Gebiet teilt man der Klarheit wegen noch in drei Teile, und zwar: in Gebiete zwischen den Karpathen und Sibirien, in das heutige Südrußland oberhalb des Schwarzen Meeres bis zum Kaukasus (wo die Skythen gewohnt haben) und in die Gebiete von Turkestan. Die altslawische Kultur hat ihren Ursprung in den Hinterkarpathen, von wo uns die Spuren gegen Sibirien führen. Den Einfluß auf dieselbe haben auch die benachbarten Kulturen des südlichen Gebietes gehabt, besonders einige Rassen, die aus den kaukasischen Gebieten eingewandert sind und sich die slawischen Völker unterjocht hatten. Zur Zeit der Völkerwanderung beeinflusste teilweise die Kunst Turkestans die Ornamentik der Slawen. Damals wanderten die mongolischen Völker gegen Westen und kamen mit den Slawen schon in den neuen Gebieten in Berührung.

Die Kunst des östlichen Gebietes findet ihren künstlerischen Ausdruck vor allem im Ornamente. Deshalb ist das Ornament hier nicht nur ein dekorativer Faktor, sondern auch ein Ausdruck künstlerischen Erlebnisses. Der Typus der künstlerischen Produktion war das Hausgewerbe geworden. Das Ornament hat sich besonders auf der ebenen Fläche entwickelt, d. i. auf der Rinde, dem Leder und den Stickereien. Deshalb sind die Motive flächenartig, nicht aber plastisch wiedergegeben.

Die ältesten Motive waren abstrakt und geometrisch, glatt und inhaltslos, mit abgerundeten Formen und wegen der Technik auch geradlinig. Als Nomaden(Hirten)volke, das ursprünglich in östlichen Gebieten gewohnt hat, stand das Tier am nächsten, weswegen dieses auch zuerst abge-

bildet wurde. Die Leute bildeten das Tier nach abstrakten Motiven ab. Die Tiermotive wurden immer mehr in ruhigen und gefühlvollen Formen stilisiert, so daß das Motiv dadurch einen neuen künstlerischen Ausdruck erhalten hat. Mit der Entwicklung des Ackerbaues und dies zuerst in der südlichen Region des östlichen Gebietes, fingen die Völker an noch verschiedene Kräuter kennen zu lernen. Deshalb ersetzten sie allmählich die Tiermotive in der Ornamentik durch pflanzliche Motive, zuerst nur mehr durch allgemeine Blätter, später auch durch Blüten. Doch bemerken wir oft solche Motive, die einen gewissen Übergang zwischen Tier- und Pflanzenmotiven bilden. In Turkestan tauchten charakteristische Motive auf, wie z. B. die Tulpe, die Nelke, die Hyazinthe und die Rosetten mit spitzigen Blättern. Die Pflanzenmotive waren freier und lebhafter stilisiert als im südlichen Gebiete. Ebenso ist auch die Komposition freier. (Bilder 24 bis 62.)

Im mittleren und unteren Donaugebiete stießen alle drei Bereiche zusammen und beeinflussten einander. Doch haben auch die Donaugebiete ihre Eigenheit, weil in diesen verschiedene spiralförmige, gekrümmte, wellenartige, bundförmige, gewundene und geflochtene Motive ihre Heimat haben. Denn damals, als die Völkerwanderung anhub, wanderten auch die Slawen in einzelne Länder ab. So überschritten die Südslawen die Karpathen und besetzten zuerst das mittlere Donaugebiet, wo sich die slawische Kunst und die aus dem Donaugebiet (illyrisch-keltische) kreuzten. Dadurch bekam unser Ornament neue, dort einheimische Motive. Aus dem Donaugebiet drangen die Slawen noch gegen den Süden, wo sie an die südliche Kultur stießen.

Dennoch brachten die Slawen aus ihrer ursprünglichen Heimat ihre eigene Kultur mit, die sich im Wesen und der Anlage ganz und gar von der romanischen und germanischen getrennt hatte. Im neuen Lande hat sich die slowenische Ornamentik, entsprossen aus der altslawischen, in neuen Verhältnissen nach ihrer Art weiter entwickelt und erreichte bis auf den heutigen Tag eine solche Vollkommenheit, daß man sie zu den schönsten in Europa zählen darf. Von anderen Stilarten, wie den germanischen und den romanischen, unterscheidet sie sich nach der Art der Motive, der Stilisation,

der Komposition und zuletzt nach der Art der Farbe einzelner Motive oder des gesamten Ornaments.

Im letzten Jahrtausend gelangten die slawischen Völker von gewöhnlicher Ackerpflege auch zur Gartenkunst. Deshalb hatte man nicht nur auf gewöhnliche Feldkräuter Wert gelegt, sondern auch auf die nach Gärtnerart gepflegten Blüten. In der slawischen Ornamentik sind von den ursprünglichen, abstrakten und geometrischen Formen gewissermaßen künstlerisch zusammengestellte Blätter und Blüten entstanden, die sich immermehr den natürlichen, ästhetischen Pflanzen näherten. Nicht nur aus abstrakten Formen, vielmehr auch auf verschiedene andere Weisen sind in der slowenischen Ornamentik Pflanzenmotive entstanden, die jetzt in unseren Zieraten überhandnehmen. Deshalb teilen wir diese Motive in mehrere Gruppen, so daß wir haben:

1. Blumen und Blätter, die der Entwicklung nach aus geometrischen und abstrakten Formen (aus Kreisen, Sternen, abgerundeten Gebilden usw.) entstanden sind.

2. Pflanzliche Motive, aus der Natur entnommen und stilisiert (Gartenrosen, Nelken, Glockenblumen, Gänseblümchen, Farnkraut, Kätzchen, Trauben, Mohnblüte, sternartige Blumen, verschiedene Knospen, Ähren, verschiedene Blätter usw.).

3. Motive, gebracht aus dem östlichen und Nomaden- (türkischen) Gebiet (wie die Tulpe, die Nelke, der Granat- oder Goldapfel, verschiedene Rosetten usw.).

4. Künstlich zusammengestellte Blüten und Blätter, bei denen wir nicht den richtigen Namen bestimmen können und die öfters den Übergang zwischen der Blüten- und der Blätterform bilden.

Die Motive sind einfach, künstlerisch und platt stilisiert angesichts der alten Stickerei- und applizierten Technik. Wo die Technik es zuläßt, sind die Motive in abgerundeten Linien wiedergegeben. Bei der groben Stickerei, wie beim kreuzartigen Stich und Gewebe, sind die Motive in ebenen, geometrischen Linien stilisiert. Jedoch sind alle Motive in weichen, gefühlvollen Formen und in einem Stile angedruckt, so daß man nicht bemerkt, welcher Gattung sie sind und woher sie stammen.

Die größeren Motive sind inhaltsreicher gegliedert, so daß die breite Fläche kleinere, parallele Figuren oder aber eingetragene irgend welche fremdartige Motive hat. Außerdem haben einige Motive an den Rändern und auf dem Scheitel noch mehrere kleinere Einzelheiten, wie z. B. verschiedene Blättchen, Zweiglein, Ranken usw. Sie sind dem Hauptmotiv untergeordnet, wodurch sie ihm einen bunten Charakter verleihen und mit ihm ein Ganzes bilden. Oft hat ein solch geschmücktes Motiv den Ausdruck eines lebendigen Wesens (z. B. eines Tierchens) und bildet schon an und für sich ein Ornament. Die Motive sind auf dem Ornamente gleichmäßig verteilt, so daß jedes einzelne seinen schön abgemessenen Raum hat und so zur entsprechenden Geltung kommt.

Außer den angegebenen flachartig und einfach stilisierten Pflanzenmotiven gibt es unter uns auch einige natürlich und plastisch stilisierte, auf die die alpenländische Volkskunst (die bemalte Hauseinrichtung und die Ornamente auf der Glasmalerei) Einfluß genommen hat. Die Komposition des Ornaments bei diesen Motiven ist mehr tektonisch, und zwar deshalb, weil verschiedene Stengel die Motive zu einer größeren Einheit vereinigen.

Die Ornamente aus dem südlichen Bereich gelangten bei uns besonders in die kirchliche und hochbürgerliche Kunst, die uns die Fremden gebracht hatten. Da jedoch das slowenische Volk die südliche Ornamentik dennoch nicht genug verstanden hat, deshalb wollte es sie nach seinem Einfühlen umgestalten, aber keineswegs verderben (die »goldenen« Altäre auf dem Lande).

Neben den Pflanzenmotiven sind uns bisher noch verschiedene Motive aus der Vogelwelt erhalten geblieben, wie z. B. das Täubchen, das Hähnchen, der Pfau, der Adler und überhaupt kleine Vögel. Unter anderen Tieren kommen in Betracht das Hirschkalb und das Lamm. Die Tiermotive sind nicht besonders symbolisch ausgedrückt, sondern haben nur einen mehr dekorativen Sinn.

Von den geometrischen Motiven werden besonders Kreise, Rhombuse, Sternlein, Pentagramme (die Druden), Pünktchen, Beistriche, Ranken, Wellenlinie, geriffelte (oder säge-

artige) und halbkreisförmige Linien, Spiralen, einfache und geflochtene Motive usw. angewendet. Das sind die ältesten Motive, die wir schon in der altslawischen Ornamentik finden. In Bela Krajina treffen wir noch an die meisten geometrischen Motive einerseits wegen anderartiger Stickereitechnik, andererseits aber, weil sich dort noch alte, ursprünglichere Motive vorfinden, welche die Leute, die sich aus den südlichen Gebieten angesiedelt hatten, einst dorthin brachten.

Weiters kommen unter uns noch religiös-symbolische dekorative Motive vor, wie der heilige Geist in Gestalt einer Taube, das Lamm mit dem Fähnlein, das Herz mit Flammen und auch mit dem Schwerte durchbohrt, das Kreuz mit Monogrammen, die Weinrebe mit den Trauben, der Kelch, die Engelsköpfe usw.

Zuletzt haben wir noch Gegenstandsmotive, die als Zierat dienen, und zwar kleine Vasen, Kännchen, Körblein, Schlingen, das Herz usw. Doch müssen wir beachten, daß in der slowenischen Ornamentik die Nelke und die Herzform Hauptmotive sind, die sehr gern und häufig angewendet werden. Die slowenische Lyrik spiegelt sich doch in diesen zwei Motiven, die am häufigsten die symbolische Liebe darstellen.

Schon seit jeher sind in der slawischen und in der jetzigen slowenischen Komposition des Ornaments verschiedene Motive beliebt, die einen erzählenden (märchenhaften) dekorativen Sinn haben. Das Ornament vereinigt in sich einzelne Motive in freier Komposition, die weder auf die Tektonik des Gegenstandes noch auf die Deckung der ganzen Fläche, sondern nur auf die künstlerische Wirkung Rücksicht nimmt. So bildet also das slowenische Ornament mit seinen lyrisch-stilisierten Motiven und der künstlerischen Komposition ein abgerundetes Lied.

Als Farben sind die zarten und die sachten (gelb, braun, rot, leise grün, leise blau und verschiedene Übergangsfarben) beliebt. Jedes Motiv ist anders gefärbt, gleichmäßig, nicht schattig, und geradeso ist auch häufig jedes Blättchen auf dem Zweige oder auf der Blume anders gemalt. Die Hauptmotive sind jedoch in helleren, kräftigen Schattierungen (rot, gelb und blau) wiedergegeben, damit sie mehr zur Geltung kommen, während die Nebenmotive in ruhigeren und Über-

gangsschattierungen (grün, orange, braun usw.) dargestellt sind. Damit die größeren Motive ein bilderreicheres Aussehen bekommen, sind sie auf mehrere dekorativen Teile verteilt, die demnach auch verschieden gefärbt sind. Beim Malen schaut man nicht darauf, was für eine Farbe das Motiv in der Natur hat, sondern wird beliebig gemalt, damit durch die Farbe die künstlerische Wirkung erhöht wird, die man dem Ornamente geben will. (Bilder 63 bis 100.)

Pregled razvoja slovenačke ornamentike.

Ukupnu umetnost i njezin prvobitni razvoj u Europi delimo u tri glavna područja: južno, severno i istočno. Južnom području pripadaju zemlje oko Sredozemnog Mora (Egipat, Grčka, Italija i t. d.), severnom pre svega germanski i normanski narodi, a istočnom krajevi, iz kojih su došli Slaveni i nekoji mongolski narodi kao Madžari, Bugari, Turci.

U severnom području razvio se ornament u najstarije doba na drvetu, docnije za vreme gotike pre svega na kamenu, a za vreme renesanse na kovini. Na stilizaciju motiva utecahu prilično tehnologije ovih tvari. Motivi su potpuno tehnički-geometrički, koji pak dobivaju u daljnjem razvoju naravnije, bodrije i fantastičke oblike (čuvena životinjska ornamentika). Ornament pokrije ukupnu pljosan pljosnato i skladno sa strogim i dekorativnim osetom. A višeputa počinje ornament nadmašiti oblik predmeta time, da ga si potčini. Germanski ratoborni i tehnički izraz severnog područja opaža se zatim kroz sve decenijume do danas osobito kod Nemaca. (Slike 1 do 10.)

Motivi u ornamentici južnog područja uzeti su pre svega iz prirode i idealistički tako stilizovani, da se preobrazuju u izrazito određene tipove (meander, akantus, palmete). Sastav je proračunat i tektoničan; u njemu su motivi tako podređeni obliku predmeta, da se slažu u isti mah njena namisao i svrha. Ornament i oblik u najlepšoj su saglasnosti. Kao poglaviti motiv prirodnih elemenata naročito jeste čovek. Poglavita građa (materija), na kojoj se većinom razvijala južna umetnost jeste kamen; zbog toga su oblici većinom plastički obrađeni te tako prima i ornament na izravnim pljosnima plastičan izraz time, da se zaseni. (Slike 11 do 23.)

Istočno područje delimo zbog veće jasnosti još na tri dela, i to na pokrajine među Karpatima i Sibirijom, na današnju južnu Rusiju iznad Crnog Mora do Kavkaza (gde obitavahu Skiti) te na pokrajine Turkestana. Staroslavenska kultura imade svoj izvor u Zakarpatima, otkuda nas vode pravci prema Sibiriji. Na nju utecahu i susedne kulture južnog dela, osobito nekoja plemena, koja su pridošla iz kavkaskih predela te si usvajala slavenske množice. Za vreme seobe naroda utecaše delomice na slavensku ornamentiku umetnost Turkestana. Tada se mongolska plemena seljahu i prema zahodu i dodoše u doticaj sa Slavenima već u novim predelima.

Umetnost istočnog predela nađe svoj umetnički izraz pre svega u ornamentu. Stoga taj ukras nije samo dekorativan faktor nego izraz umetničkog doživljaja. Tip umetničke produktivnosti bio je domaći zanat. Ornament razvio se osobito na izravnoj pljosni, t. j. na kori, koži i vezu. Stoga su motivi podati pljosno, a ne plastički.

Najstariji su motivi bili apstraktni i geometrički, goli i isprazni, sa skruženim oblicima, a zbog tehnike i u izravnim crtama. Kao nomadskom (pastirskom) narodu, koji je prvobitno obitavao u istočnim pokrajinama, beše životinja najbliža, stoga je započeo najpre obrazovati; izvadahu je iz apstraktnih motiva. Životinjski su motivi stilizovani uvek u što mirnijim i čuvstvenijim oblicima, da je time motiv zadio nov umetnički izraz. Kad se započeo razvijati ratarstvo, i to najpre u južnom predelu istočnog područja, začeo narodi upoznavati već i različite biljne. Stoga su naknađivali postepeno životinjske motive u ornamentu sa biljnim, isprva samo više opštim listima a kasnije i cvećem. A višeputa opažamo motive, koji tvore nekakav prelaz među životinjskim i biljnim motivima. U Turkestanu pojaviše se svojstveni motivi kao tulipan (lala), karanfil, zumbul (hiacint) i rozete sa šiljastim listima. Biljni motivi bili su slobodnije i živahnije stilizovani kao u južnom području. Tako isto je i kompozicija slobodnija. (Slike 24 do 62.)

U srednjem i donjem Podunavlju graničila se sva tri područja i utecala jedno na drugo. Ali ipak imadu i podunavske pokrajine svoju osobitost, jer su kod njih udomaćeni različiti spiralni, vijugovi, valoviti, pantljikasti i ostali

savijeni i pleteni motivi. Za seobe naroda selili se i Slaveni u pojedine zemlje. Tako prispeše i Jugosloveni preko Karpata i zauzeše najpre srednje Podunavlje, gde se ukrštavala slavenska i podunavska (ilirsko-keltska) umetnost. Time je primila naša ornamentika nove, tamo udomaćene motive. Iz Podunavlja prodirahu zatim Slaveni prema jugu, gde zateku južnu kulturu.

Ipak su doneli Slaveni iz prvobitne domovine već svoju kulturu, koja se beše u jezgri i osnovi posve odelila od germanske i romanske. U novoj zemlji razvijala se slovenačka ornamentika, proizlazeći od zajedničke staroslavenske u novim okolnostima po svoje dalje te je postigla do danas takvo savršenstvo, da se može pribrajati među najlepše u Evropi. Od ostalih stila kao germanskih i romanskih razlikuje se po vrsti motiva, stilizovanja, kompoziciji i napokon i boji pojedinih motiva ili celokupnog ornamenta.

U posljednjem veku od hiljada godina slavenska se plemena popela od običnog ratarstva i do vrtljarstva. Stoga se poče uvaživati ne samo obično poljsko rašće, no i vrtljarski uzgojeno cveće. U slavenskoj su ornamentici nastali od prvobitnih apstraktnih i geometričkih oblika nekako umetno sastavljeni listovi i cveti, koji su se sve više približavali prirodnim biljkama. Ne samo iz apstraktnih i geometričkih oblika, no još na različite načine nastali su u slovenačkoj ornamentici biljni motivi, koji sada preotimlju mah u našem ukrasu. Stoga delimo ove motive na više vrsta, tako da imademo:

1. Cvete i listove, koji su nastali po razvoju iz geometričkih i apstraktnih oblika (iz krugova, zvezda, skruženih likova i t. d.).

2. Biljne motive, uzete i stilizovane iz prirode (stoliste ruže, karanfile, visibabe, krasuljke, paprati, mačice, grožde, makov cvet, zvezne cvetove, različite pupoljke, žitno vlačce, različite listove i t. d.).

3. Motive, donete sa istoka i nomadskog (turskog) područja (tulipan, karanfil, nar ili zlatnu jabuku, različite rozete i t. d.).

4. Umetnički sastavljeno cveće i listove, kojim se ne može odrediti pravo ime i koji višeputa tvore prelaz među cvetnim i listavim oblikom.

Motivi su stilizovani prosto, umetnički i pljosno sa obzirom stare vezenske i aplikovane tehnike. Gde dopušta tehnika, motivi su podati u skruženim crtama. Kod grubog veza kao n. pr. kod krstastog uboda i tkanine motivi su stilizovani u izravnim, većma geometričkim crtama. Ipak su svi motivi izjašnjeni u mekim, osetljivim oblicima i to u jednom stilu, tako da se ne opazi, iz koje su vrste i otkuda su nastali.

Veći su motivi obilnije deljeni na članke, tako da imade široka pljosan manje usporedne likove ili pako unete koje drugojake motive. Sem toga imadu nekoji motivi duž stranica i na temenu još i više manjih sitnica kao različite listiće, grančice, vršike i t. d. Podređeni su glavnome motivu, čime mu dadu šareno obiležje i sastavljaju s njime jednu celinu. Višeputa imade ovakav ukrašeni motiv izraz živa bića (n. pr. koje životinjice) te tvori već sam po sebi jedan ornament. Motivi su podeljeni na ornamentu ravnomerno, da imade svaki svoj lepo dodeljeni prostor te tako dolazi do odgovarajuće važnosti.

Sem označenih pljosno i prosto stilizovanih biljnih motiva nalazi se među nama i nešto prirodno i plastički stilizovanih, na koje je utecala pučka umetnost (slikano pokućstvo i ornamenta u slikarstvu na staklo). Kompozicija ornamenta kod tih motiva više je tektonička i to radi toga, što različite peteljke povežu motive u veću celinu.

Ornamenti sa južnog područja ulazili su k nama naročito u crkvenu i visoko-građansku umetnost, koju su donášali k nama tudinci. A pošto južnu ornamentiku slovenački narod ipak nije dovoljno razumevao, stoga je hteo, da je po svome osećaju preinači, a nipošto ne izopači («zlatni» seoska altari).

Pored biljnih motiva sačuvale su se nama do sada još i različite ptice kao golub, petao, paun, orao i opšte manje ptice. Između ostalih životinja uzme se još u obzir jelenče i jagnje. Životinjski motivi nisu osobito simbolički podvučeni, već imadu naprosto dekorativno značenje.

Između geometričkih se motiva upotrebljavaju naročito krugovi, rombi, zvezdice, pentagrami (more), tačkice, zapete, vršike, valovice, zupčaste (ili kao od pile) i polkružne crte, spirale, prosti i pleteni motivi i t. d.). To su najstariji motivi, koje već nalazimo u staroslavenskoj ornamentici. U Beloj

Krajini imademo još i najviše geometričkih motiva s jedne strane zbog drukčije tehnike veza, a s druge, jer su tamo udomaćeni još stariji, prvobitniji motivi, koje su doneli nekada ljudi, pridošavši iz južnih krajeva.

Zatim se nalaze među nama još i versko simbolički dekorativni motivi: kao sv. Duh pod prilikom golupčeta, jagnje sa zastavom, srdce sa plamencem ili prebodeno mačem, krst monogramima, vinska loza sa groždem, kalež, andeoske glavice i t. d.

Napokon imade kod nas i stvarnih motiva, koji služe za ukras: i to vaznice, majolčice, korpice, petlje, srdce i t. d. Ipak moramo uvažiti, da su u slovenačkoj ornamentici karafil i lik srca poglaviti motivi, koji se vrlo rado i često upotrebljavaju. Zaista slovenačka se lirika odrazuje u ovima dvama motivima, koji prikazuju ponajviše simboličku ljubav.

Već od starine su u slavenskoj pa i u sadašnjoj slovenačkoj kompoziciji ornamenta omiljeni različiti motivi, koji imadu pripovedni (basnoslovni) dekorativni smisao. Ornament udružuje u sebi pojedine motive u svobodnom sjedinjavanju, koji se ne obazire ni na tektoniku predmeta ni na pokrivanje celokupne pljosni, nego naprosto na umetnički učinak. Tako tvori slovenački ornament sa lirički stilizovanim motivima i umetničkim sjedinjavanjem zaokrugljenu pesmu.

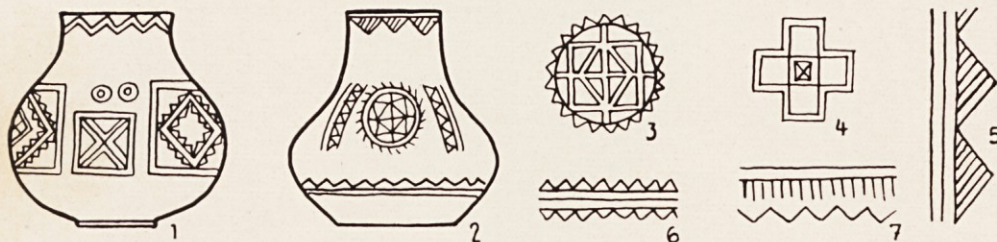
Boje su omiljene nežne i lasne (žuta, smeda, crvena, lasno zelena, lasno plavetna i različite prelazne). Svaki je motiv drukčije bojadisan, razmerno, ne senasto, takođe je i često svaki listić na grančici ili cvetku drukčije naslikan. Ipak su glavni motivi podati u vedrijim i jačim tonovima (crveno, žuto i plavo), da su više uglavljeni; međutim nuzgredni su motivi izraženi u mirnijim i prelaznim tonovima (bojama): zeleno, pomorandine boje i plavo i t. d. Da dobiju veći motivi slikovitije lice, podeljeni su na više dekorativnih predela, koji su zatim različito bojadisani. Kod slikanja ne gleda se na to, kakvu boju imade motiv u prirodi, nego se slika povoljno, da se još i bojom podigne umetnički učinak, koji se hoće da dade ornamentu. (Slike 63 do 100.)

Slovstvo, porabljeno za obravnavano tvarino.

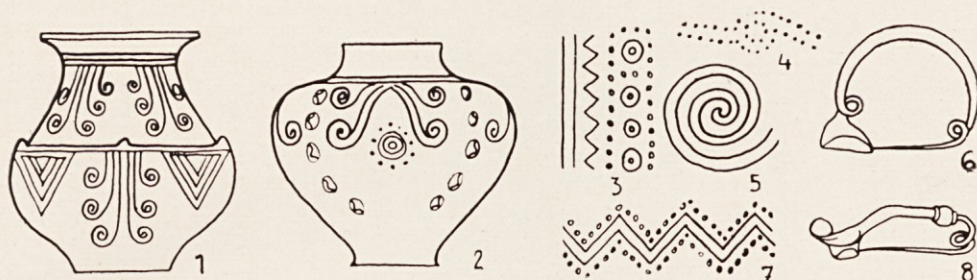
- Adama F. van Scheltema*: Die altnordische Kunst. Berlin 1925.
- Boroffka Gregor*: Kunstgewerbe der Skythen v delu: Geschichte des Kunstgewerbes, Band I, Berlin 1928 (herausgegeben von Dr. H. Th. Bossert).
- Byhan Arthur und Krohn Else*: Das Kunstgewerbe der Völker Nord-, Mittel- und Vorderasiens v delu: Geschichte des Kunstgewerbes, Band II, Berlin 1929 (herausgegeben von Dr. H. Th. Bossert).
- Cankar Izidor*: Razvoj stila v starokrščanski dobi in zgodnjem srednjem veku. Ljubljana 1926.
- Dechelette Josef*: Manuel d'archeologie prehistorique Celtique et Gallo Romaine. Paris 1914.
- Dollfus-Mieg & Cie*: Bulgarische — Türkische — Tschechoslowakische — Jugoslawische Stickereien. Mulhouse (Frankreich).
- Dolmetsch H.*: Der Ornamentenschatz. Stuttgart 1889.
- Durm Jos. etc.*: Muster-Ornamente aus allen Stilen. Stuttgart.
- Ebert Max*: Reallexikon der Vorgeschichte. Berlin 1927.
- Filov Bogdan*: Geschichte der altbulgarischen Kunst. Berlin 1932.
- Findeisen Hans*: Kunstgewerbe nordasiatischer Grenzlande v delu: Geschichte des Kunstgewerbes, Band IV, Berlin 1930 (herausgegeben von Dr. H. Th. Bossert).
- Folnesics Hans und Planiscig Leo*: Bau- und Kunstdenkmale des Küstenlandes. Wien 1926.
- Gruden Josip*: Zgodovina slovenskega naroda. Celovec 1912.
- Hoffmeister K.*: Slovanska ornamentika in nje uporaba v umetnem obrtu. Ljubljanski Zvon 1894.
- Iveković Ciril M.*: Gradjevinski i umetnički spomenici Dalmacije. Beograd 1928.
- Karaman Ljubo*: Iz kolijevke hrvatske prošlosti. Zagreb 1930.

- Karlošek Jože*: Slovenska hiša. Ljubljana 1927 in 1928.
- Kostelníček L. Štefan*: Slovenska ornamentika. Košice.
- Kowalczyk Georg*: Denkmäler der Kunst in Dalmatien. Wien 1910.
- Kus-Nikolajev Mirko*: Nomadski motivi u jugoslavenskoj seljačkoj umetnosti. »Etnolog« 1951.
- L'art populaire Hongrois. Etnografski muzej. Budapest 1928.
- Ložar Rajko*: Arheološki oddelek v »Vodniku«. Ljubljana 1951.
- Ložar Rajko*: Ornamenti noriško-panonske kamnoseške industrije. Časopis za zgodovino in narodopisje 1954.
- Meyer Fr. S.*: Handbuch der Ornamentik. Leipzig 1927.
- Niederle Lubor*: Narava in kultura starih Slovanov. V Trstu 1926.
- Niederle Lubor*: Život starých Slovanu. V Praze 1911.
- Novak A.*: Risanje. Ljubljana 1926.
- Orsi Paolo*: Sculture bizantine della Sicilia. Bulićev zbornik. Zagreb-Split 1924.
- Pič I. L.*: Starožitnosti země české. Díl III. V Praze 1909.
- Racinet A.*: Das polychrome Ornament. Stuttgart 1880.
- Rus Jože*: Kralji dinastije Svevladičev. Ljubljana 1951.
- Rus Jože*: Krst prvih Hrvatov in Srbov. Ljubljana 1932.
- Salin Bernhard*: Die altgermanische Thierornamentik. Stockholm 1904.
- Schmidt Walter*: Altslovenische Gräber Krains. Landesmuseum Rudolfinum in Laibach, Bericht für das Jahr 1907.
- Schuchhardt Carl*: Alteuropa. Berlin und Leipzig 1926.
- Sič Albert*: Narodne vezenine na Kranjskem. Ljubljana 1918.
- Sič Albert*: Narodni okraski na orodju in pohištvu. Ljubljana 1925.
- Sič Albert*: Narodni okraski na pirhah in kožuhah. Ljubljana 1922.
- Speltz Alexander*: Les styles de l'ornement. Leipzig 1930.
- Strzygowski Jos.*: Die altslavische Kunst. Augsburg 1929.
- Santel Saša*: Nekaj o slovenskem narodnem ornamentu. Vodnikova pratika 1929.
- Vurnik Stanko*: Stil vezeninske ornamentike na pečah. »Etnolog« 1928.
- Wörmann Karl*: Geschichte der Kunst aller Zeiten und Völker. Leipzig 1925.

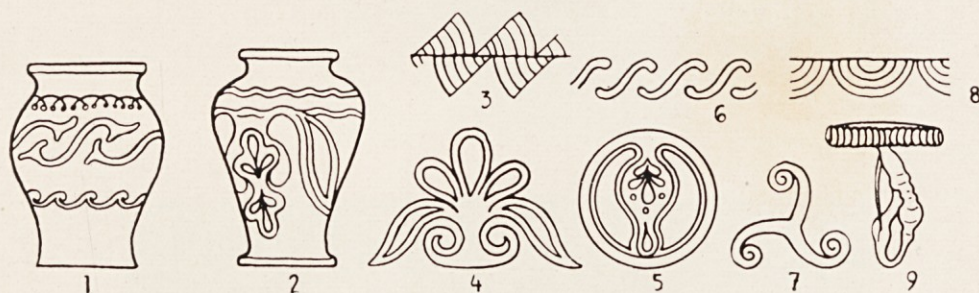
Prvotna kultura severnega področja: geometrično-tehnični ornament.

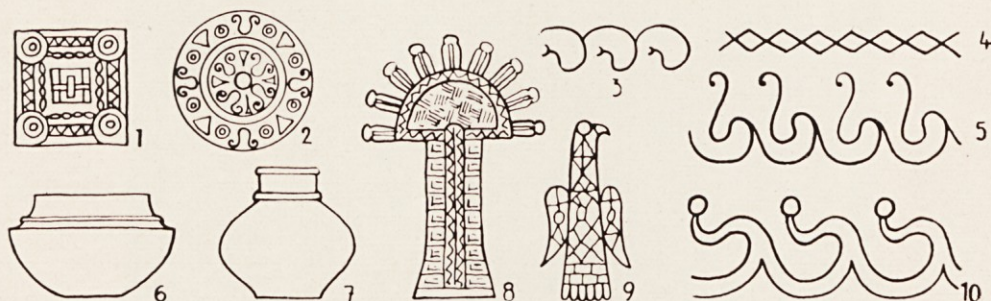
Sl. 1. Izkopine na Slovenskem iz dobe mostišč, okoli l. 2500—2000 pr. Kr. (Ljubljana, Narodni muzej).

Sl. 2. Izkopine na Slovenskem iz hallstattske dobe, okoli l. 1000—400 pr. Kr. (Ljubljana, Narodni muzej).

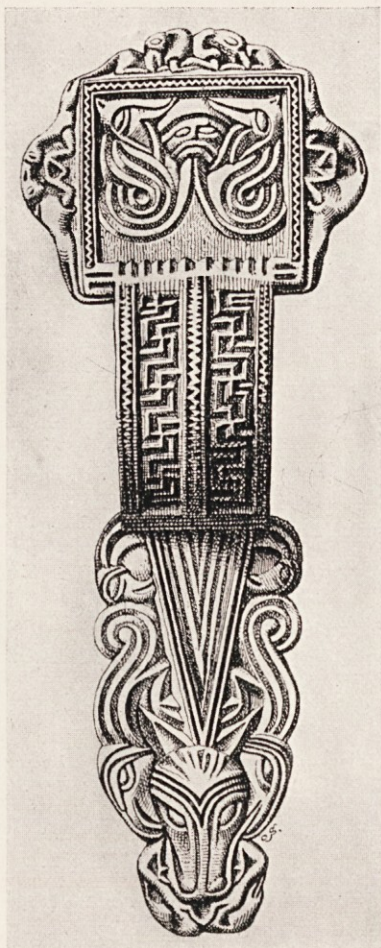

Sl. 3. Izkopine iz latenske (keltske) dobe, l. 400—50 pr. Kr. (Adama van Scheltema).

Sl. 4. Izkopine iz dobe Langobardov, okoli l. 600 po Kr. (Adama van Scheltema).

Geometrično abstraktni ornament najstarejše dobe se je razvijal in izpreminjal, tako da je dobil živahnejši naravni izraz. Ta kultura je segala pred doselitvijo Slovencev tudi na naša tla.

Sl. 5.
Zaponka, okrašena
v severni živalski
ornamentiki,
iz 5. stol. po Kr.
(Salin).

Sl. 6. Ploskev, okrašena v pozni severni živalski ornamentiki, Gotland,
8. stol. po Kr. (Salin).

Iz geometričnega poživljenega ornamenta so se izcimile fantastične živali. Ta doba severnjaške kulture je dosegla svoj višek v šestem do desetem stoletju ter ni na slovenska tla več vplivala, ker so bili tu že naseljeni Slovenci.

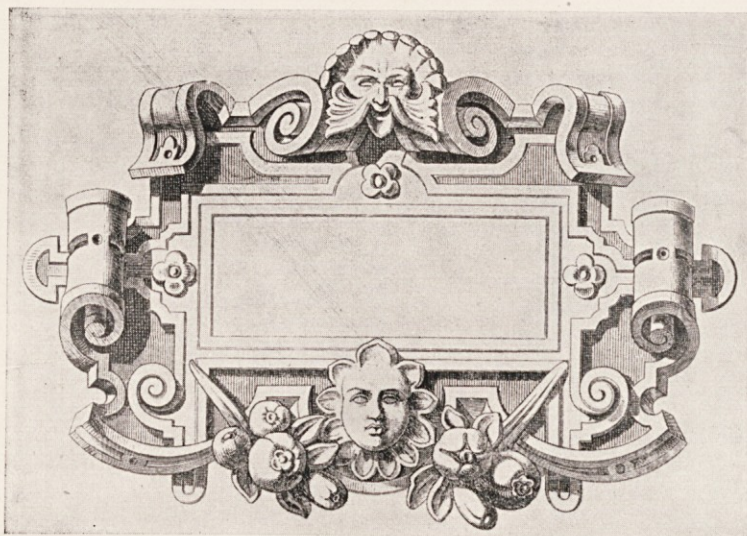

Sl. 7. Romanski kapitel iz 11. stol., Angres (Durm).

Sl. 8. Gotska konzola iz 13. stol. (Durm).

Prepletenost in dinamika dekorativnih motivov, ki tektoniko predmeta močno zastirata, se opažata tudi v romanski in gotski dobi severnih pokrajin.

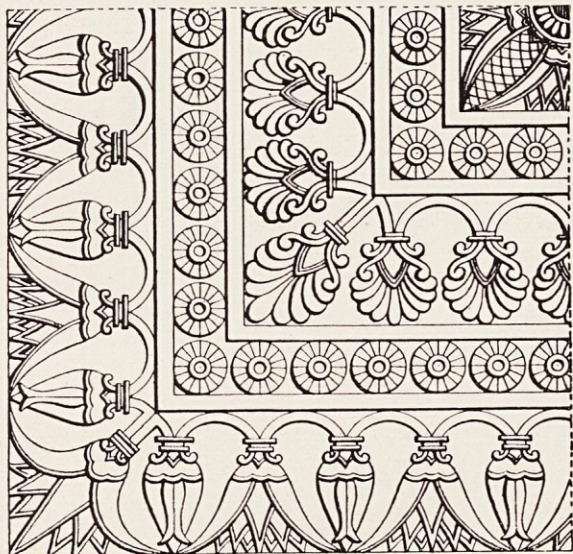
Sl. 9. Pozna nemška renesansa iz 17. stol. (Kirchner).

Sl. 10. Novejša nemška stilizacija rastlinskih motivov.

Ornamentika pri Nemcih kaže svoj izvor iz severnega področja vseskozi do danes. Okraski so bolj ali manj tehnično-geometrični ter strogi in ostri. Germanski značaj dobijo celó motivi, ki so povzeti od Slovanov.

Prvotna kultura južnega področja: naravno-idealistični ornament.

Sl. 11. Asirska keramična plošča,
okoli l. 1500 pr. Kr. (Häuselmann).

Sl. 12. Grški ornament
(Jakobsthal).

Sl. 13. Grška vaza iz 6. stol. pr. Kr.

Motivi so povzeti iz narave, toda stilizirani idealistično in podrejeni predmetovi obliki tektonsko ali vezano.

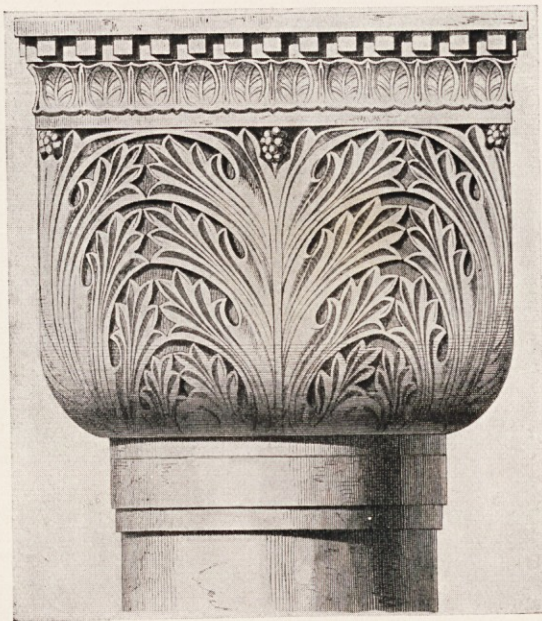
Sl. 14. Sarkofag iz 6. stol. po Kr. (Cankar).

Ploskovno in idealistično stilizirani ornament je tudi v starokrščanski dobi poudarjen tektonsko.

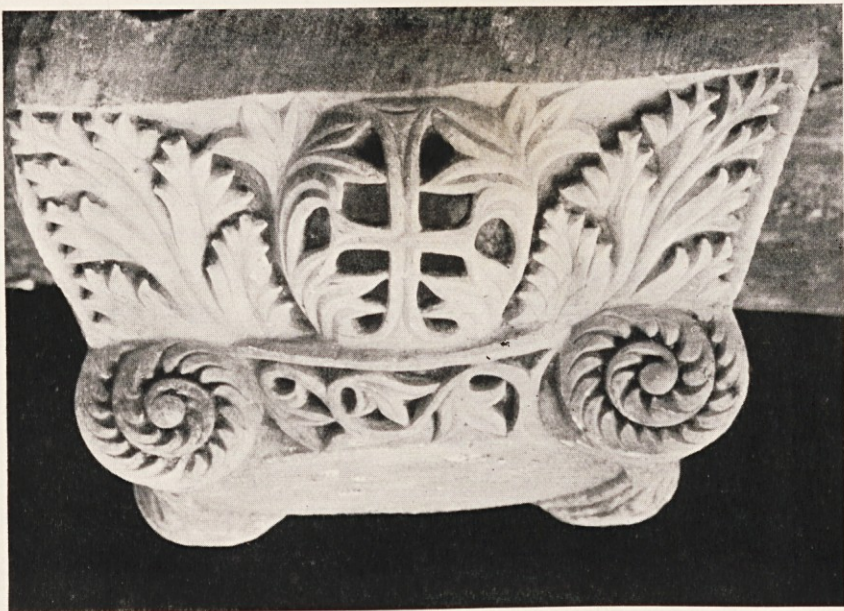

Sl. 15. Ostanek kamnitne pregraje v Rimu, 9. stol. (Cankar).

Starokrščanski ornament kaže že vplive iz dobe preseljevanja narodov. Kompozicija je še stara, vezana ali tektonska, motivi pa so vplivani iz vzhodne Evrope (vezeninska tehnika).

Sl. 16. Bizantinski kapitel v Padovi (Durm).

Sl. 17. Bizantinski kapitel iz 6. stol., Stobi (Saria).

Motivi in kompozicija starejšega bizantinskega ornamenta kažejo jasno svoj južnjaški izvor. Nov motiv, ki ga je uvedla krščanska doba, je zlasti križ.

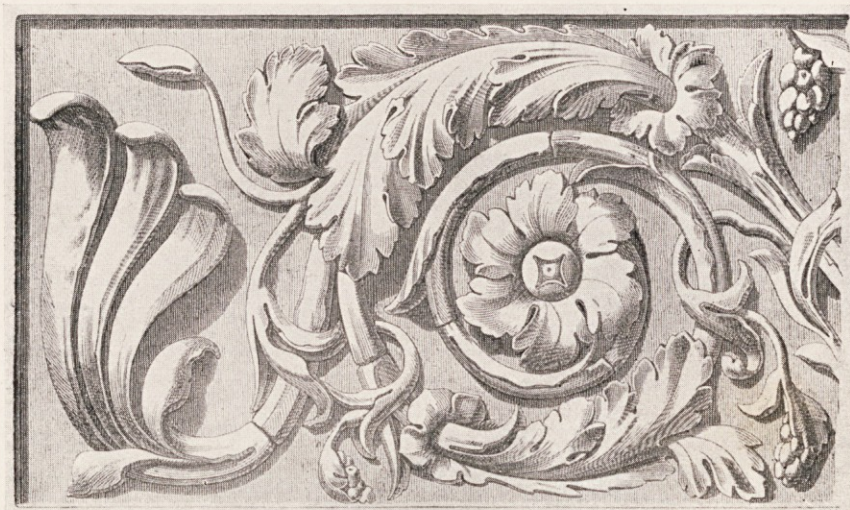

Sl. 18. Bizantinska plošča iz 10. stol., Lavra na gori Atosu (Karaman).

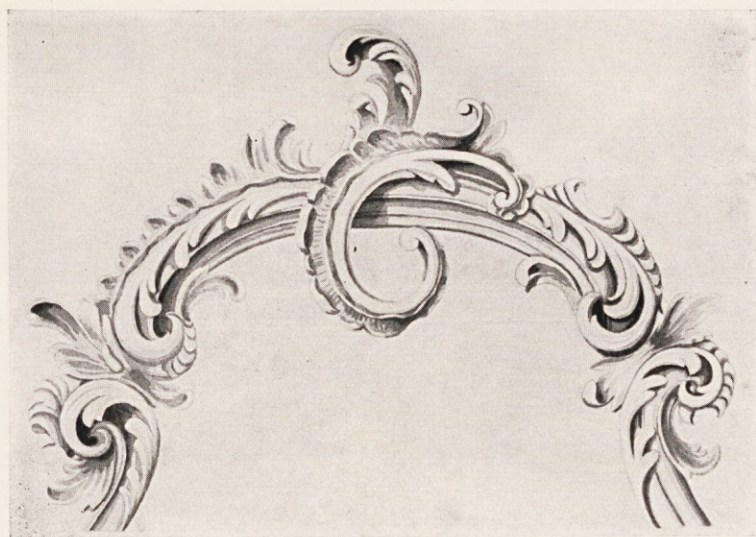

Sl. 19. Renesančni okras iz 16. stol. (Haendecke).

Zgornji ornament iz poznejše bizantinske dobe kaže vplive vezeninske tehnike iz vzhodnoevropskega področja. Doba romanskega in gotskega sloga je bila mnogo vplivana od vzhodnega in severnega področja, renesansa (sl. 19.) pa pomeni povratek k ornamentiki južnega področja.

Sl. 20. Del poznega renesančnega (rimskega) ornamenta (Durm).

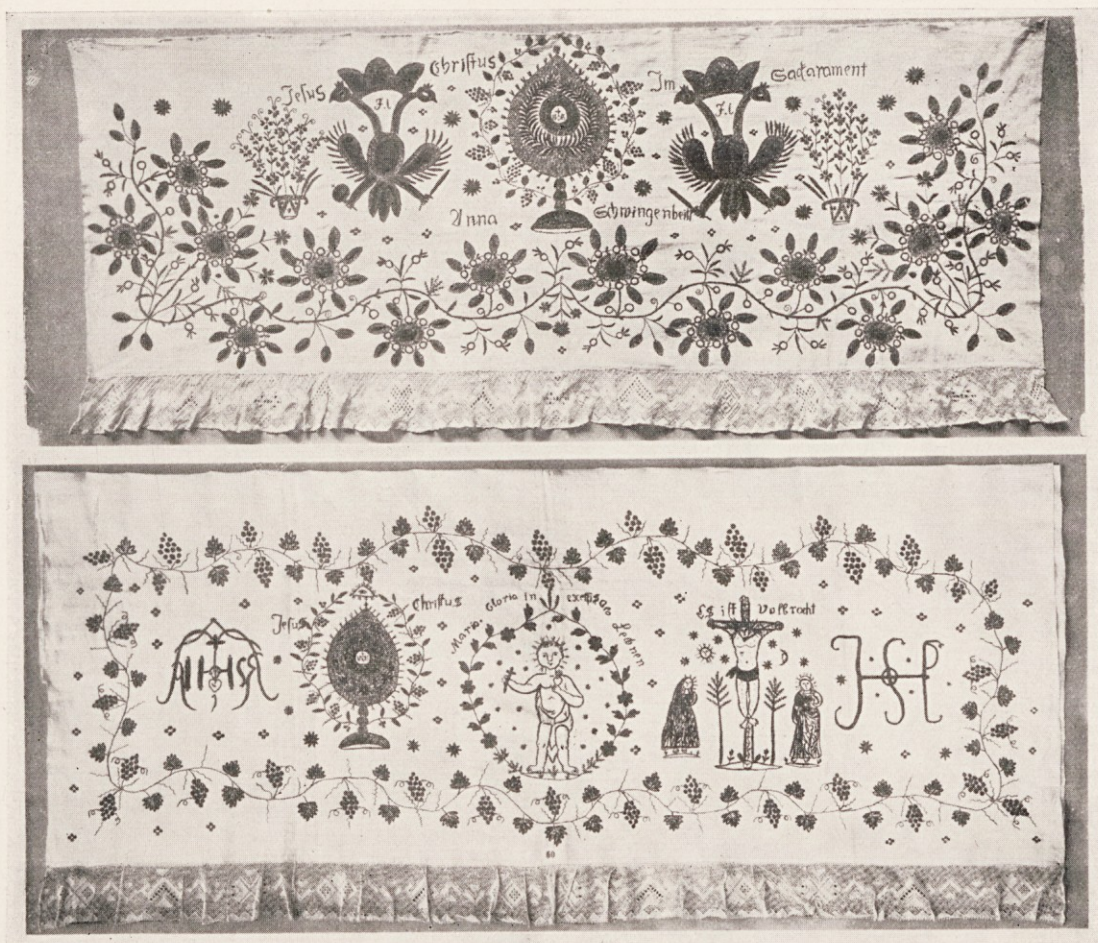

Sl. 21. Rokokojski okrasek iz 18. stol.

Iz naravnih, klasično stiliziranih motivov pozne renesanse so nastale po razvoju skozi baročno dobo v rokokoju nove dekadentne oblike, v katerih je prvotni izvor skoro docela zabrisan.

Sl. 22. Ljudski alpski ornament.

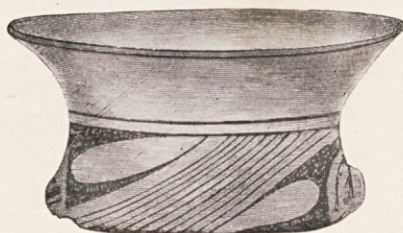
Sl. 23. Kmečka prtička iz Alp (Haberland).

Preprosta ljudska ornamentika v nemških in italijanskih Alpah posnema v marsičem ornamentiko meščanske umetnosti Germanov in Romanov. Slovenska ornamentika pa črpa svoje motive iz starejših tradicij svoje stare kakor nove domovine.

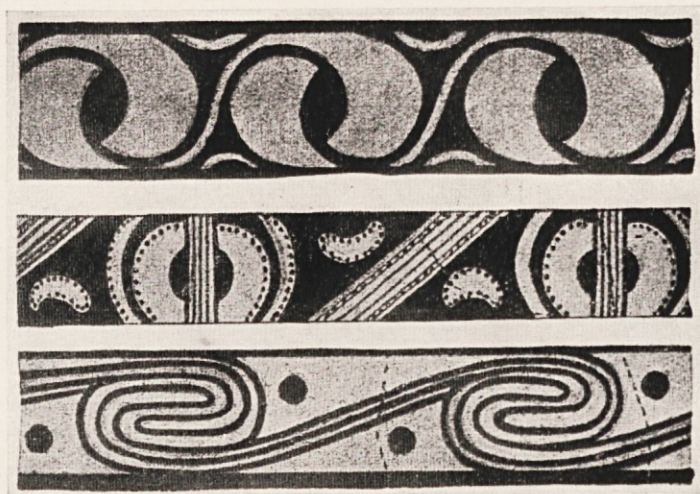
Prvotna kultura vzhodnega področja:
čuvstveno-pravljični ornament.

Sl. 24. Poslikana posoda
iz Cucutenija (Woermann).

Sl. 25. Del poslikane posode
iz Tripolja (Woermann).

Sl. 26. Ornamentalni motivi iz Cucutenija (Schuchhardt).

Sl. 27. Slikana živalska ornamentika iz Petrenja (Schuchhardt).

Abstraktni in plošnati motivi zaokroženih oblik iz dobe kamna
(okoli l. 3000—2000 pr. Kr.) prehajajo v živalske motive.

Sl. 28. Predmeti iz dobe brona in železa v Sibiriji (Reallexikon der Vorgeschichte).

Predmeti so dokaj prazni in goli, a imajo zaokrožene oblike. Kjer pa nastopa ornament, opazamo v njem motiv mehko in mirno stiliziranih živali. Zdi se, da je v teh pokrajinah pradomovina čuvstvenega dekorativnega tipa.

Sl. 29. Krožnik z vzhodnoevropskimi motivi iz dobe neolitika, izdelal »Dekor«
(slikal T. Ciuha).

Sl. 30. Krožnik z vzhodnoevropskimi motivi iz dobe bronza in železa, izdelal »Dekor«
(slikal J. Karlovšek).

Dva moderna krožnika s predstaroslovanskimi motivi iz vzhodnega kulturnega področja.
(Last stavbnika Miroslava Zupana v Ljubljani.)

Sl. 31. Del bronastega pasu z živalsko ornamentiko v Kedabegu (Schuchhardt).

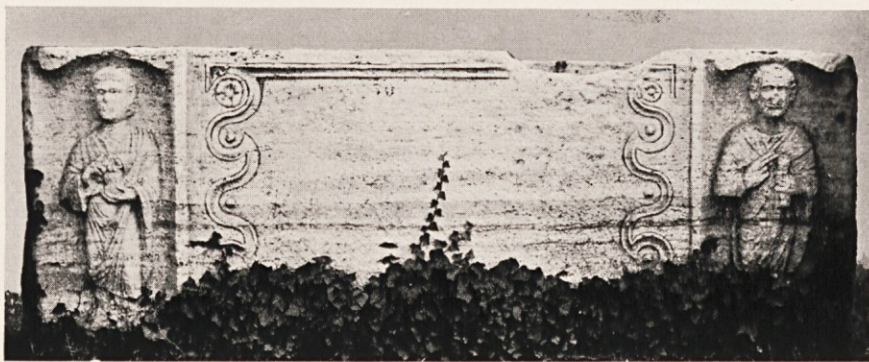
Sl. 32. in 33. Skitska pločevinasta ornamenta, Craiova (Schuchhardt).

Živalski motivi so čedalje bolj stilizirani in prehajajo v popolnoma nove motive, nekakšne cvetke.

Podonavje kot križišče treh kulturnih področij.

Sl. 34. Nagrobni kamen iz rimske dobe v Sloveniji (Ložar).

Sl. 35. Sarkofag iz rimske dobe v Sloveniji (Ložar).

Zaviti dekorativni motivi v tectonskih rimskih okvirih so docela podonavskega izvora. V Podonavju je nastala domovina posebnega dekorativnega tipa. Značilni so zlasti valoviti, spiralasti, vijugasti in pletenasti motivi.

Vplivi vzhodnega področja na južno po preseljujočih se narodih.

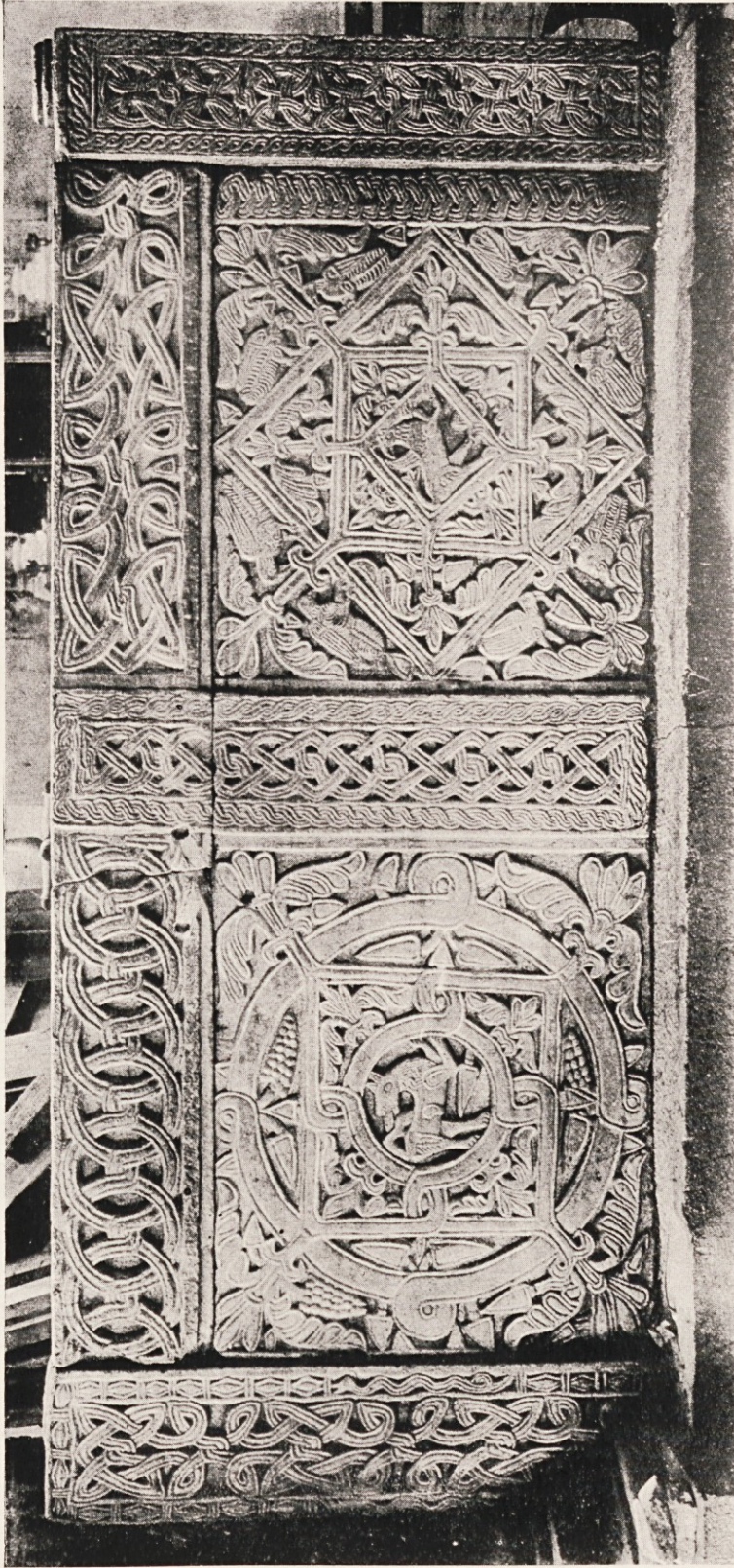

Sl. 36.
Kamnitna
plošča
iz začetne dobe
ljudskega
preseljevanja
(Orsi).

Sl. 37. Kapitel v oglejski baziliki, 11. stol. (Folnesics).

Oba primera kažeta vplive posnemanja vezeninske tehnike vzhodnega področja. Zgoraj so motivi docela novi, na kapitelu pa je akantus izklesan v načinu vezeninske tehnike. (Nabrani trakovi.)

Sl. 38. Oltarska pregraja v oglejski baziliki (Folnesics).

Že ob prvem pogledu na to kamnoseško delo se zdi, kakor da je imel kamnosek pred seboj za vzorec preprogo (vzhodni vpliv).

Sl. 39. Kamnitna ograja krstilnega bazena v Splitu (Strzygowski).

Sl. 40. Kamnitna plošča v muzeju v Splitu (Strzygowski).

Tudi na teh dveh primerih opazamo posnemanje vezeninske tehnike na kamen. Najznačilnejši za dobo starohrvatske cvetoče ornamentike v Primorju (osmo do deseto stoletje) so različni pletenasti motivi.

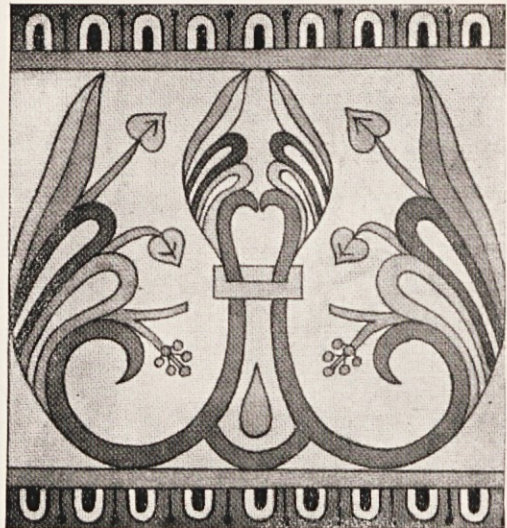
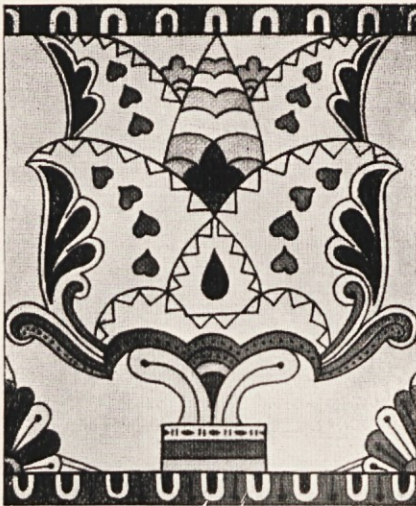

Sl. 41. Prtiček s staroslovanskimi (dalmatinskimi) motivi
(izvršila tvrdka M. Leitgeb v Ljubljani).

Vezeninski ornament na kamnu podan zopet v vezenini.

Sl. 42. Staroperzijska keramika (Dunaj, Umetno obrtni muzej).

Sl. 43. in 44. Starobolgarski keramični plošči iz 9. in 10. stol., Patleina (Filov).

Preseljujoči se narodi so prinesli v južno področje rastlinsko ornamentiko celó iz Turkeстана.

Sl. 45. Kapitel v Saloni, Dalmacija (Kowalczyk).

Sl. 46. Kapitel v cerkvi S. M. delle Grazie v Gradežu (Folnesics).

Rastlinska ornamentika iz dobe doselitve Slovanov uporablja povsem druge motive (preslico) kakor stara klasična (akantus).

Sl. 47. Staroslovanski srebrni ornament iz 11. stol., Driesen (Schuchhardt).

Sl. 48. Steber v muzeju sv. Donata, Zader (Iveković).

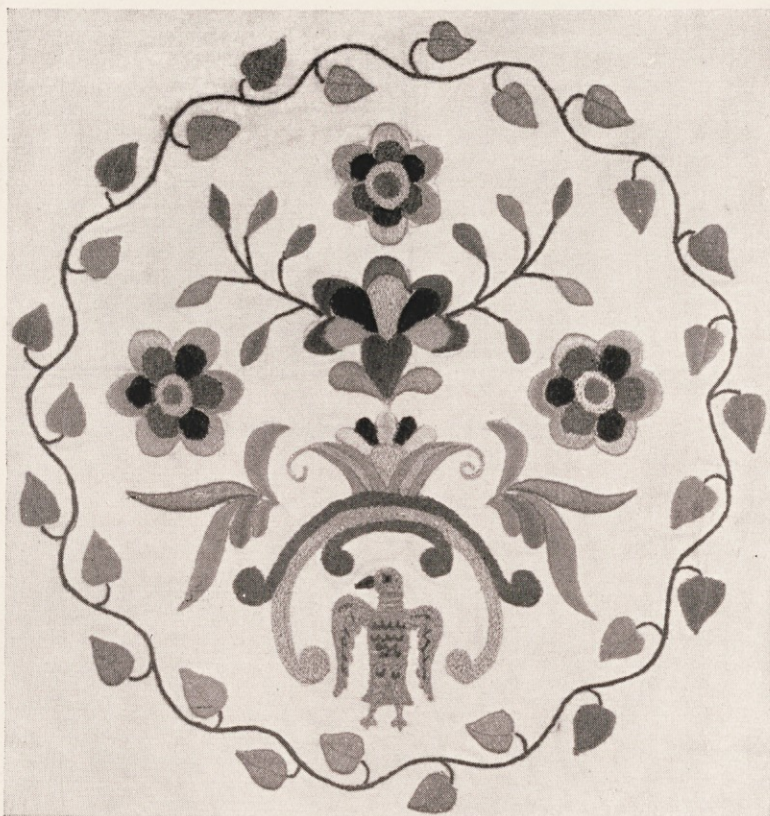
Sl. 49. Kapitel v Saloni, Dalmacija (Kowalczyk).

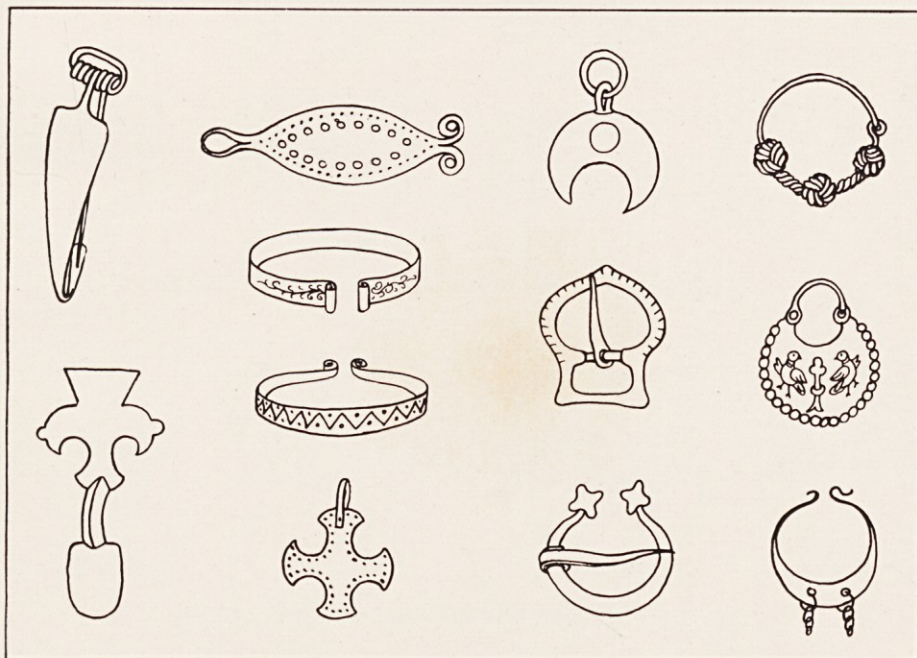
Sl. 50. Kapitel na Rabu (Iveković).

Okrasek pri sliki 47. kaže živalski motiv v pletenastem okviru. Staroslovanski kapiteli (sl. 48. do 50.) so okrašeni z značilnimi listnatimi motivi.

Staroslovanska kultura.

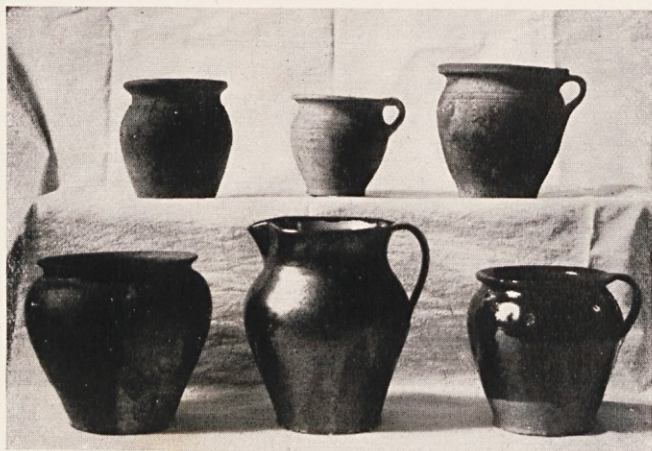

Sl. 51.
Prtiček
s staro-
slovenskimi
motivi
(izvršila
tyrdka
„Juljana“
v Ljubljani).

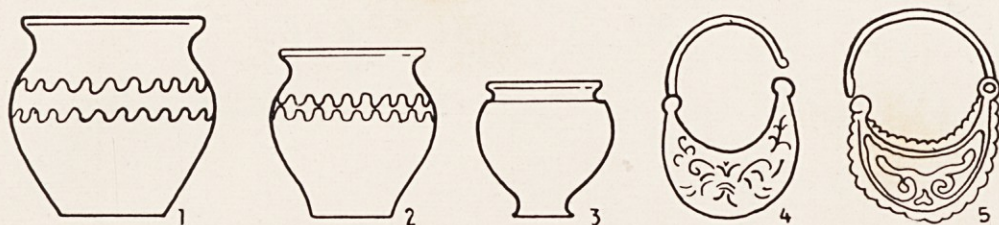

Sl. 52. Staroslovanski predmeti iz različnih dežel (Niederle).

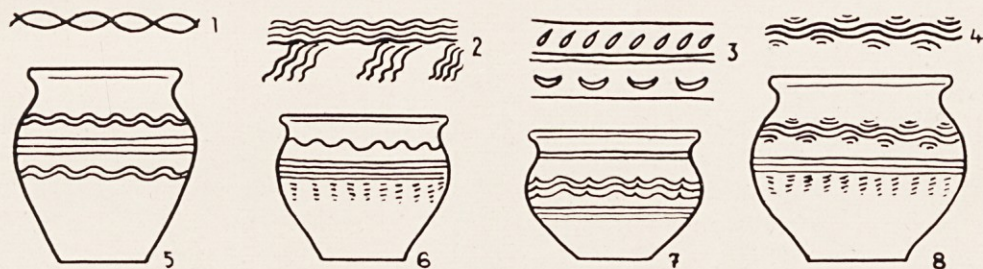
Predmeti staroslovanske kulture imajo kaj preprosto, smotrno in lično obliko. Okraski z oblikami najlepše soglašajo, tako da tvori vse skupaj dekorativno celoto.

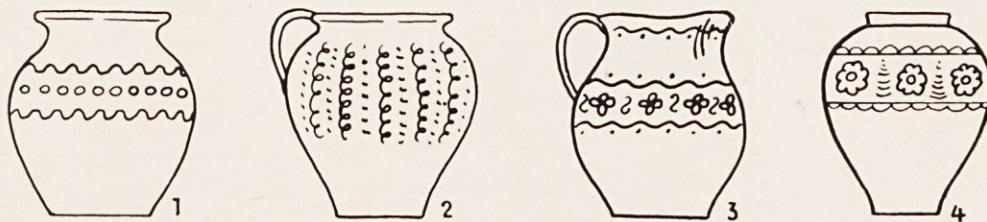
Sl. 53. Slovenska kmečka keramika iz raznih dob (Lj., Nar. muzej).

Sl. 54. Staroslovanski predmeti iz Slovenije (Lj., Nar. muzej).

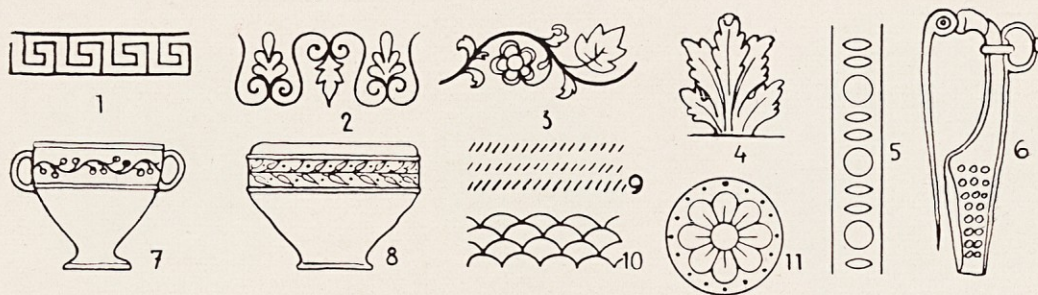

Sl. 55. Staroslovanska keramika iz Češke (Píč).

Sl. 56. Sedanja kmečka keramika Slovencev.

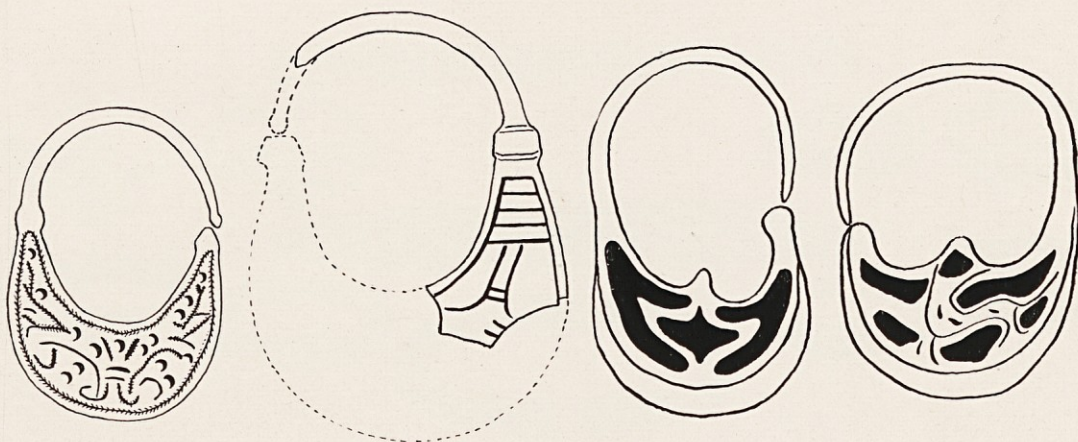
Oblika in okraševanje keramike starih Slovanov se v kmečki keramiki Slovencev do danes nista bistveno izpremenila.

Sl. 57. Rimske izkopine na Slovenskem (Lj., Nar. muzej).

Sl. 58. Staroslovanski obročasti obsenčniki (Lj., Nar. muzej).

Sl. 59. Staroslovanski polmesečni obsenčniki (Lj., Nar. muzej).

Staroslovanski predmeti, najdeni že na slovenskem ozemlju, s svojimi oblikami zelo spominjajo predmetov na slikah 28. in 52.

Slovenski ornament: glavni motivi rastline.

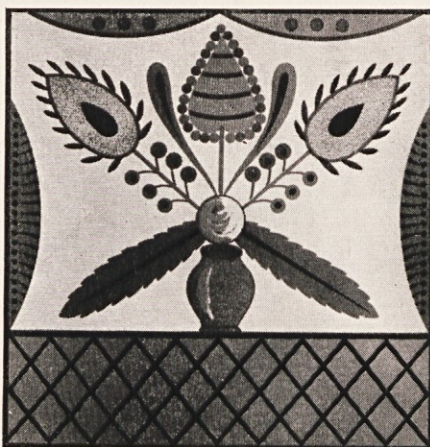

Sl. 63. in 64. Okraski na pohištvu (Sič).

Nekateri slovenski ornamenti na poslikanem pohištvu izvirajo iz staroslovanske dobe. Iz abstraktnih motivov se je razvil plošnato stilizirani rastlinski ornament.

Sl. 65. Okrasek rokopisa (l. 1347.) iz Bistre (Državna biblioteka).

Sl. 66. Okraski na pohištvu (Sič).

Sl. 67.
Prtiček
z letnico 1566
(Ljubljana,
Nar. muzej).

Prvotno preprosti rastlinski motivi dobivajo vedno bolj naravne, določnejše oblike.

Sl. 68. Okraski na cerkvenih lesenih stropih, 17. stol.

Sl. 69. Okraski na mašnih plaščih, 16. stol. (Lj., Nar. muzej).

Sl. 70. Okraski na mašnih plaščih, okoli l. 1650. (Lj., Nar. muzej).

Motivi se razvijajo nadalje do izmišljenih, umetnih cvetic, v ornament pa prihajajo še novi rastlinski motivi, ki se prav tako svojstveno stilizirajo. Kompozicija veže raztresene motive čedalje bolj v vezano celoto.

Sl. 71. Okraski na mašnih plaščih,
okoli l. 1700.
(Lj., Nar. muzej).

Sl. 72. Okrasek na mašnem plašču
(aplikacija), okoli l. 1750.
(Lj., Nar. muzej).

Sl. 73. Okraski na vezenini iz okoli l. 1850. (Lj., Nar. muzej).

Ornamenti postajajo obilnejši. Motivi so slikovitejši in imajo več podrobnosti. Vezana kompozicija postaja ali svobodnejša ali pa se poljubno razčlenjuje.

Sl. 74. Vezen ornament na kožuhu (Sič).

Sl. 75. Ornament na papirnatem prtčku za jaselce (slikal M. Flis v Domžalah).

Okras tvori z liričnimi motivi in pravilčno kompozicijo zaokroženo pesem.

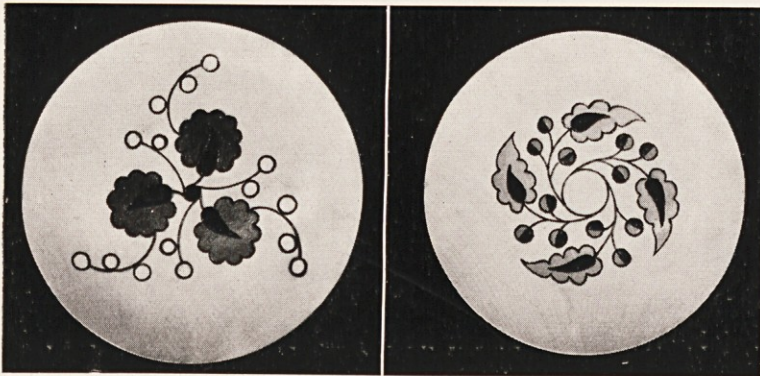
Sl. 76. Pisano vezen prtiček iz srede 19. stol. (lastnik J. Stelè v Kamniku).

Sl. 77. Ornamet iz Haloz (risala meščanska šola v Ptujju).

Sl. 78. Apliciran okrasek na kožuhu (Sič).

Sl. 79. Okrašena lesena krožnika (po osnutkih ing. arch. Dušane Šantljeve).

Sl. 80. Keramičen krožnik tvrdke »Dekor« (slikal J. Karlovšek).

Sl. 81. Keramičen krožnik tvrdke »Dekor« (slikala I. Kirher).

Sl. 82. Keramičen krožnik tvrdke »Dekor« (slikal M. Ziherl).

Sl. 83. Keramičen krožnik tvrdke »Dekor« (slikal T. Ciuha).

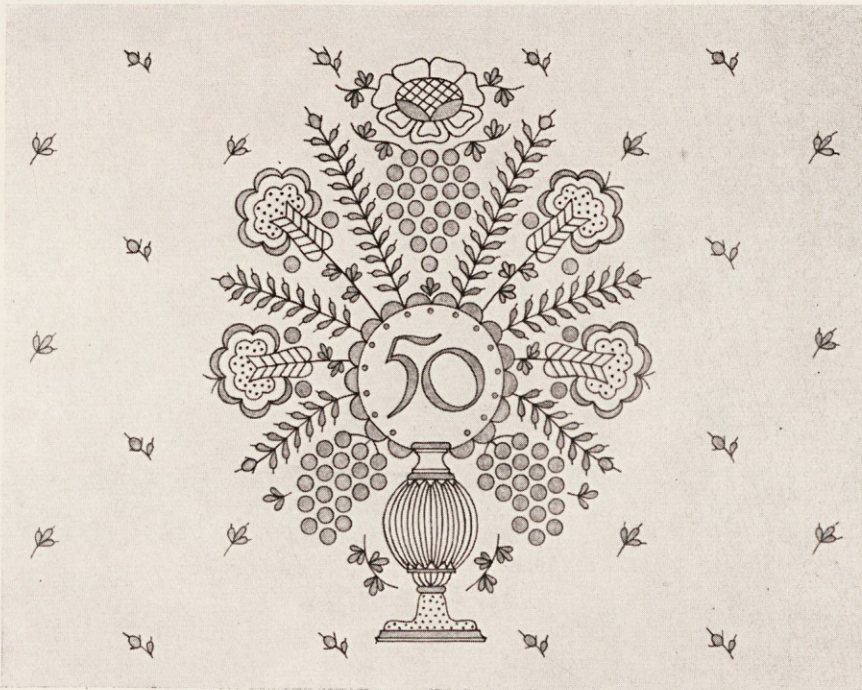
Sl. 84. Okraski za slikarije na porcelanu tvrdke »Dekor«
(po osnutkih ing. arch. Omahna in Serajnika).

Popravki.

- Na strani 28. naj se doda v drugi vrsti za besedo „tulipan,“ beseda „nagelj,“, v štirinajsti pa za besedo „kote“ beseda „zunaj“.
- Na strani 31. naj se doda v četrti vrsti za besedo „porodil“ beseda „tudi“.
- Na strani 55. naj se glasi sedma vrsta od spodaj: „lične liste, med njimi posebno lipov listič, itd.)“.
- Na strani 57. naj se doda v deveti vrsti za besedo „kelih,“ beseda „monštranca,“.
- Na strani 61. naj se glasi tri in dvajseta vrsta: „Blätter, unter denen besonders das Lindenblättchen, usw.)“.
- Na strani 62. naj se nadomesti v tretji vrsti beseda „fremdartige“ z besedo „anderartige“, v petnajsti pa beseda „einfach“ z besedo „frei“.
- Na strani 63. naj se dodasta v trinajsti vrsti od zgoraj za besedo „Kelch,“ besedi „die Monstranz,“; v tretji vrsti od spodaj pa naj se nadomesti beseda „Schattierungen“ z besedo „Tönen“.
- Na strani 64. naj se nadomesti prva beseda „gangsschattierungen“ z besedo „gangstönen“.
- Na strani 67. naj se glasi sedma vrsta od spodaj: „različite listove, medu njima osobito lipov listić, i t. d.)“.
- Na strani 69. naj se doda v osmi vrsti za besedo „kalež,“ beseda „monstranca,“.

Sl. 85. Čipke Državnega osrednjega zavoda za ženski domači obrt v Ljubljani (osnutek risala M. Reven).

Sl. 86. Osnutek za platnice albuma (risala ing. arch. Dušana Šantelj).

Sl. 87.

Sl. 88.

Sl. 89.

Sl. 87. do 89. Okraski na zavijačkah
(izdelala prva dekliška meščanska šola v Ljubljani).

Sl. 90. Okraski na finih vezeninah (Sič).

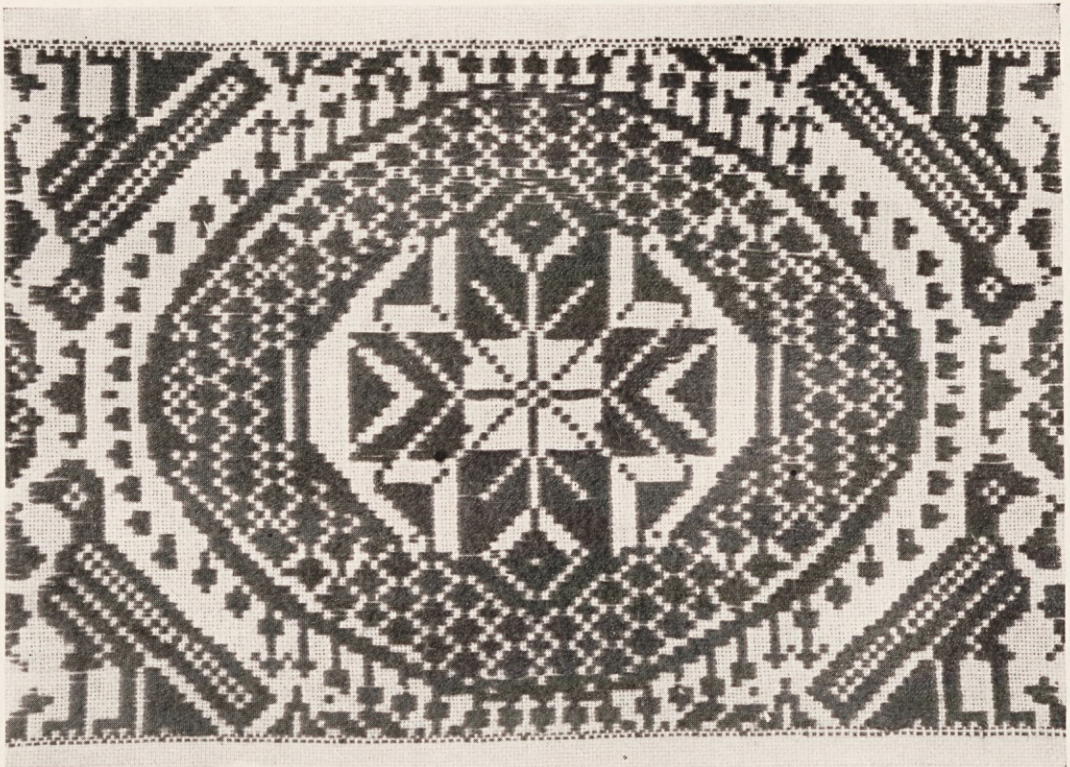
Sl. 91. Okrasek na pohištvu (Sič).

Sl. 92. Okrasek na papirnatem prtičku (sikal M. Flis).

Sl. 93. Belokrajinski vezen ornament z zvezdicami in pavi (po B. Račiču).

Sl. 94. Belokrajinski vezen ornament s pisanico med pavi (po B. Račiču).

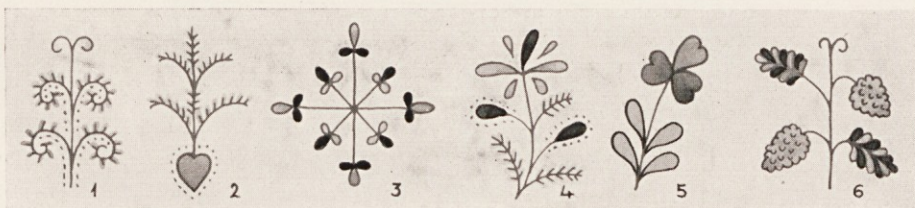
Sl. 95. Belokrajinski vezen rob s petelini (po B. Račiču).

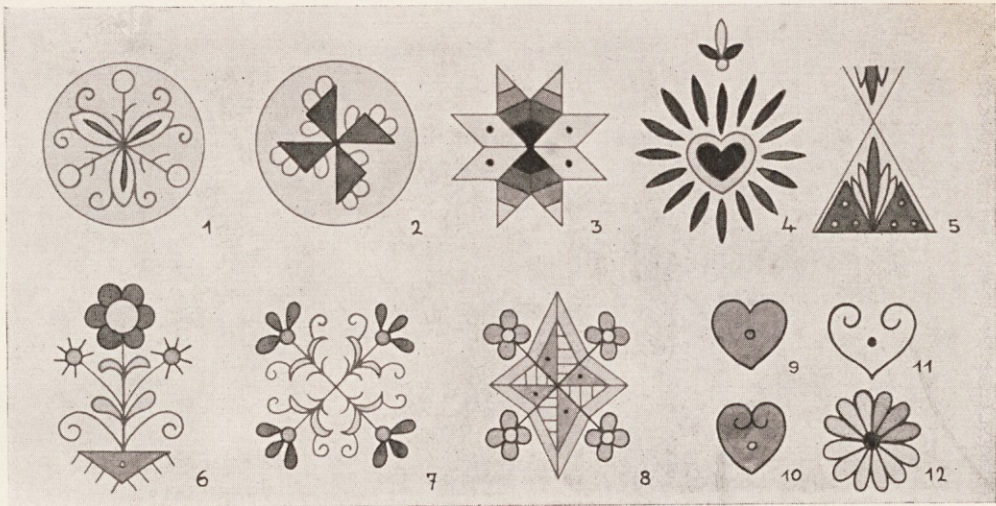
Sl. 96. Belokrajinski vezen rob; zgornji del metliškega grba, stolp s krokarji (po B. Račiču).

Sl. 97. Belokrajinski vezen rob z orli (po B. Račiču).

Sl. 98. Rastlinski motivi na piruhih (Sič).

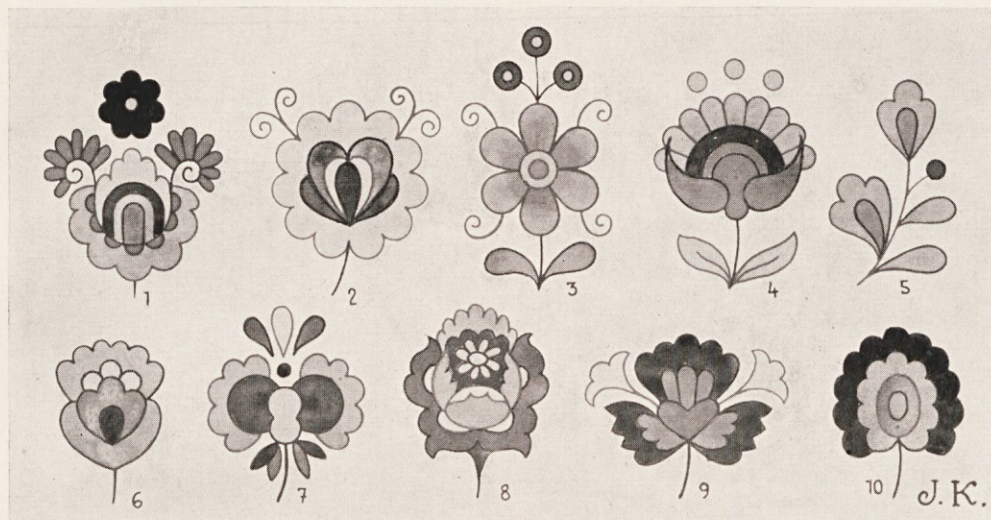

Sl. 99. Prekmurski motivi na vezeninah in piruhih (po F. Belinu).

Sl. 100. Mašni plašč iz 16. stol. (Lj., Nar. muzej).

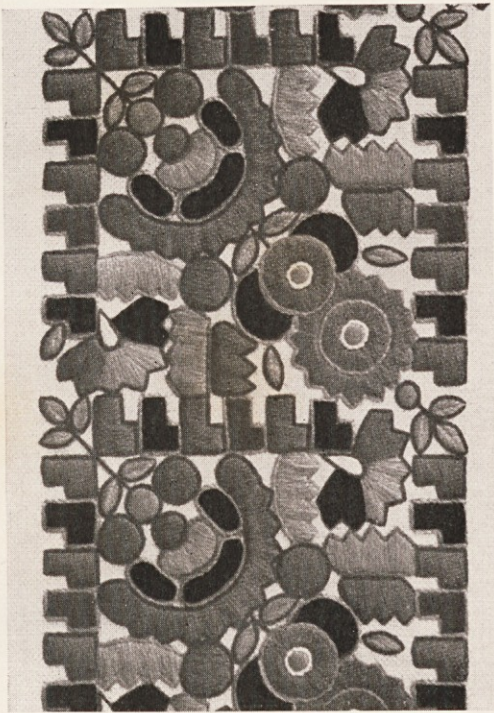
Sedanja ornamentika vzhodnega področja
pri nas in drugod.

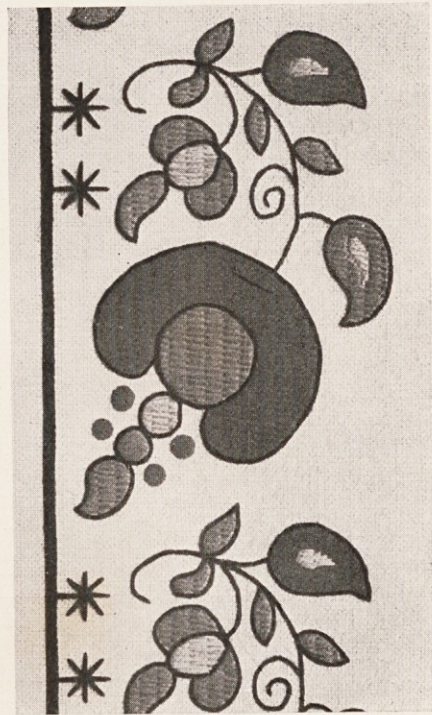
Sl. 101. Hrvatski motivi (po B. Račiću in Novaku).

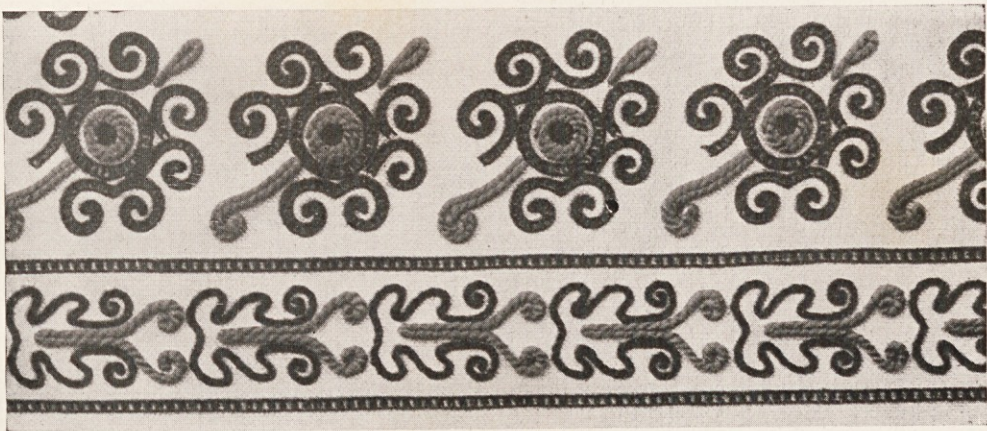
Sl. 102. Hrvatski motivi (po Kus-Nikolajevu in Novaku).

Sl. 103.

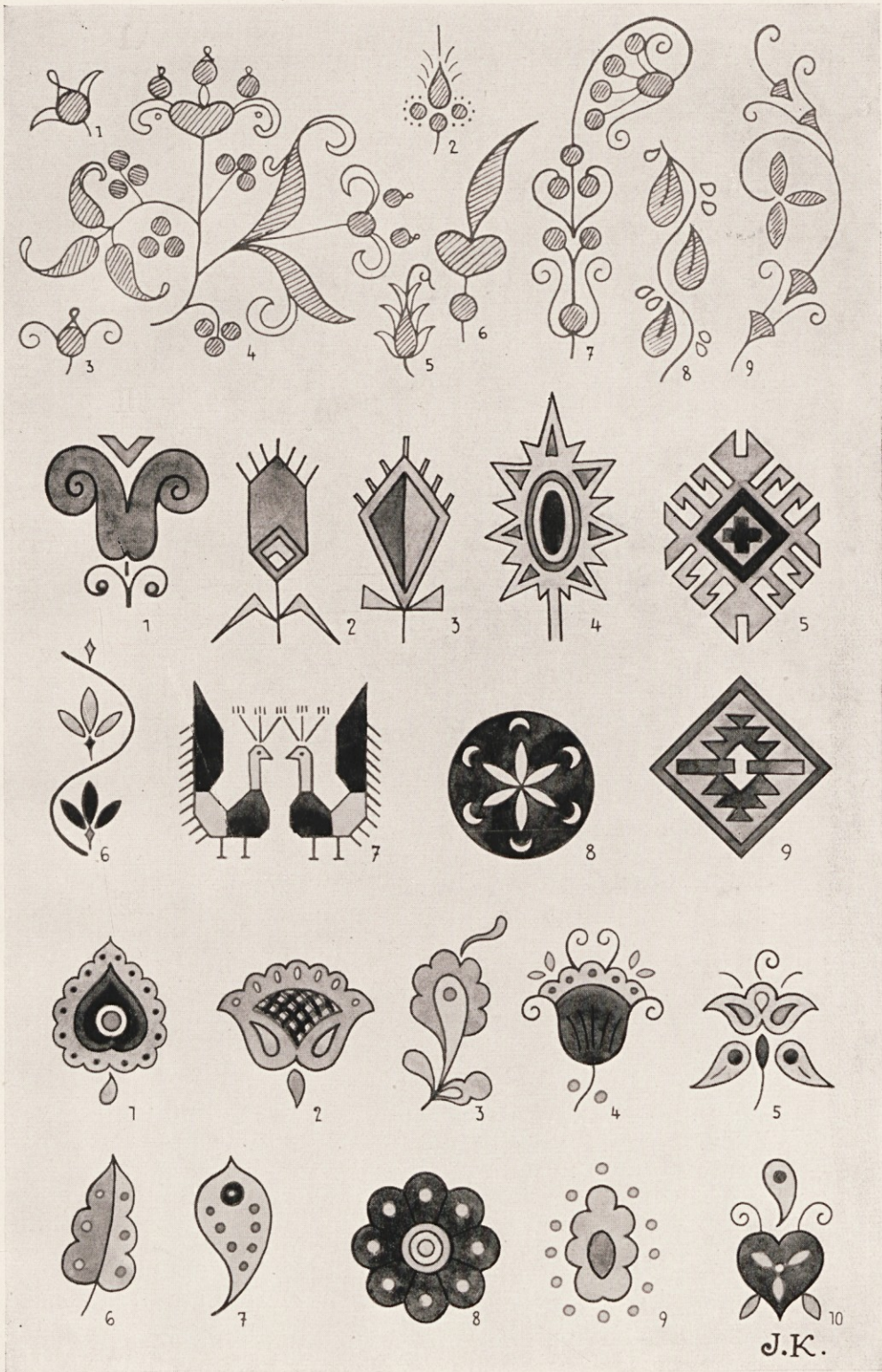

Sl. 104.

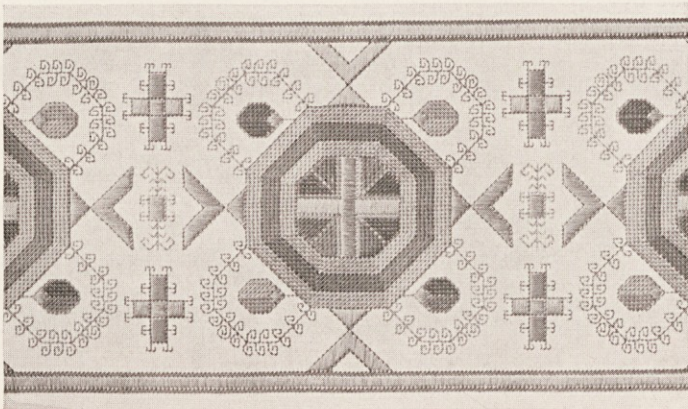
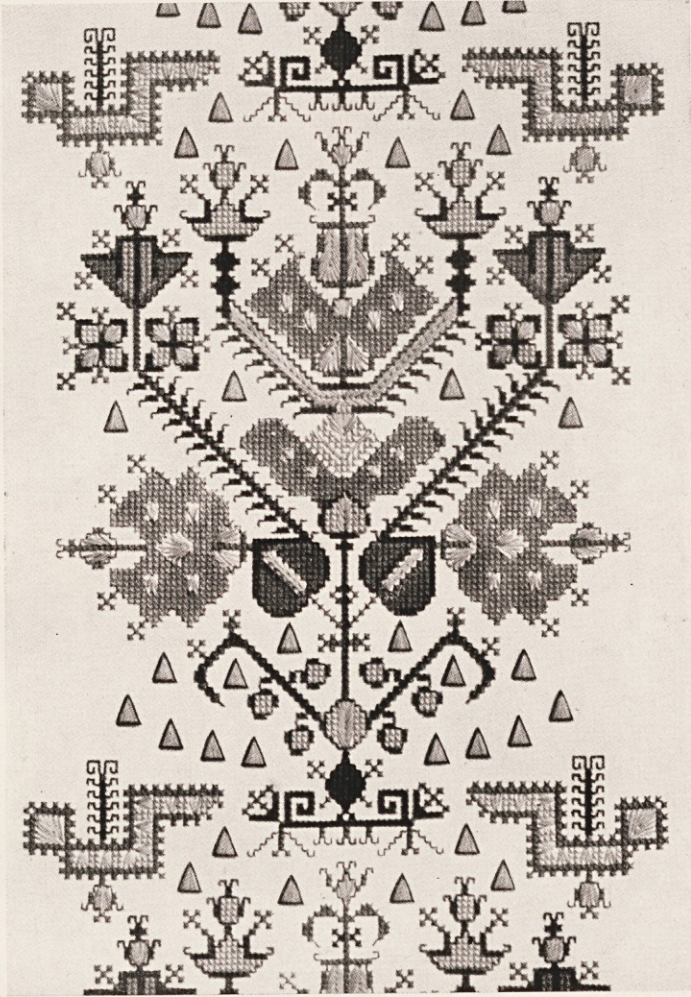

Sl. 105.

Sl. 103. do 105. Hrvatski ornamenti na vezeninah (Dollfus-Mieg & Cie).

Sl. 106. Srbski motivi, prilagojeni različni tehniki in vplivani od raznih strani (po B. Račiću, Novaku in J. Karlovšku).

Sl. 107. in 108. Srbski ornamenti na vezeninah (Dollfus-Mieg & Cie).

Sl. 109.

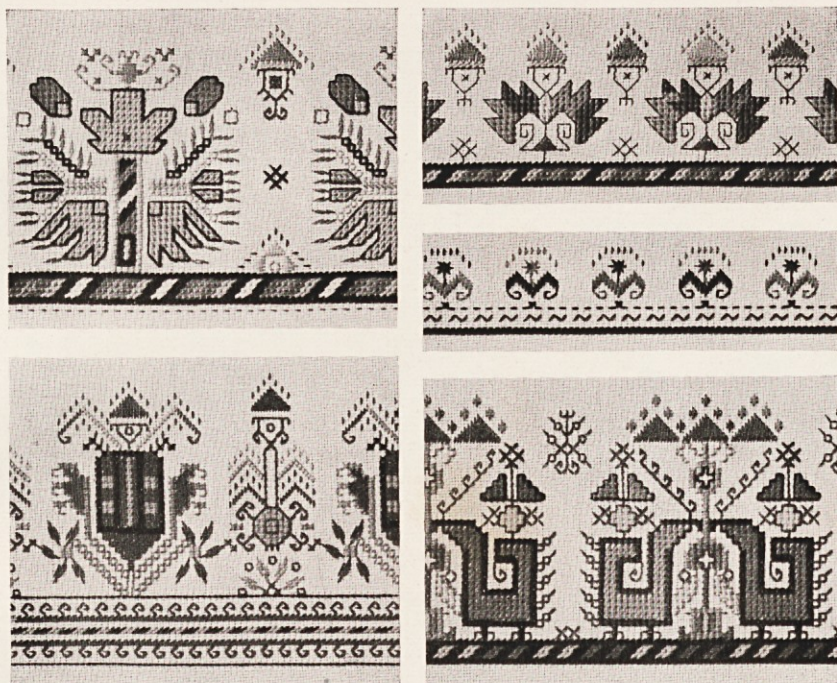

Sl. 110.

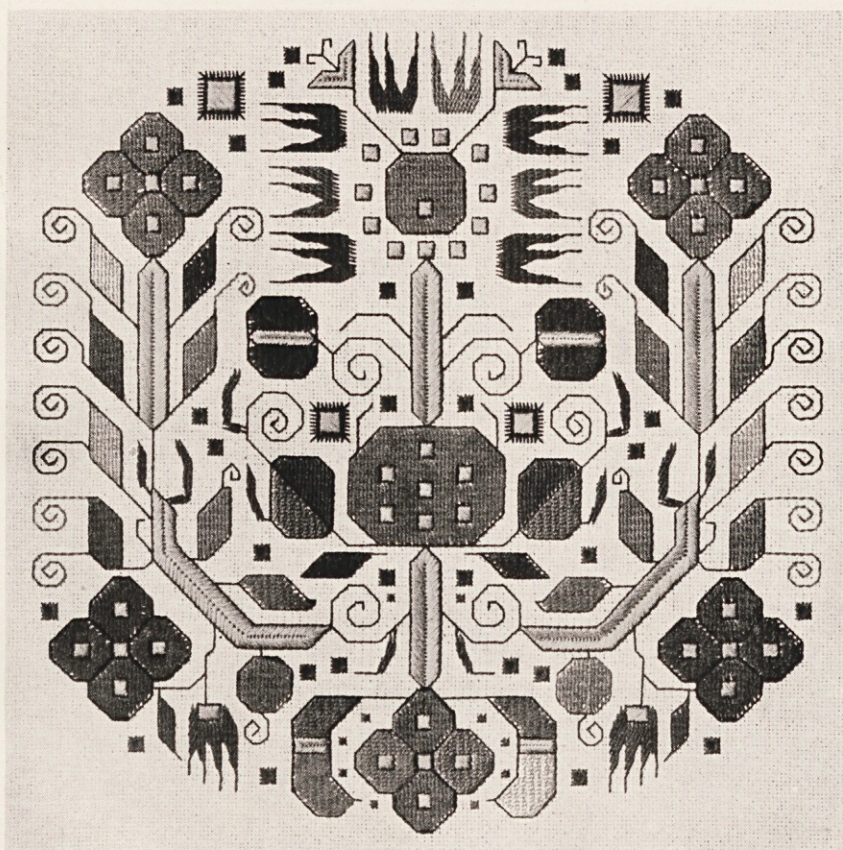

Sl. 111.

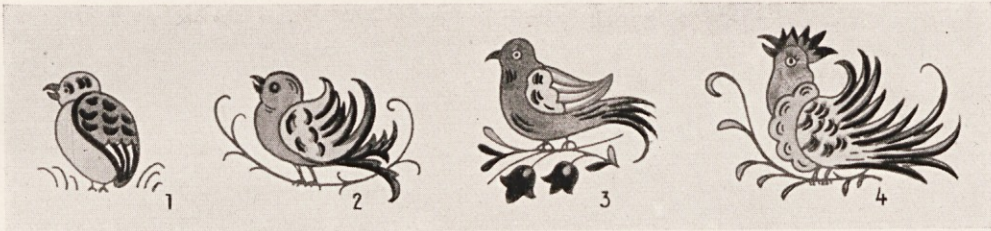
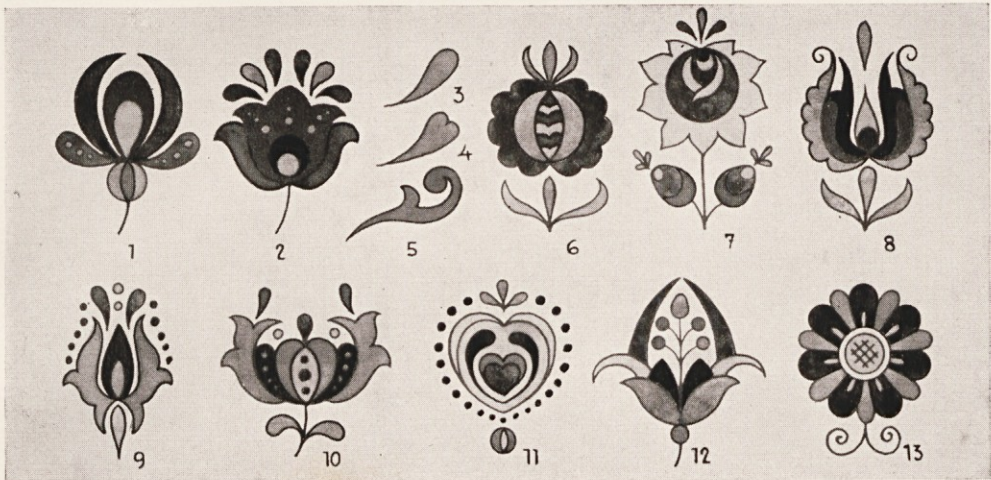
Sl. 109. do 111. Ornamenti na preprogah v Primorju, Bosni itd.
(Banovinska poslovna centrala za unapredjivanje kućne radinosti, Split).

Sl. 112. Bolgarski motivi in ornamenti na vezeninah (Dollfus-Mieg & Cie).

Sl. 113. Bolgarski motivi in ornamenti na vezeninah (Dollfus-Mieg & Cie).

Sl. 114. Češkoslovaški motivi (Kostelniček).

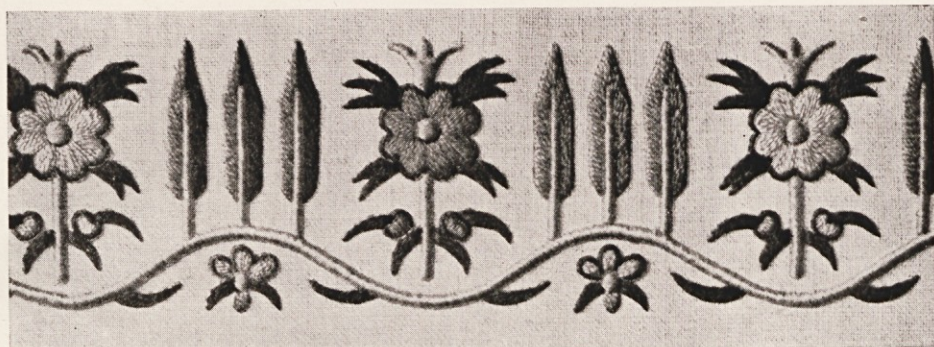
Sl. 115. Češki ornamenti na vezeninah (Dollfus-Mieg & Cie.)

Sl. 116. Ruski motivi, povzeti od različnih strani.

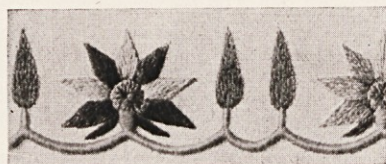
Sl. 117. in 118. Ruski ornamenti na Kremlju v Moskvi (Dolmetsch).

Sl. 119.

Sl. 120.

Sl. 121. in 122.

Sl. 123.

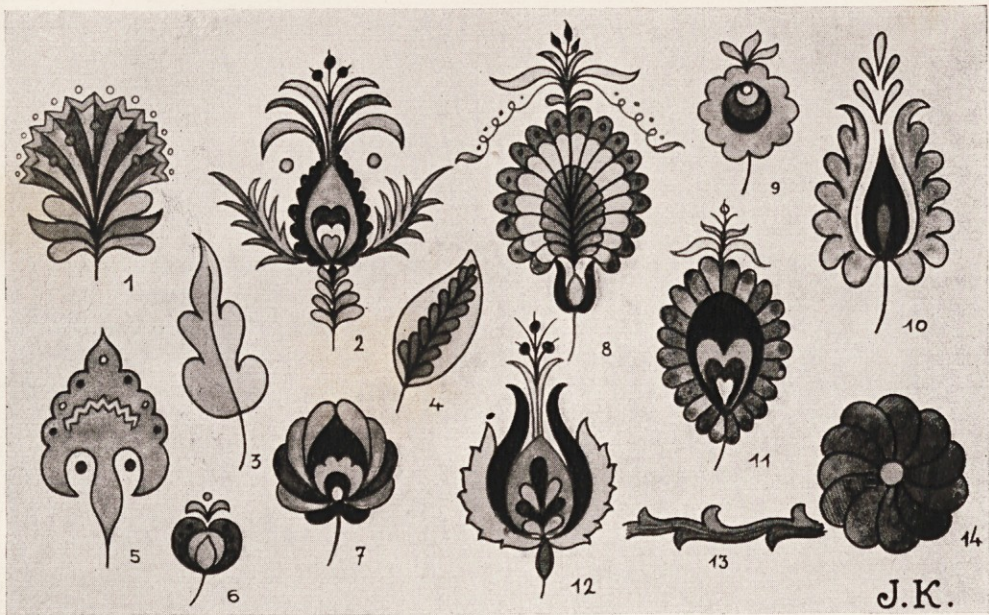

Sl. 124.

Sl. 125.

Sl. 119. do 125. Turški ornamenti na vezeninah (Dollfus-Mieg & Cie).

Sl. 126. Madžarski motivi (L'art populaire Hongrois).

Sl. 127. Vzhodnoevropski motivi, uporabljeni v sedanji ornamentiki v Nemčiji.

Seznamek slik.

Slika	Stran	Slika	Stran
1. Izkopine na Slovenskem iz dobe mostišč	73	28. Predmeti iz dobe brona in železa v Sibiriji	85
2. Izkopine na Slovenskem iz hallstattske dobe	73	29. Krožnik z vzhodnoevropskimi motivi iz dobe neolitika	86
3. Izkopine iz laténske (keltske) dobe	73	30. Krožnik z vzhodnoevropskimi motivi iz dobe brona in železa	86
4. Izkopine iz dobe Langobardov	73	31. Del bronastega pasu z živalsko ornamentiko v Kedabegu	87
5. Zaponka, okrašena v severni živalski ornamentiki	74	32. in 33. Skitska pločevinasta ornamenta	87
6. Ploskev, okrašena v pozni severni živalski ornamentiki	74	34. Nagrobni kamen iz rimske dobe v Sloveniji	88
7. Romanski kapitel	75	35. Sarkofag iz rimske dobe v Sloveniji	88
8. Gotska konzola	75	36. Kamnitna plošča iz začetne dobe ljudskega preseljevanja	89
9. Pozna nemška renesansa	76	37. Kapitel v oglejski baziliki	89
10. Novejša nemška stilizacija rastlinskih motivov	76	38. Oltarska pregraja v oglejski baziliki	90
11. Asirska keramična plošča	77	39. Kamnitna ograja krstilnega bazena v Splitu	91
12. Grški ornament	77	40. Kamnitna plošča v muzeju v Splitu	91
13. Grška vaza	77	41. Prtiček s staroslovanskimi (dalmatinskimi) motivi	92
14. Sarkofag iz 6. stoletja	78	42. Staroperzijska keramika	93
15. Ostanek kamnitne pregraje v Rimu	79	43. in 44. Starobolgarski keramični plošči	93
16. Bizantinski kapitel v Padovi	80	45. Kapitel v Saloni	94
17. Bizantinski kapitel iz 6. stoletja	80	46. Kapitel v cerkvi S. M. delle Grazie v Gradežu	94
18. Bizantinska plošča	81	47. Staroslovanski srebrni ornament v Driesenu	95
19. Renesančni okras	81	48. Steber v muzeju sv. Donata v Zadru	95
20. Del poznega renesančnega (rimskega) ornamenta	82	49. Kapitel v Saloni	95
21. Rokokojski okrask	82	50. Kapitel na Rabu	95
22. Ljudski alpski ornament	83	51. Prtiček s staroslovenskimi motivi	96
23. Kmečka prtička iz Alp	83	52. Staroslovanski predmeti iz različnih dežel	96
24. Poslikana posoda iz Cucutenija	84		
25. Del poslikane posode iz Tripolja	84		
26. Ornamentalni motivi iz Cucutenija	84		
27. Slikana živalska ornamentika iz Petrenja	84		

Slika	Stran	Slika	Stran
53. Slovenska kmečka keramika iz raznih dob	97	80. do 83. Keramični krožniki tvrdke »Dekor«	107, 108
54. Staroslovanski predmeti iz Slovenije	97	84. Okraski za slikarije na porcelanu tvrdke »Dekor«	109
55. Staroslovanska keramika iz Češke	97	85. Čipke	110
56. Sedanja kmečka keramika Slovencev	97	86. Osnutek za platnice albuma	110
57. Rimske izkopine na Slovenskem	98	87. do 89. Okraski na zavijačkah	111
58. Staroslovanski obročasti obseščniki	98	90. Okraski na finih vezeninah	112
59. Staroslovanski polmesečni obseščniki	98	92. Okrasek na papirnatem prtičku	113
60. in 61. Staroslovanske zaponke	99	93. in 94. Belokrajinska vezena ornamenta	114
62. Staroslovanski prstani	99	95. do 97. Belokrajinski vezeni robovi	115
63., 64., 66. in 91. Okraski na pohištvu	100, 101, 113	98. Rastlinski motivi na piruhih	115
65. Okrasek rokopisa iz Bistre	101	99. Prekmurski motivi	116
67. Prtiček z letnico 1566	101	100. Mašni plašč iz 16. stoletja	116
68. Okraski na cerkvenih lesenih stropih	102	101. in 102. Hrvatski motivi	117
69. do 72. Okraski na mašnih plaščih	102, 103	103. do 105. Hrvatski ornamenta	118
73. Okraski na vezeni iz okoli l. 1850.	103	106. Srbski motivi	119
74. Vezan ornament na kožuhu	104	107. in 108. Srbski ornamenta	120
75. Ornament na papirnatem prtičku za jaselec	104	109. do 111. Ornamenti na preprogah v Primorju, Bosni itd.	121
76. Pisano vezen prtiček	105	112. in 113. Bolgarski motivi in ornamenta	122
77. Ornament iz Haloz	105	114. Češkoslovaški motivi	123
78. Apliciran okrasek na kožuhu	106	115. Češki ornamenta	123
79. Okrašena lesena krožnika	106	116. Ruski motivi	124
		117. in 118. Ruski ornamenta	124
		119. do 125. Turški ornamenta	125
		126. Madžarski motivi	126
		127. Vzhodnoevropski motivi	126

Kazalo.

	Stran
Predgovor	3
Uvod	5
Splošno o ornamentu	7
Prvotne kulture	10
Severno področje	11
Južno področje	14
Vzhodno področje	17
Podonavje	24
Doba preseljevanja narodov	26
Staroslovanska kultura	32
Staroslovanski ornament	34
Staroslovanski spomeniki	36
Barve najstarejših ornamentov	38
Slovenska ornamentika	40
Sedanja ornamentika vzhodnega področja pri nas in drugod	46
Pregled razvoja slovenske ornamentike	53
Übersicht über die Entwicklung der slowenischen Ornamentik	58
Pregled razvoja slovenačke ornamentike	65
Slovstvo, porabljeno za obravnavano tvarino	70
Slike	73
Seznamek slik	127

7/2 L 320.-

Domžale

trezor 74

KARLOVŠEK J.

Slovenski / 1

7.067:39

0020146663

KNJENICA DOMŽALE

COBISS ©